



**2018-2040-жылдары**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫН**

**ӨНҮКТҮРҮҮНҮН УЛУТТУК СТРАТЕГИЯСЫ**

---

**Бишкек**  
**2018-жылдын ноябры**



## Мазмуну

Киришүү .....	5
I. Келечектин образы. Өнүгүү максаттары .....	9
II. Адам – үй-бүлө – коом.....	14
2.1 Социалдык өнүгүү .....	14
– <i>Коомдун муктаждыктарына жооп берген саламаттык сактоо</i> .....	14
– <i>Сапаттуу билим берүү жана илим системасы</i> .....	17
– <i>Жаштар потенциалы</i> .....	20
– <i>Ар бир жаранга бирдей мүмкүнчүлүк</i> .....	21
– <i>Татыктуу эмгек жана ардактуу карылык</i> .....	24
2.2 Үй-бүлө коомду өнүктүрүүнүн негизи катары .....	25
2.3 Жарандык интеграция .....	27
– <i>Улуттук биримдик</i> .....	27
– <i>Тил саясаты</i> .....	28
2.4 Кыргызстан – жогорку маданияттын өлкөсү .....	29
2.5 Дин демократиялуу мамлекетте .....	32
III. Экономикалык бакубаттык жана өнүгүү үчүн чөйрөнүн сапаттуулугу	34
3.1 Экономикалык өнүгүүнүн факторлору .....	34
– <i>Адамдык потенциал жана эмгек рыногу</i> .....	35
– <i>Инвестициялык климатты жакшыртуу жана экспорттун өсүшү</i> .....	37
3.2. Өлкөнүн региондорун өнүктүрүү.....	39
– <i>Макроэкономикалык туруктуулук жана саясаттын ырааттуулугу</i> .....	39
– <i>Жагымдуу бизнес-чөйрө</i> .....	41
– <i>Сапаттуу инфраструктура</i> .....	43
– <i>Курчاپ турган чөйрө жана климаттын өзгөрүүлөрүнө ыңгайлашуу жана бөөдө кырсыктардын тобокелдигин азайтуу</i> .....	48
– <i>Өлкөнүн региондорун өнүктүрүү</i> .....	51
3.3 Өнүгүүнүн артыкчылыктуу тармактары.....	55
– <i>Өлкөнүн өнөр жай потенциалы</i> .....	55
– <i>Агрөөнөр жай комплекси жана кооперация</i> .....	58
– <i>Жеңил өнөр жай кластерлери</i> .....	60
– <i>Туризмди туруктуу өнүктүрүү</i> .....	62
IV. Мамлекеттик башкаруу.....	65
4.1 Ар бир жаран үчүн натыйжалуу жана адилет мамлекет .....	65
4.2 Мамлекеттик бийликтин тең салмактуу системасы.....	67
4.3 Укуктун үстөмдүгү жана мыйзамдуулукту камсыздоо.....	70
4.4 Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү .....	73
4.5 Коопсуз өлкө.....	73
4.6 Прагматикалуу тышкы саясат .....	76
4.7 “Таза-Коом” – өлкөнү санариптик трансформациялоо.....	79
4.8 Жарандык коомду өнүктүрүү.....	81
V. Кыргыз Республикасынын 2023-жылга чейинки приоритеттүү багыттары .....	84

<b>VI. Орто мөөнөттүү этаптын биринчи кезектеги кадамдары.....</b>	<b>88</b>
<b>6.1 Өнүгүүнүн максаттарына жетишүү.....</b>	<b>88</b>
– <i>Социалдык өнүгүү .....</i>	<i>88</i>
– <i>Үй-бүлө институтун бекемдөө.....</i>	<i>99</i>
– <i>Жарандык интеграциялануу .....</i>	<i>101</i>
– <i>Жогорку маданияттын өлкөсү .....</i>	<i>102</i>
– <i>Демократиялык коомдогу дин.....</i>	<i>103</i>
– <i>Өнүгүү факторлорун түзүү .....</i>	<i>105</i>
– <i>Өнүгүү үчүн чөйрөнү түзүү.....</i>	<i>109</i>
– <i>Өнүгүүнүн артыкчылыктуу багыттары.....</i>	<i>119</i>
– <i>Натыйжалуу жана адилет башкаруу .....</i>	<i>121</i>
– <i>Укуктун үстөмдүгү жана мыйзамдуулук.....</i>	<i>124</i>
– <i>Өлкөнүн коопсуздугу.....</i>	<i>127</i>
– <i>Прагматикалуу тышкы саясат.....</i>	<i>129</i>
– <i>Өлкөнүн санариптик трансформациясы.....</i>	<i>130</i>
– <i>Жарандык коомду өнүктүрүү .....</i>	<i>132</i>
<b>6.2 Региондук өнүктүрүүнүн практикалык кадамдары .....</b>	<b>133</b>
– <i>Бишкек шаары.....</i>	<i>133</i>
– <i>Баткен облусу .....</i>	<i>135</i>
– <i>Жалал-Абад облусу.....</i>	<i>137</i>
– <i>Ысык-Көл облусу.....</i>	<i>139</i>
– <i>Нарын облусу .....</i>	<i>141</i>
– <i>Ош шаары жана Ош облусу.....</i>	<i>143</i>
– <i>Талас облусу.....</i>	<i>145</i>
– <i>Чүй облусу.....</i>	<i>147</i>
<b>VII. Өнүгүүнү башкаруу.....</b>	<b>149</b>
<b>7.1 Өнүгүүнү башкаруу системасын трансформациялоо.....</b>	<b>149</b>
<b>7.2 Стратегиялоонун технологиясы.....</b>	<b>152</b>
<b>7.3. Мониторинг жана баалоо.....</b>	<b>152</b>
<b>7.4. Күтүлгөн натыйжалар.....</b>	<b>153</b>
<b>1-тиркеме Каржылоо булактары такталган Кыргыз Республикасынын региондору боюнча инвестициялык долбоорлор</b>	
<b>2-тиркеме Кошумча каржылоо булактарын талап кылган Кыргыз Республикасынын региондору боюнча инвестициялык долбоорлор</b>	

## Киришүү

Кыргыз Республикасы өзүнүн тарыхынын маанилүү этабында турат, өлкөнү саясий туруктуу, экономикасы кубаттуу жана социалдык жактан жоопкерчиликтүү мамлекет катары узак мөөнөткө өнүктүрүү үчүн өбөлгөлөр биринчи жолу түзүлдү.

Кыргызстан өзүнүн жаңы тарыхында кескин өзгөрүүлөрдөн өттү, ал турмуштун бардык чөйрөлөрүн олуттуу өзгөрттү. Эгемендикке ээ болуу эски идеологияны жокко чыгаруу жана коомду заманбап багытта, динамикалуу жана ийгиликтүү кылып өнүктүрүү, жаңы жарандык бирдейлик үчүн негиз болуучу жаңы көз караштардын системасын издөө менен коштолду.

1990-жылдары базар экономикасына өтүү өлкө үчүн оор сыноо болду. Элдин жарымынан көбү жакырчылыкта калып, өлкөнүн экономикасынын көлөмү эки эсе кыскарды.

Өлкөнүн тарыхында бурулуш болгон 2010-жылы эгемен Кыргызстандын сакталышы жана анын келечеги тууралуу маселе коюлду.

Ошол мезгилдин чакырыктары өлкөдөгү негизги маселени так аныктады – элдин өзүнө, татыктуу жашоого, мамлекетке болгон ишенимин арттыруу, башкаруу институттарын кайрадан түзүү зарыл болду.

Кыргызстан тынчтыкты, ынтымакты жана эгемендикти сактай алды, өлкө демократия жолуна түшүп, мамлекеттин бедели көтөрүлүп, эл аралык аренада стратегиялык өнөктөштүк түзүлдү.

Көчөгө чыгып, баш аламандыкка жана зомбулукка алып келген саясий талаштар цивилизациялуу талкуунун форматына өттү. Соңку жылдары ачык жана таза шайлоолор өткөрүлдү.

2013-2017-жылдар мезгилине туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясын кабыл алуу жалпы улуттук максаттарды көздөп коомду бириктиргенге жана кыргыз мамлекеттүүлүгүн бекемдеп түптөгөнгө мүмкүндүк берди.

Бул кадам өзүн-өзү актады, Кыргызстан дайыма болуп келген коркунучтарга чар-жайыт чара көрүүдөн ырааттуу түрдө ички жана тышкы стратегиялык саясатты жүргүзө баштады.

Өлкөдөгү жарандардын колдоосу тандап алынган жолдун туура экенин айгинелеп жатат. 2017-жылы жүргүзүлгөн Кыргыз Республикасынын жарандарынын коомдук пикирин сурамжылоого ылайык алардын 65%ы өлкө туура жолдо өнүгүп жатат деп эсептейт.

Ошол эле учурда элдин иш менен камсыз болуусунун жана жашоо-шартынын төмөндүгү, азык-түлүктөргө жана кызмат көрсөтүүлөргө болгон баанын жогору болушу, миграциянын күчөшү боюнча проблемаларды, ошондой эле башка узак мөөнөттүү социалдык проблемаларды чечүүдө мамлекеттик саясаттын натыйжалуу болбой жатканы өлкөнүн жарандарынын 95%ынан ашыгын тынчсыздандырууда.

Дүйнөдөгү тез өзгөрүп турган жана татаал экономикалык, геосаясий кырдаал, коомдук жашоонун негизги чөйрөлөрүн жана глобалдуу экономиканын секторлорун камтыган санариптик трансформация жана Жердин экосистемасына адамзаттын таасир тийгизүүсүнүн өсүшү, анын айынан глобалдык климаттын жана демографиянын өзгөрүүсү өлкөнү өнүктүрүүнүн жаңы моделин түзүүнү талап кылат.

Кыргызстан башка үлгүгө негизделген кайсыл бир өнүгүү моделин көчүрүп албоого тийиш. **Биз көп кылымдык тажрыйбага жана каада-салттарыбызга негизденип,** материалдык баалуулуктардан жогору болгон руханий баалуулуктарга, адамдык мамилеге, үй-бүлөгө, маданиятыбызга таянып, **жаңы миң жылдыктагы кыргызстандыктын идеологиясын түзүүгө жана өз жолубузду басып өтүүгө тийишпиз.** Бул адамдын жана жалпы коомдун максаттуу өнүгүүсүнүн негизги максаты болуп калат.

Кыргызстан бул моделге негизги транспорттук жолдордон алыс туруп, ЕАЭБдин алкагында экономиканы өнүктүрүүнүн жаңы жолдоруна ыңгайлашуу жүрүп жаткан шартта, санариптик жана демейки инфраструктура жетишсиз өнүккөнүн жана кыргыз экономикасынын чакан көлөмүн эске алуу менен өтүүгө мажбур болууда.

**Адамдын укуктары жана милдеттери, жашоо турмушунун сапаты жана деңгээли мамлекеттик саясаттын борборунда турат.** Стратегия биринчи кезекте адамды өнүктүрүү, өлкөдөгү ар бир адамдын дараметин ачуу, анын бакубаттыгын камсыз кылуу үчүн реформаларды жүргүзүүгө багытталган.

**Мамлекеттин экономикалык саясаты** эмгек рыногунун чөйрөсүндөгү келечекте болуучу бардык чакырыктарды эске алуу менен **туруктуу кирешелерди, өндүрүштүк жумуш орундарын түзүүгө, иш менен камсыз кылууга** багытталат.

Кыргызстан **ишкерлерге жагымдуу шарттарды түзүү, инновациялык жана жаратылышты сактоочу технологияларды колдонуу аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүү санариптик экономиканы түзүү үчүн** реформаларды жигердүү жүргүзөт. Өндүрүштө жана башкарууда маалыматтык технологияларды кеңири киргизүү өнүктүрүү саясатынын артыкчылыгы болот. Ар бир регион өлкөнү экономикалык өнүктүрүүгө татыктуу салым кошууга тийиш жана ар бир региондо элдин жашоосу үчүн жагымдуу шарттар түзүлөт.

Келечегибиз Кыргызстанды ак мөңгүлүү тоолордун жана берметтей тунук көлдөрдүн өлкөсү катары сактап калуу менен тыгыз байланышкан. Кыргызстандыктар экологиялык багытта ийгилик жараткан өлкөлөрдүн катарына кирүүгө умтулуп, биригүүсү керек. Бул үчүн биринчи кезекте өзүнө жана жаратылышка болгон мамилени өзгөртүү, келечектеги муундардын кызыкчылыктарын эске алуу менен экономиканы өнүктүрүү зарыл.

Стратегиянын асыл максаттары башкаруу системасына тиешелүү масштабдагы милдеттерди коёт. Мамлекеттик органдардын туруктуулугу, теңделген болуусу жана ачык-айкындыгы максаттуу өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн өбөлгө гана болуп эсептелет, саясий чечимдер жана аларды ишке ашыруу механизмдери өнүгүүнүн натыйжалуу болушун, жыйынтыкка жетүүсүн жана коомдук пикирдин эске алынышын камсыз кылат. Башкарууну реформалоо чыгымдарды аз жумшап, анын натыйжасын сапат жагынан жакшыртып, көбөйтүүгө багытталат.

Кыргызстан Бириккен Улуттар Уюму кабыл алган Туруктуу Өнүгүүнүн Максаттарына жетүүгө умтулат. “Таза-Коом” деген жалпы аталыш менен бириктирилген долбоорлорду ийгиликтүү ишке ашыруу башкаруу системасындагы жол-жоболорду сапаты жагынан гана өзгөртпөстөн, башкарууга келечек үчүн жоопкерчиликти өзүнө ала билген өлкөдөгү жаш, мыкты, билимдүү жарандарын тартууга мүмкүндүк берет.

Жогоруда аталган максаттарга жетишүү бийликтин бардык бутактарынын жана элдин күч-аракетин максатты койгондо да, аны аткарганда да бириктирүүнү талап кылат!

Ар бир мамлекеттик кызматчы, өлкөнүн ар бир жараны мамлекеттин тагдырын “менин тагдырым” деп эсептөөгө тийиш. Экономикалык жана социалдык жактан бакубат, коопсуз Мамлекетте жашоону каалаган коомдун ар бир мүчөсү Стратегияны ишке ашырууга катышуусу керек.

Сунушталып жаткан 2018-2040 стратегиясы Кыргызстанды узак мөөнөттүү мезгилде өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарын келечекте боло турган чакырыктарды эске алуу менен аныктайт. Анда өлкөнүн келечеги, коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүн – руханий жана саясий, социалдык жана экономикалык чөйрөлөрдү өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн жолдору жана негизги принциптери камтылган. Ошондой эле стратегиялык көз карашты ишке киргизүү үчүн орто мөөнөттүү биринчи кезектеги кадамдар аныкталган.

2040-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн стратегиясы коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндө мамлекетти өнүктүрүүнүн саясатын аныктаган негизги документ катары каралууга тийиш.



## I. Келечектин образы. Өнүгүү максаттары

Кыргызстан – маданий, этностук, диний жактан айырмаланган адамдар **ийгиликтүү жана өнүккөн мамлекетти курууга биргелешип умтулган** мамлекет. Жарандык бирдейлик өлкөнүн эгемендигин бекемдөөнүн жана анын бакубаттыгынын негизин түзөт. **Эркин, ийгиликтүү жарандар чынчылдык, адилеттик, ошондой эле өзү, үй-бүлөсү жана өлкөсү үчүн жоопкерчиликти алуу принциптери боюнча жашайт.** Мамлекетар бир жаранга өзүнүн демилгесин ишке ашырып, коомдук байгерчиликти жаратканга шарттарды түзүп берет.

2040-жылы Кыргызстан **кубаттуу, өзүн-өзү камсыз кылган, өнүккөн мамлекет болуп калат.** Анын өзөгүн жогорку баалуулук катары адам, ал үчүн жагымдуу чөйрөнү жаратуу, анын өмүрү, ден соолугу, укуктары жана эркиндиги түзөт.

**Кыргызстан адамдардын жашоосу үчүн ыңгайлуу,** турмуш жолун тандоодо чоң мүмкүнчүлүгү бар **эркин жана байгер жарандардын өлкөсү болуп калат.** Адилеттүү жана жооптуу бийликтин өлкөсү, өзгөчө жана кайталангыс маданияттын өлкөсү болот.

Элибиздин чыгармачыл жигердиги өнүгүүнүн негизи жана башкы булагы болуп калат. Азыркы дүйнөдө өндүрүш жана товарлар атаандашпастан, идеялар, адамды жана анын жашоо-турмушунун чөйрөсүн өнүктүрүү үчүн шарттар атаандашат.

**2040-жылга Кыргыз Республикасында** өсүп-өнүгүүнү көздөгөн **адамдын жаңы образы көнүмүш болот,** анын дарамети өзүнө жана үй-бүлөсүнө татыктуу жашоо деңгээлин камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Ал кыргыз элинин тарыхына, маданиятына, каада-салттарына негизделген адилет коомдо жашайт. Адам өзүнүн кылган жосундары үчүн коомдун алдында жоопкерчиликти болот жана коом кабыл алынган эрежелердин бузулушун болтурбайт. Өнүгүүнүн, билим берүүнүн, саламаттык сактоонун баалуулуктарын көздөгөн адамдын жашоо образы келечекке инвестиция катары кеңири колдонулат.

Кыргызстанда **ар бир жарандын турмуштагы кызыкчылыктары** мамлекетке жана анын бакубаттыгына гана жараша болбостон, **өзүнө жараша да болоорун түшүнгөн коом курулат.**

Ар бир кыргызстандык үчүн **үй-бүлө руханий жашоону, билим берүүнү, тарбияны, адамдын турмушун жана сергек жашоо образын бириктирген элемент болуп калат.** Муундардын байланышын бекемдеген салттуу жарандык, үй-бүлөлүк, руханий жана маданий баалуулуктар Кыргызстандын улуттук бирдейлигин дүйнөдө алдыга чыккан экономикалык жана технологиялык өнүгүүнүн динамикасына бөгөт келтирбей сактаганга мүмкүндүк берет.

Кыргызстанда саясий, экономикалык жана коомдук чөйрөдө чечимдерди кабыл алуунун бардык деңгээлдеринде башкарууга аялдардын толук жана теңдеш катышуусу камсыз кылынган. Гендердик теңдикке жана аялдар менен эркектердин мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы дисбалансты четтетүүгө багытталган мамлекеттик программалар ишке ашырылууда.

**Биз кыргыз нарк-насилиндеги адамдардын кайда болбосун жалпылыгын сактайбыз.** Биздин чет өлкөдөгү диаспоралар Мекени менен тыгыз байланышты камсыз кылуу үчүн зарыл колдоо алат. Жакшы жашоо издеп өлкөдөн чыгып кеткен ар бир адам тоскоолдуксуз кайрадан кайтып келүүгө, Кыргызстанды өнүктүрүүгө өзүнүн салымын кошууга жана коомдо татыктуу орунду ээлөөгө укуктуу.

Кыргыз Республикасынын жарандарынын азыркы жаш мууну жооптуу жана татаал миссияны аткарууга – 2040-жылы сунушталып жаткан стратегиялык көз карашты ишке ашырууга тийиш.

Стратегиялык демилгелер **адамдын, анын үй-бүлөсүнүн, жалпы коомдун бактысы жана бакубаттыгы** ийгиликтин башкы факторлору жана критерийлери болуп эсептелген **руханий баалуулуктардын базасында** түзүлөт.

**Билимге, сергек жашоо образына, прогрессивдүү руханий баалуулуктарга умтулуу адамды өнүктүрүүнүн башкы факторлору,** демек Өнүгүү стратегиясынын башкы артыкчылыгы болуп калат.

Билим берүү системасы ар бир адамдын дараметин ачкан ар тараптуу инсанды тарбиялоого, **иш жүзүндө колдонулуучу билимдерди жана көндүмдөрдү берүүгө** багытталат. Ар бир жаран сапаттуу билим алууга мүмкүндүгү болот.

**Мамлекет мектепке чейинки, мектептеги билим берүү менен элди толук камтууну жана ага кепилдик берүүнү камсыз кылат. Кесип алууга багытталган билим берүү адамдын статусун аныктаган формалдуу билим берүү болбостон, ийгиликтүү келечекке жол ачкан тандоо болуп калат.** Билимдер, көндүмдөр жана компетенциялар дүйнөнүн булуң-бурчунда адамга өзүнүн дараметин көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Биздин мекендештер эл аралык эмгек рыногунда жогорку орундарды ээлейт.

Көп тараптуу, көп түрдүү жана ачык-айкын билим берүү ресурстары билим берүү системасынын негизи болот. Кыргызстан региондук жана эл аралык маанидеги билим берүү борборуна айланат.

**2040-жылга кыргыз тилин сактап гана калбастан, аны кыргыз коомуна таандыктыгынын маанилүү элементи, улуттук нарк-насилдин, кыргыз маданиятынын маанилүү белгиси кылабыз.** Ошол эле учурда кыргыз коому Кыргыз Республикасында жашап жаткан ар түрдүү маданий жана тилдик каада-салттары бар элдердин тынчтыкта жана ынак достукта жашоосунун, **кыргыз, орус тилдерин жана чет тилдердин бирин бирдей билүүнүн үлгүсүн** көрсөтөт.

**Өлкөдө сергек жашоо образын туу туткан билимдүү адамдын үлгүсү калыптанат.** Мамлекет адамдын саламаттыгынын башкы фактору катары дене тарбиясын өнүктүрүүгө, таза тамактанууга, экологияны коргоого, элди таза суу менен камсыз кылууга көңүл бурат. Жогорку технологиялуу медицинаны жана анын кызмат көрсөтүүсүн толук жеткиликтүү жана сапатын талаптагыдай кылуу саламаттык сактоо системасынын негизи болот.

Кыргыз улутун маданияттын улуттук өзгөчөлүктөрүнө, улуттук табийгатка негизделген жана өнүгүп жаткан өзгөчө, кайталангыс коом катары чыңдоо үчүн шарттар түзүлөт.

Кыргызстанда үзүлбөгөн жана тыгыз байланышка негизделген **муундардын уланмалуулугу камсыз кылынат.** Улуу муундагы адамдар коомдо элдин социалдык-коомдук тажрыйбасын сактаган адамдар катары каралат.

**Кыргызстан** табийгат менен таттуу мамиледе болууну эске алуу менен өндүрүштүк, энергетикалык, финансылык, транспорттук-логистикалык, маалыматтык, социалдык экосистеманы түзөт жана **экономиканын жаңы моделин курат**. Өлкөнүн экономикасы жакшы диверсификацияланат, кошумча наркы жогору болгон эмгектин эл аралык бөлүштүрүү системасына кошулат, таза энергетика жана органикалык айыл чарбасы болот.

Жарандардын, ишканалардын жана аймактардын мүмкүнчүлүгүнүн теңдештиги мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн негизинде, арзан баада түзүлгөн жана 2025-жылга ЕАЭБ аймагында ишкердиктин долбоорлорун Кыргызстанда ишке ашырууну кыйла жагымдуу кылган **кадимки жана санариптик инфраструктуранын бардык түрлөрүн ар тараптуу өнүктүрүү менен** камсыз кылынат.

Өлкөнүн экономикасы тышкы шокторго туруктуу болот. Экономиканы өнүктүрүүнүн деңгээли, элдин жан башына улуттук дүң продукттун (УДП) өлчөмү боюнча **Кыргызстан дүйнөдө кирешеси ортодон жогору болгон өлкөлөрдүн тобуна кирүүгө тийиш**.

**Биз өнүгүү үчүн тышкы карыздарды алуу менен өздүк ресурстарды пайдалануунун ортосундагы акылга сыярлык теңдештикти табабыз**. Карыз алуу саясаты дүйнөнүн бир дагы өлкөсүнө өзгөчө көз каранды болууга жол бербегендей кылып жүргүзүлөт.

Кыргызстандын жаңы экономикасы – бул жаңы муундагы ишкерлердин билимине жана демилгесине негизделген экономика болот.

Инвестицияларды тартуу үчүн адамдын ыңгайлуу жашоосу үчүн зарыл болгон **өнүккөн инфраструктура жана жагымдуу чөйрө негиз болуп калат**.

**Кыргызстан бизнес жүргүзүү**, инвестор, жергиликтүү жана чет өлкөлүк, ири жана чакан ишкерлер үчүн **ыңгайлуу шарттарды түзгөн**, таланттуу жана чыгармачыл адамдарды өзүнө тарткан жерболот.

**2040-жылы Кыргызстан Улуу Жибек жолундагы санариптик хаб болуп калууга тийиш.** Региондук маанидеги маалыматтарды иштеп чыгуу борборлорунун тармагы (МИБ) бардык регионго МКТ боюнча кызматтарды көрсөтөт. Түзүлгөн санариптик инфраструктура Борбордук Азиянын, ЕАЭБдин, Жакынкы Чыгыштын, Кытайдын жана Европанын маалыматтык-коммуникациялык мейкиндигин бириктирүүгө мүмкүндүк берет.

**Өлкөдө жогорку квалификациялуу адистерди даярдоонун базасы жана системасы түзүлөт.** Санариптик экономика чөйрөсүндө инновацияларды киргизүү, “алдыга чыгуучу” технологияларды пайдалануу менен прикладдык изилдөөлөрдү жүргүзүү жана иштеп чыгуу боюнча региондук борборлор жаңы “интеллектуалдык” жумуш орундарын түзүүгө түрткү болот. **Кыргызстандыктар** өлкөнүн чегинен чыкпай эле **дүйнө жүзү боюнча иштей алышат.**

**Сот адилеттигинин улуттук системасы** адилеттикти жана мыйзамдын үстөмдүгүн камсыз кылат жана коррупциядан арылат. Кыргызстан соттордун чыныгы көз карандысыздыгына жетишет. Ал жогорку ишеним, жарандардын колдоосу жана эл аралык деңгээлде таанылуу менен айгинеленет. Өз кезегинде сот системасын сапаты жагынан башка деңгээлге өтүүсү, адилеттиги, ачык-айкындыгы жана натыйжалуулугу менен айырмалануусу адамдык өнүгүүнүн бардык чөйрөсүнө, экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүү болуусуна жана мамлекеттүүлүктүн негиздеринин чыңдалышына түрткү берет.

**Мамлекеттик башкаруу системасы** ар бир адамдын муктаждыгына, анын укуктарын, эркиндиктерин камсыз кылууга, коомдогу адилеттикти сактоого багытталат. Өлкөнү башкаруу ар бир кыргызстандыктын катышуусуна жана ишеним артуусуна негизделип, кесиптик компетенциясы жана адеп-ахлактык сапаты жогору болгон Кыргызстандын мыкты өкүлдөрүнө ишенип берилет. Мамлекет өзүн-өзү коргоого жөндөмдүү болуп, республиканын ар бир тургуну жана коногу коопсуздукта болгон шарттар түзүлөт.

## II. Адам – үй-бүлө – коом

### 2.1 Социалдык өнүгүү

2040-жылы Кыргыз Республикасынын жараны өзүнө жана үй-бүлөсүнө татыктуу жашоону камсыз кылууга мүмкүндүк берген дараметке ээ болот. Ал өзгөрүп жаткан дүйнөнүн шарттарына ыңгайлашып, өлкөдө жана анын чегинен тышкары жерде өзүнүн турмуш жолун тандоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Адамдын өнүгүүсү – социалдык чөйрөдөгү, экономикадагы, социалдык коргоодогу жана пенсиялык камсыздандыруудагы, саламаттык сактоодогу, билим берүүдөгү жана илимдеги, жаштар саясатындагы мамлекеттик саясаттын негизи. Социалдык сектордогу мамлекеттин ролу азыркы учурда үстөмдүк кылган кызмат көрсөтүүчү провайдерден регуляторго өзгөрөт, ал социалдык кызмат көрсөтүүнүн ачык-айкындыгынын жана адилеттигинин негизинде саясатты иштеп чыгат, кадрларды даярдайт жана кызмат көрсөтүүнү керектөөчүнүн укуктарын коргойт.

Өлкөнүн өнүктүрүүнүн бюджетти адамдын дараметин өнүктүрүүнүн, билимдердин жана саламаттыктын экономикасынын негизинде түзүлөт. Жогорку, инновациялык технологияларды өнүктүрүүдө тууроонун технологиясын пайдалануунун ордуна өз алдынча новатордукту колдонуу өзгөрүүнүн мүнөзү болуп калат.

#### **Коомдун муктаждыктарына жооп берген саламаттык сактоо**

***Келечекке көз караш:*** 2040-жылы саламаттык сактоо системасы – жеткиликтүү, сапаттуу, коопсуз, инновациялык ыкмаларды колдонгон, адамдын муктаждыктарына багытталат, ал эми Кыргызстандын калкынын ден соолугу боюнча жакшы көрсөткүчтөргө ээ болот.

Мамлекет Кыргыз Республикасынын бардык жарандарына медициналык-санитардык жардам көрсөтүүнүн, ошондой эле өзгөчө кырдаалдарда тез жардам жана медициналык жардам көрсөтүүнүн баштапкы деңгээлиндеги маалыматтык-коммуникациялык, алдын-алуучулук, дарылоо-диагностикалык кызмат көрсөтүүлөрүн камтыган саламаттык сактоонун базалык кызмат көрсөтүүлөрүн кепилдейт.

**Саламаттык сактоо системасынын узак мөөнөттүү артыкчылыгы** болуп системалуу мамилени өзгөртүү – ооруга жана анын кесепеттерине каршы күрөшүүнүн ордуна ооруну болтурбоого, саламаттык сактоого адамдын өзүнүн катышуусуна, **өзүнүн ден соолугун жана айлана-чөйрөсүндөгүлөрдүн саламаттыгын сактоого, чыңдоого жана калыбына келтирүүгө жооптуу мамиле кылууга негизделген сергек жашоо образын колдоо** эсептелет.

Мамлекет адистештирилген стационардык жардам системасын модернизациялоодо, оптималдаштырууда, рационалдаштырууда кыйла прогресске жетүүнү камсыз кылат. Заманбап жабдуу, кесипкөй кадрлар менен камсыз кылынган, каржылоонун жаңыланган ыкмалары колдонулган келечектеги заманбап ооруканалардын улуттук тармагы түзүлөт.

Саламаттык сактоонун бардык кызмат көрсөтүүлөрдү берүүчүлөр үчүн бирдей атаандаштык мүмкүнчүлүктөр камсыз кылынат, кызмат көрсөтүүлөрдүн жогорку технологиялык сегментин өнүктүрүүгө шарт түзүлөт. Суроо-талап менен сунуштун, элдин саламаттыгы менен жеке саламаттык сактоонун, ошондой эле саламаттык сактоо менен башка чектеш тармактардын ортосундагы ажырым жоюлат. Медициналык кызмат көрсөтүүдө адамга багытталган комплекстүү жана интеграцияланган мамиле түзүлөт.

Калктын жергиликтүү жана улуттук деңгээлдеги муктаждыктарынын негизинде саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүлөрүн пландоо жана көрсөтүү системасынын адекваттуу системасы түзүлгөн. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары калктын саламаттык сактоо кызмат көрсөтүүлөрүнө муктаждыктарын баалоонун жана аталган маселелерди жергиликтүү деңгээлде чечүүгө катышуунун негизинде өзүлөрүнүн социалдык-экономикалык өнүктүрүү программаларын иштеп чыгууга тийиш.

Медицина кызматкерлеринин эмгек акыларын төлөө системасын бекемдөөгө, кесипкөйлөрдү тартууга, ошондой эле реалдуу натыйжаларга жана көрсөтүлгөн кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаттуулугуна жетүүгө багытталуу менен өзгөртүлөт.

Камсыздандыруу механизмдери, саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүлөрүн стратегиялык сатып алуулар жана кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулар менен келишим мамилелери саламаттык сактоо системасын мындан ары өнүктүрүүнүн негизи болот. Медициналык камсыздандыруу жеткиликтүү, сапаттуу жана коопсуз медициналык кызмат көрсөтүүлөрдү алуу максатында калк үчүн жагымдуу болууга тийиш. Медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн топтомунун вариантынын калктын камсыздандыруу салымдары менен толук байланышы болот. Калкты медициналык камсыздандыруу менен камтууну жогорулатуу боюнча чаралар жана бонустук программалар кабыл алынууга тийиш.

Саламаттык сактоодо кан тамыр-жүрөк ооруларынан жана онкология ооруларынан каза болуунун, ошондой эле эненин жана баланын өлүмүнүн маселелерин чечүүгө биринчи кезекте басым коюлат. Балдарды тамактандыруу жана азыктарды микроэлементтер менен байытуу боюнча программалар күчөтүлөт. Кан айлануу органдарынын оорулары өзгөчө көңүл бурууну талап кылат, алар соңку жылдары калктын өлүмүнүн себептери боюнча биринчи орунда турат.

Аталган чаралардын натыйжалуулугу инфекциялык эмес оорулардан: жүрөк-кан тамыр ооруларынан, онкоорулардан, диабеттен ж.б. мезгилсиз каза болууну үчтөн бирге кыскартууга мүмкүндүк берет. Эненин өлүмү 35%га азаят, ал эми балдардын жана наристелердин өлүмүнүн көрсөткүчү тирүү туулган 1000 балага карата 18 жана 12 учурдан ашпайт.

Жарандардын өмүрүнүн орточо узактыгы көбөйөт жана Кыргыз Республикасы 2040-жылы өмүрдүн узактыгы 80 жылга жеткен өлкөлөрдүн катарына кирет.

Оорулардын жана жаракат алуунун айынан, өзгөчө балдардын жана эмгекке жөндөмдүү курактагы адамдардын арасында майыптуулуктун (биринчи жана жалпы) көрсөткүчтөрү үч эсе кыскартылат. ВИЧ жана В, С гепатиттери менен ооруунун саны кыйла азаят, ошондой эле кургак учуктан өлүүнүн саны 100 миң адамга карата 3 учурдан ашпайт. Медициналык жардам алуу үчүн кайрылганда элдин финансылык чыгымы 30%га чейин кыскартылат жана элдин дары-дармек каражаттарына сарптаган чыгымдары 50%га чейин азаят.



## Сапаттуу билим берүү жана илим системасы

---

**Келечекке көз караш:** Ар бир жаран дүйнөдө атаандаштыкка жөндөмдүү жана суроо-талапка ээ болууга, дүйнөдөгү өзгөрүүлөргө ыңгайлашууга мүмкүндүк бере турган, иш жүзүндө колдонулуучу билимди жана көндүмдү пайда кылган, адамдын дараметин ачкан, инсанды ар тараптан тарбиялоого багытталган сапаттуу билим ала алат.

Илим жана технологиялар өлкөнүн социалдык жана экономикалык өнүгүүсүн, жаңы технологияларды өркүндөтүүнү жана киргизүүнү, табигый кыйроолорду болтурбоону жана экосистеманы сактоону, элдин тарыхын, социалдык жана саясий тенденцияларды изилдөөнү камсыз кылат.

---

Кыргыз Республикасында билим берүүнүн жаңы натыйжаларына жана сапатына багытталган модернизацияланган билим берүү саясатты ырааттуу жүзөгө ашырылат. Албетте, билим берүүнүн жеткиликтүүлүгү жана сапатысыяктуу билим берүүнүн системасын уюштуруунун принциптери жарандардын бардык категориясы үчүн сакталат. Билим берүүнүн системасынын ийкемдүүлүгү мамлекеттин, жалпысынан коомдун жана конкреттүү адамдын сурамдарына адекваттуу жооп беришине мүмкүндүк берет.

Билим берүү системасы мамлекеттик инвестициялардын контекстинде приоритеттердин бири болуп калышы керек. Бирок жакынкы жылдары ага бөлүнгөн каражаттарды пайдалануунун натыйжалуулугуна өзгөчө көңүл буруу зарыл.

Билим берүү секторунун эффективдүүлүгү окуучулардын билим берүүдөгү жетишкендиктерин көз карандысыз улуттук жана эл аралык түзүмдөр тарабынан жүргүзүлгөн баалоонун негизинде бааланат. Кыргызстан билим берүү деңгээли боюнча алдыңкы 50 өлкөнүн катарына кирет.

Мамлекеттин ролу учурдагы билим берүү кызмат көрсөтүүлөрүнүн үстөмдүк кылуучу провайдеринен эффективдүү жөнгө салуучуга кайра каралат.

Мамлекеттик орган саясатты, ченемдерди иштеп чыгат, кесипкөй кадрларды даярдоону камсыз кылат жана кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөчүнүн укуктарын коргойт, билим берүүнүн коомдогу баалуулуктарын сактоону камсыздайт, үй-бүлөсү жана ата энеси менен бирге жарандардын жооптуу жана билимдүү муунун тарбиялоого салым кошот.

Билим берүүдө баштапкы мектепти системалуу колдоого басым коюлат. **Заманбап талаптарга ылайык балдарды жаштайынан өстүрүүнүн шарттарын түзүүгө** өзгөчө көңүл бурулушу керек. Биздин жаш жарандарды багуунун сапатын камсыз кылууга, мектепке чейинки билим берүүнүн заманбап методдорун киргизүүгө жана жеткиликтүү кылууга тийишпиз. Балдарды жаштайынан өстүрүүгө инвестиция салуу системасы түзүлөт.

**Окуу чөйрөсүнөн эмгек чөйрөсүнө өтүүнү камсыз кылган көндүмдөрдү калыптандыруу** максатында бардык деңгээлдеги **билим берүү системасынын** мүмкүндүгүн камсыз кылуу керек. ЕАЭБге интеграциялоонун шарттарын кошуу менен эмгек рыногунун сурамдарына ылайык **кесиптик даярдыктын сапатын** көтөрүү милдети турат. Калктын кирешелерин туруктуу өстүрүү үчүн адистерди, анын ичинде биздин **эмгек мигранттарын** сапаттуу даярдоону камсыз кылуу керек.

Медициналык жана социалдык инклюзиянын милдеттерин эске алуу менен үзгүлтүксүз билим берүүнүн системасы түзүлөт.

Билим берүү санариптик технологияларды кеңири жана ар тараптуу колдонууга негизделет жана турмуштук реалдуу проблемаларды жана чакырыктарды чечүүгө багытталат.

Адам ресурстарын өнүктүрүү жаатында мамлекеттик саясат улуттук квалификациялык системаны киргизүүгө жана өркүндөтүүгө негизделет. Баштапкы, орто жана жогорку кесиптик билим берүү системасында натыйжалуу механизмдер болот, алар билим берүүчү кызмат көрсөтүүлөрүн керектегендердин суроо-таламдарына жана жумуш берүүчүлөрдүн квалификациялуу кадрларга болгон муктаждыктарына адекваттуу чара көрүүгө мүмкүндүк берет.

Билим берүү уюмдарын түзүү, окуучулар жана студенттер үчүн стажировкаларды жана практикаларды уюштуруу чөйрөсүндө билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде, ошондой эле окутуучулук (анын ичинде чеберлер) жана профессордук-окутуучулук курам үчүн социалдык өнөктөштүктү калыптандыруу зарыл.

Билим берүүнүн бардык деңгээлинде, анын ичинде ченемдик бюджеттик (жан башына) каржылоонун механизмин колдонуу менен натыйжага багытталган башкаруу жана каржылоо камсыз кылынат.

Мамлекет билим берүүнүн стандарттарын гана белгилебестен, жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын мамлекеттик үлгүдөгү дипломдорду берүү менен кепилдик кылат. ЖОЖдор эл аралык билим берүү кызмат көрсөтүүлөрүнүн рыногунда атаандашууга жөндөмдүү болот. Билим берүү чөйрөсүндөгү саясат ЖОЖдордогу башкарууну борбордон ажыратууга, окутуунун түрлөрүн жана методдорун тандоодогу эркин ишке, инновациялык жана илимий мамилени пайдаланууга багытталат. ЖОЖдор инновациялардын жана жогорку технологиялардын башаты болуп калат. Билимдин жана технологиялардын трансферинин системасы түзүлөт. Жогорку билим берүү секторун каржылоону өзгөртүү, эл аралык жана региондук рейтингдерге катышууну эске алганда, ЖОЖдорду баалоонун рейтингдик системасын киргизүү милдети турат.

Илимий иштин артыкчылыгы өлкөнүн стратегиялык артыкчылыктарына жана инновацияларга болгон муктаждыктарга жараша аныкталат. Изилдөө иши каражаттарды пайдалануунун натыйжалуулугун, алынган натыйжаларды колдонууну баалоо менен илимий-практикалык натыйжаларды алууга багытталат. Жогорку квалификациядагы илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо системасынын сапаты жакшыртылат, ага социалдык селекция, академиялык жана кесиптик даярдык кирет.

## **Жаштар потенциалы**

---

**Келечекке көз караш:** Жаштар өлкөнү өнүктүрүү процессине активдүү тартылган, жаштарды өнүктүрүүнүн эффективдүү системасы, мамлекеттик жаштар саясатын эффективдүү ишке ашыруу үчүн шарттар жана зарыл укуктук негиздер түзүлгөн.

---

Мамлекеттик жаштар саясаты жаштарды мамлекетти жана коомду өнүктүрүүнүн негизги активдеринин бири катары калыптандырууга, саясий, экономикалык, социалдык чөйрөлөрдө жаштардын демилгелерин колдоого, жаш жарандардын ата-бабалардын мурастарына, курчап турган дүйнө менен өз ара аракеттенүүсүнө жана өзүнүн чечимдерине жоопкерчиликтүү мамилесин калыптандырууга багытталат.

Жаштар саясаты жаш кыргызстандыктардын өз алдынча өсүүсү жана ар тараптуу өнүгүүлөрү үчүн жагымдуу шарттарды түзөт. Формалдуу жана формалдуу эмес билим берүү жана окутуу аркылуу чечимдерди кабыл алуу процесстерине катышууну камсыз кылат.

Туруктуу социалдык-экономикалык өнүгүүгө жетүү, жаштардын өз алдынча өнүгүүлөрү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү максатында жаштардын потенциалын өнүктүрүү боюнча системалуу жана сапаттуу ишти жүргүзөт. Жаштар саясатында Кыргызстандын жаш жарандарын ишке орноштуруу жана өзүн-өзү өстүрүү үчүн шарттарды түзүү приоритет болуп калууга тийиш.

Биздин эмгек мигранттарыбыз өздөрүнүн жөндөмүн, эмгекчилдигин жана дүйнөлүк экономиканын мейкиндигинде жаратмандык максаттарды көздөгөндүгүн далилдей алды. Биз калктын эмгекке жөндөмүү болгон активдүү бөлүгүнүн Мекенинде жашоосу жана иштөөсү үчүн шарттарды түзүүгө болгон күч аракетти жумшоого тийишпиз. Кыргызстанда жашап, үзүрлүү эмгектенүүгө жаштарга түрткү берүүнү күчөтүү, өлкөнү өнүктүрүүгө активдүү катышуусу үчүн мамлекеттик башкаруунун жана коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүнө жаш муунду тартуу зарыл.

Жаштардын демилгелерин колдоонун жана жаштардын айрым категорияларынын социалдык адаптация чараларынын (жаш үй-бүлөлөр, оор турмуштук жагдайга туш болгон жаштар), жаштарды руханий-адеп ахлактык жана патриоттук жактан өнүктүрүүнүн бүтүн системасын түзөтүлүшү керек.

Мамлекеттин, бизнестин кыйла жөндөмдүү, шыктуу, таланттуу жаш адамдарга инвестициялоосунун айрым программаларын, механизмдерин даярдайт жана киргизет.

## Ар бир жаранга бирдей мүмкүнчүлүк

**Келечекке көз караш:** Социалдык коргоонун бардыгына минималдуу стандарттарын кепилдеген жана калктын социалдык аялуу катмарларына көңүл бурулган социалдык колдоо системасы түзүлдү. Мында система социалдык-экономикалык кырдаалдын өзгөрүүсүнө ыкчам мамиле кылат, социалдык кызмат көрсөтүүнүн талап кылынган түрлөрүн өнүктүрөт жана даректүү жардамдын түзүмүн жөнгө салат. Жалпы системанын иши үй-бүлөнү бекемдөөгө, эне менен баланы, эмгекке жөндөмсүз жарандарды колдоого, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарга аларды ийгиликтүү социалдык интеграциялоого жана өзүнүн потенциалын жүзөгө ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзгөн колдоолорду көрсөтүү болот.

Социалдык колдоо системасындагы мамлекеттик саясат төмөнкү принциптерге таянат:

– ар бир жаран оор турмуштук жагдайларда өз убагында комплекстүү, интеграцияланган, ийкемдүү жана даректүү социалдык жардамды, анын ичинде ар кандай социалдык кызмат көрсөтүүнүн комплексин алат;

– балдар үчүн жана оор турмуштук жагдайлардагы үй-бүлөлөр, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандар, улгайган жарандар үчүн социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн системасы бардык региондордо өнүккөн болот;

– социалдык коргоо системасында комплекстүү жана интеграцияланган ыкманын негизинде кызмат көрсөтүүлөрдө адамдык факторду минималдаштырууга мүмкүндүк берген санариптик трансформациялоо жүргүзүлөт.

Социалдык өнүктүрүү чөйрөсүндө орто мөөнөттүү мезгилге төмөнкү артыкчылыктуу милдеттер аныкталды.

Минималдуу социалдык стандарттарды иштелип чыгат жана киргизилет.

Категориялык компенсациялык жана башка социалдык төлөмдөргө даректүүлүк принциптерин киргизүү зарыл.

Оор турмуштук жагдайларды алдын алуу, өз убагында аныктоо жана эффективдүү чараларды көрүү максатында балдарды жана оор турмуштук жагдайлардагы үй-бүлөлөрдү, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарды, жалгыз жашаган улгайган жарандарды социалдык коштоо системасын бекемдөө милдети турат.

Калктын аялуу катмарлары үчүн социалдык жалдоо шарттарында берүү менен жеткиликтүү социалдык турак жай курууга дем берүү зарыл.

Ошол эле учурда мамлекет альтернативдик интернаттык мекеме болгон реабилитациялык мүнөздөгү күндүзгү жана убактылуу социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүүнү колдоого тийиш. Тандоо варианты менен социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуу үчүн камсыздандыруу, төлөө жана кошо төлөө механизмдерин иштеп чыгуу жана киргизүү керек. Ошондой эле ЖӨБОго балдар үчүн жана оор турмуштук жагдайлардагы үй-бүлөлөр, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандар, улгайган жарандар үчүн базалык адистештирилбеген социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу жана көрсөтүү маселелерин өткөрүп берүү зарыл.

Коомдук иштерге калктын аз камсыз болгон катмарларынын катышуусу жана айыл чарбасын, өндүрүштүн башка түрлөрүн жүргүзүү боюнча көндүмдөргө, билимдерге жана технологияларга окутууну жана аларды өркүндөтүүнү жеткиликтүү кылуу түрүндө социалдык колдоонун дем берүүчү чараларынын практикасы кеңейтилет.

Калктын социалдык аялуу катмарларынын заманбап санарип технологиялардын негизинде реабилитациялык, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуусун камсыздоо зарыл.

Оор турмуштук жагдайларда, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандар жана улгайган жарандар аракетке жөндөмдүүлүгүнөн ажыраган учурда үй-бүлөнүн тилектеш жоопкерчилигинин, ата-эненин камкордугунун жана көзөмөлүнүн мыйзамдуу ченемдерин жана механизмдерин иштеп чыгуу жана киргизүү талап кылынат.

Татаал турмуштук жагдайдагы үй-бүлөнү колдоо боюнча мамлекеттик саясат ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарга өзгөчө бала кезинде багуу боюнча эмгекти эмгек акы төлөө механизмдерин киргизүү жана социалдык, медициналык камсыздандыруу системасына тартуу жолу менен коомдук маанилүү деп таанууга таянат.

Эл аралык функционалдык стандарттарга жана ыкмаларга өтүү менен медициналык-социалдык экспертизалоо системасын реформалоого тийишпиз.

Калкты социалдык коргоонун системасынын ачык-айкындыгын жана даректүүлүгүн күчөтүү зарыл. Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын маалыматтарынын жалпы улуттук ачык базасын түзүү ачык-айкындыкты жана адилеттүүлүктү камсыз кылат жана кыйла муктаж болгон жарандарды аныктоо үчүн инструмент болот.

Эмгекке жарамсыз жарандардын мамлекеттик жөлөк пулдарынын өлчөмү жашоо минимумунан төмөн болбойт. Ошол эле учурда мындай категориядагы жарандарды коомго пайдалуу жана экономикалык жактан өз ара пайдалуу мамилелерге максималдуу түрдө интеграциялоо мүмкүндүгүн түзүү максатка туура келет.

Бул чаралар балдар жакырчылыгынын көрсөткүчүн азайтууга, ошондой эле балдардын дене боюнун өсүшүнүн стандарттарына ылайык өзүнүн курагындагы балдар үчүн орто бойдон 2 стандартка өзгөргөн бою бар 5 жашка чейинки балдардын үлүшүн эки эсе азайтууга мүмкүндүк берет. Балдар арасындагы арыктоо жоюлушу керек. Балдары бар, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдарды бар аялдардын абалы кыйла жакшырат. Кыргызстанда ар бир бала үй-бүлөдө жашап, өсүшү керек.

## Татыктуу эмгек жана ардактуу карылык

---

**Келечекке көз караш:** Ар бир жаран татыктуу эмгек рыногуна тартылган жана камсыздандыруу жана топтоонун механизмдери аркылуу улгайган куракта эмгек акынын орточо деңгээлинин жарымынан кем эмес өлчөмдөгү мамлекет **кепилдеген кирешенин деңгээлине ээ болот.** Адам улуу курактагы адамдардын адаптация системасы аркылуу өзүнүн потенциалын болушунча узак колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

---

Жумуштуулук жана эмгекке жөндөмдүү куракта жашоонун жогорку деңгээлине жана улгайган куракта татыктуу жашоонун сапатын түзүүгө багытталып пенсиялык камсыздоо системасын кардиналдуу реформалоо жүргүзүлдү.

Жарандын пенсиялык камсыздандыруу вариантын камсыз кылуу аркылуу өз келечегине жоопкерчилиги күчөтүлдү.

Эмгек акыны төлөө саясаты эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууга багытталган. Эмгек акыны төлөө системасынын базалык принциптери калкка түшүнүктүү жана эмгек акыны төлөө ыкмасынын фрагментардык, тар ведомстволук, тармактык мүнөзүн жок кылат.

Мамлекет ченемдик базаны түзөт жана эмгек шарттарынын коопсуздугу үчүн, анын ичинде эл аралык стандарттар менен шайкеш болуусун жана чет жактарда иштеген жарандардын кызыкчылыктарын коргоо үчүн контролду камсыз кылат.

Ар бир жаран ар түрдүү варианттар жана тандоо укугу менен пенсиялык камсыздандыруу менен камтылган. Пенсиялык камсыздандыруу келечектеги карылыкка инвестиция кылууга дем берет жана эмгекке жөндөмдүү курактагы кирешенин деңгээлин компенсация кылат.

Эмгек жана карылыкты камсыз кылуу саясатында орто мөөнөттүү мезгилге төмөнкү артыкчылыктуу милдеттер аныкталды:

– эмгек потенциалына ээ мамлекеттик жөлөкпулдарды алуучулар менен социалдык контракттардын системасын киргизүү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кесиптик билим берүү менен макулдашылган жумуштуулукка көмөк көрсөтүү чараларынын комплекси жакырчылыкты кыскартууга эффективдүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет;



– пенсиялык системаны реформалоону анын келечектеги финансылык туруктуулугун, республикалык бюджетке жүктөмдү азайтууга, пенсияларды эсептөөдө иерархиядан жана артыкчылыктардан баш тартууну камсыздоого багыттоо;

– пенсионерлердин түрдүү курактагы топторунун муктаждыктарын эске алуу менен пенсиялык системанын камсыздандыруучу негизин модернизациялоо жана пенсияга кыйла кечирээк чыгууга дем берүү;

– мөөнөтүнөн мурда (жеңилдик) пенсиялык камсыздоону модернизациялоо жана пенсиялык системанын камсыздандыруу, топтоо компонентинин эффективдүүлүгүн, ишенимдүүлүгүн жогорулатуу;

– камсыздандырылгандарды өзүнүн топтоолорун башкарууга тартуунун жана катыштуулугунун механизмдерин киргизүү. Пенсиялык камсыздандыруу системасы эмгекке жөндөмдүү калк үчүн жагымдуу болууга тийиш.

## **2.2 Үй-бүлө коомду өнүктүрүүнүн негизи катары**

---

***Келечекке көз караш:*** Ар бир кыргызстандык үчүн үй-бүлө руханий жашоону, билим берүүнү, тарбияны, адамдын турмушун жана сергек жашоо образын бириктирген элемент болуп калат.

---

Социалдык чөйрөдөгү бардык күч-аракеттин башкы багытында үй-бүлө институтун чыңдоо негизги элемент болуп калат. Адамга башкы инвестициялар үй-бүлөдө салынат. Үй-бүлөдө адамга жаштайынан анын жашоодогу багыттары жана келечекте жете турган ийгиликтери аныкталат.

Ар бир кыргызстандык үчүн үй-бүлөдөн руханият, билим жана тарбия, коомдогу жашоо көндүмдөрү жана сергек жашоо башталат. Социалдык маанилүү институт катары үй-бүлө руханий жана маданий, үй-бүлөлүк баалуулуктарды өнүктүрүп, байытат, ошол эле учурда улуттук бирдейлүүлүктү, муундардын байланышын жана жарандыкты сактоого мүмкүндүк берет.

Азыркы үй-бүлөнүн проблемаларын эске алганда, Кыргызстанда үй-бүлөлүк саясаттын концептуалдык негиздерин түп-тамырынан берикайра карап чыгуу керек. Тарбиялоо функциясы үй-бүлөгө берилип, балдарды коомдогу социалдык, экономикалык, маданий турмушка кирүүгө даярдоонун маанилүү бөлүгү болуп калууга тийиш.

Бирок ошол эле учурда балдарды жаштайынан өстүрүү, баланын кызыкчылыктарын билдирүү жана укуктарын коргоо мамлекеттин приоритеттүү милдети болуп калышы керек. Бул үчүн Акыйкатчы институтунун балдарды, аялдарды жана үй-бүлөнү коргоо иштери боюнча ишин күчөтүү зарыл, балдардын зомбулукка кабылуусун болтурбаган, алардын укуктары менен эркиндиктерин бузууга жол бербеген конкреттүү иштиктүү чараларды көрүү зарыл. Балдарды коргоо маселесиндеги иштерде негизги принцип болуп баланын кызыкчылыгы жана анын үй-бүлөлүк чөйрөгө болгон укугу эсептелет.

Кыргызстанда терс көрүнүш – күч колдонуп жаштайынан кыйылган никелер токтотулат. Аялдар жана эркектер үчүн эмгектик жана үй-бүлөлүк милдеттер гармониялуу айкалыштырылат: жоопкерчиликтүү ата-эне, энелик жана аталык принциптерин, ар тараптуу тарбиялоого жана үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрүнө сый-урмат менен мамиле кылууга негизделген үй-бүлөлүк баалуулуктарды илгерилетүү үчүн шарттар түзүлөт.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарга өзгөчө бала кезинде багуу боюнча эмгекти эмгек акы төлөө механизмдерин киргизүү жана социалдык, медициналык камсыздандыруу системасына тартуу жолу менен коомдук маанилүү деп таанылат. Үй-бүлөнүн биргелешкен жоопкерчилиги, камкорчулук, көзөмөлдүк жана улуттук бала багуу маселелерин караганда жол-жоболорду жөнөкөйлөштүрүү, коррупциялык кубулуштарды азайтуу үй-бүлөнү чындоо жана Кыргызстан элинин үй-бүлөлүк каада-салттарын калыбына келтирүүгө негиз болот.

## 2.3 Жарандык интеграция

### *Улуттук биримдик*

---

**Келечекке көз караш:** Кыргыз Республикасынын жарандары, Кыргыз жараны – улуттук курулуш процессинде интеграцияланган, жарандык бирдейлик жана өз өлкөсү үчүн сыймыктанып бириккен, бирдиктүү ачык саясий-укуктук мейкиндикте, плюралисттик коомдо жашайт.

---

Өз милдетин түшүнгөн эл гана өнүгүүгө умтулуп, аны ишке ашыра алат. Өнүгүүнүн жаңы этабына жетүү үчүн элдин абдан жигердүү жаратмандыгы талап кылынат. Ошондуктан бардык күч-аракет элди руханий жактан өстүрүүгө жумшалат. Жарандарыбыз келечекти көрө билип, ага жетүү үчүн күч-аракет жумшап, жоопкерчиликти көтөрө билиши керек. Коомдун руханий-интеллектуалдык жактан өнүгүүсү материалдык жана табигый ресурстарга караганда маанилүү болуп эсептелет.

Этностук, динге болгон мамилеси, регионалдык жана уруктуугандык тиешелүүлүгү, жарандардын башка маданий түрдүүлүктөрү үстөмдүк кылуу үчүн негиз болбойт жана саясий процесстерге таасирин тийгизбеген коомду түзүү үчүн шарттар түзүлгөн.

Жалпы улуттук маданиятты сактоо жана өнүктүрүү, аны жаңылоо жана өлкөнүн жарандарынын этностук, тилдик, маданий өзүнчөлүгүн сактоодо аларды жайылтуу камсыз кылынат.

Билим берүү жана маданият системасы аркылуу үй-бүлөдө жарандык патриоттуулукка тарбиялоонун негиздери аныкталган жана киргизилүүдө, элдин биримдигин, ынтымагын бекемдөө боюнча жарандык коомдун демилгелери колдоого алынууда.

Этностук кыргыздарды колдоо боюнча кыйла активдүү саясат жүргүзүлөт. Этностук кыргыздарды Кыргыз Республикасына ыктыярдуу көчүрүп келүүнүн процесси региондорду социалдык-экономикалык өнүктүрүүгө жана демографиялык проблемаларды чечүүгө көмөктөшүүнүн принциптерине негизделет. Кыргыздардын этномаданий бирдейлигин сактоо үчүн эмгек жана тарыхый мигранттарды колдоо үчүн ресурстар табылууга тийиш.

Азыркы этапта кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхынын мазунун жана толуктугун күчөтүү максатында социалдык-гуманитардык илимдерди колдоо абдан зарыл.

## **Тил саясаты**

---

**Келечекке көз караш:** Кыргыз Республикасынын жарандары атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн негизги факторлорунун бири катары бир нече тилди билет. Муну менен бирге, кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары толук баалуу иштөөсү камсыздалат, аны колдонуу чөйрөсү кеңейтилет, убакыттын талаптарына жана коомдун муктаждыктарына ылайык аны модернизациялоо үчүн илимий жана эксперттик коомчулукка шарттар түзүлөт.

---

Кыргыз тили – улуттук бирдейликтин негизи. Жакынкы жылдарга кыргыз тилин колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү үчүн шарттарды түзүү маанилүү приоритет болуп эсептелет.

Билим берүү системасында биринчи багыт катары төмөнкү чараларды аныктоо зарыл: инновациялык коммуникативдик технологияларды, окутуунун интерактивдүү методикаларын киргизүү, маалыматтык технологияларды кеңири пайдалануу, билим берүү системасынын бардык баскычтарында билим берүү тили катары кыргыз тилин колдонууну кеңейтүү.

Кыргыз тилин маданиятта, турмуш-тиричиликте жана башка чөйрөлөрдө сактоо жана өнүктүрүү менен катар эле ал мамлекеттик бийлик колдонгон тил болуп калышы керек. Бул үчүн биз иш кагаздарын жүгүртүүнү өнүктүрүү максатында 2020-жылга карата иштиктүү кыргыз тилин калыптандыруу механизмдин киргизүүгө тийишпиз. Бул мамлекеттик тилди үйрөнүүгө жана өзүнүн деңгээлин өркүндөтүүгө умтулгандарга, анын ичинде өзгөчө жаштарга түрткү берет. Мындай муктаждык мамлекеттик тилди жакшы билген адистердин беделинин жогору болушу жана талап кылынышы менен пайда болот.

Бул үчүн кыргыз тилинин лексикалык запасын кеңейтүү, грамматикалык түзүлүштү өркүндөтүү жана анын функционалдуулугун жогорулатуу боюнча чаралар көрүлөт. Коммуникативдик технологиялардын, интерактивдүү методдордун негизинде мамлекеттик тилди билүүнүн жаңы методикасын киргизүү, аны окутуу каражаты катары колдонууну кеңейтүү талап кылынат.

Билим берүү системасындагы кескин өзгөрүүлөр коомдук жашоонун бардык чөйрөсүндө эл аралык тилдерди колдонууну кеңейтүүгө алып келет. Көп тилдүүлүк жаш муундарга өнүгүүнүн глобалдуу процесстерине эркин интеграцияланууга мүмкүндүк берет.

Эмгектин эл аралык рыногунда, тактап айтканда ЕАЭБ мейкиндигинде толук коммуникацияны түзүү жана жарандардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн көтөрүү үчүн өлкөнүн бардык региондорунда расмий тилди сактоо жана пайдалануу Кыргыз Республикасы үчүн турмуштук зарылчылык болот.

## **2.4 Кыргызстан – жогорку маданияттын өлкөсү**

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан – маданияттын өнүгүшү мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыты, улуттун ийгилигинин базалык негизи болгон өлкө. Жарандардын жүрүм-турум маданиятынын жогорку деңгээли, кесипкөй өнөрдү, элдик чыгармачылыкты, материалдык жана материалдык эмес мурастарды сактоо жана көбөйтүү, өлкөнүн таанымал имиджин түзүү максатында кызмат кылат. Кыргызстан көп улуттуу маданияттын өнүгүшүн, тарыхый-маданий мурастарды жана улуттун бүтүндүгүн аныктаган негизги маданий коддорду колдойт. Негизги маанилерди генерациялаган, маданият чөйрөсүн өнүктүргөн жана жарандык улуттун калыптанышына, ата мекендик маданиятты дүйнөлүк маданиятка интеграциялоого өзүнүн салымын кошкон чыгармачыл элита түзүлгөн, маданий ченемдерди берүүнүн эффективдүү системасы иштейт. Жалпы алтай тектүү элдердин ортосундагы гуманитардык кызматташуу өнүгүүдө.

---

**Маданиятты өнүктүрүү** – мамлекеттин маанилүү милдети. Ошол эле учурда маданиятты көп аспекттүү кубулуш катары кароо керек. Биринчи кезекте жүрүш-туруш маданияты, позитивдүү социалдык жана саясий жүрүм-турумдун, аң-сезимдүү жана жооптуу жарандыктын үлгүлөрүн түзүү жана жайылтуу жөнүндө сөз жүрүп жатат.

Маданият чөйрөсүндөгү бирдиктүү саясат элдин маданий жана тарыхый мурасын сактоого, Кыргызстан элинин маданий байлыгына жарандардын ээ болуусун камсыз кылууга, аны көбөйтүүгө жана коргоого, улуттук өзгөчөлүктү сактоо менен маданияттагы дүйнөлүк соңку жетишкендиктерди өздөштүрүүгө багытталат.

Маданият жана кесипкөй өнөр жаатындагы мамлекеттик саясаттын максаты болуп элдин руханий тажрыйбасынын уланмалуулугун камсыздоо аркылуу өлкөнү гуманитардык модернизациялоо, өлкөнүн бирдиктүү мейкиндигин түзүү жана атаандаштыкка жөндөмдүү маданий менталдуулукту өстүрүү эсептелет.

Билим берүү, маданият жана илим, социалдык институттар, жалпыга маалымдоо жана коммуникация каражаттары жарандык улуттун калыптанышына, Кыргызстандын элинин бай маданий мурастарына негизделген баалуулуктарды жана социалдык тажрыйбаны берүүгө өзүнүн салымын кошот. Жарандык бирдейликтин баалуулук алкактары, философиялык, тарыхый, жана маданий негиздери аныкталган.

Мамлекеттик саясат чыгармачыл, илимий-педагогикалык коомчулукка дем берет, маданият чөйрөсүндөгү адамзаттын алдыңкы жетишкендиктери менен салттуу баалуулуктары шайкеш келген руханий жактан бай өлкөнү калыптандырууга креативдүү жарандарды тартат. Кыргызстанды региондук искусство, арт-индустрия, салттуу руханий борборго айландырууга багытталган, анын ичинде өлкөгө туристтерди тартуучу иш-чараларды өткөрүү аркылуу келечектүү долбоорлорду ишке ашыруу маанилүү.

Тарыхый-маданий археологиялык жана архитектуралык эстеликтерди жана оболу Дүйнөлүк мурастардын тизмесине киргизилген объекттерди коргоо жана сактоо боюнча чаралар көрүлөт. Өлкөнүн визиттик карточкасы болуучу улуттук өзгөчөлүктү чагылдырган жаңы музей комплекстери түзүлөт жана реконструкцияланат.

Киноиндустрия чөйрөсүндөгү тарыхый ийгиликтерди эске алып, “кыргыз киносун” калыбына келтирүүгө жана аны андан ары өнүктүрүүгө өзгөчө колдоо көрсөтүлөт.

Эркин, ачык коом жана жагымдуу бизнес-чөйрө чыгармачыл жана аракетчил адамдардын потенциалын ачуу, алардын улуттук жана эл аралык деңгээлде суроо-талап кылынган продуктуларды өндүрүүсү үчүн шарт түзөт. Креативдүү индустрияны, операны, балетти, кино жана чыгармачылыктын түрдүү түрлөрүн өнүктүрүүдө, ошондой эле туризм, коомдук тамактануу, мода жана дизайн чөйрөсүндөгү этно-стилдеги кызматтарды көрсөтүүдө ишкерлердин демилгелери колдоого алынат.

Маданият чөйрөсүндө, андагы жаңы муундун мыкты өкүлдөрүн түзүүдө адамдык потенциалды күчөтүү кыйла маанилүү болуп эсептелет. Таланттуу жаштарды табуу жана колдоо, искусство жана маданият чөйрөсүндө билим берүүнү өнүктүрүү, сапатын жана жагымдуулугун арттыруу, эстетикалык тарбия берүү компонентин күчөтүү жана орто жалпы билим берүү мектептеринде, өзгөчө өлкөнүн региондорунда балдардын чыгармачыл потенциалын өнүктүрүү талап кылынат.

Оболу таланттуу балдарды жана жаштарды издөө жүргүзгөн, өзгөчө шыгы бар балдар үчүн колдоо программаларын ишке ашырган маданият жана искусство чөйрөсүндөгү окуу жайларына колдоо көрсөтүлөт.

Баалуулук багыттарын иштеп чыгуу маданият, маданият таануу, маданияттын социологиясы, маданияттын тарыхы, маданий антропология, маданияттын экономикасы боюнча илимий-изилдөөчүлүк иштердин жана прикладдык изилдөөлөрдүн комплексине таянат.

Тилдерди жана кайталангыс маданияттарды сактоо жана өнүктүрүү, материалдык жана материалдык эмес маданияттын мурастарын жайылтуу максатында алтай тилдеринде сүйлөгөн элдердин ортосундагы туруктуу кызматташуу үчүн шарттарды түзүү зарыл.

## 2.5 Дин демократиялуу мамлекетте

---

**Келечекке көз караш:** Кыргыз Республикасы – светтик мамлекет, жарандардын дин тутуу жана ынанымдарынын эркиндигине укуктарынын ишке ашырылышына кепилдик берет, диний уюмдарга карата бейтараптыгын сактайт, диний чөйрөдө процесстерди натыйжалуу укуктук жөнгө салууну жана коомдук коопсуздукту камсыз кылат.

---

Бир да дин Кыргызстанда мамлекеттик же милдеттүү болуп саналбайт, дин жана бардык ишенимдер мамлекеттен ажыратылган, диний бирикмелердин жана дин кызматчыларынын мамлекеттик органдардын ишине кийлигишүүсүнө тыюу салынган. Конституция, мыйзам жана анын колдонуу практикасы жарандарга диний жана башка ынанымдарды эркин тандоо жана ээ болуу, каалаган динди тутуусун же эч кандай дин тутпоо укугун камсыз кылат.

Мамлекеттик саясаттын маанилүү артыкчылыгы Кыргызстандын элинин өздүк маданий өзгөчөлүк үлүгүн сактоо болуп саналат. Коом биздин бирдейликти аныктаган кылымдар бою келген каада-салттар бөтөн маданияттар жана кызыкчылыктар үчүн курмандыкка чалынбай турганын түшүнүүгө тийиш.

Мамлекет менен диндин өз ара мамилеси демократиялык принциптерге жана жалпы улуттук масштабдагы милдеттерди чечүүдө, бийликтин мамлекеттик институттарын, коомдун руханий адеп-ахлак негиздерин, анын туруктуулугун жана биримдигин бекемдөөдө тыгыз өнөктөшүүгө негизделет. Өз ара мамиле конфессиялар аралык диалогду өнүктүрүү, сабырдуулук, жарандардын өз ара сый-мамилеси жана динге болгон мамилесине карабастан бейпилдикте жашоо үчүн шарттарды түзөт. Кызматташуу жаштарды руханий-адеп-ахлактык жактан тарбиялоого, ар кандай укук бузууларды алдын алууга, сергек жашоо образын пропагандалоого, коррупцияга каршы күрөшүүгө, укуктук маданиятты өстүрүүгө багытталат.



Ошол эле учурда мамлекет динди жана динге ишенгендерди конституциялык түзүлүштүн негиздерин бузуу максатында пайдаланган ар кандай лидерлердин, уюмдардын жана бирикмелердин аракеттерине каршы күрөшүү боюнча ишти жүргүзүүгө тийиш. Өлкөнүн Конституциясы жана мыйзамдары бизди радикалдуу, экстремисттик жана террордук уюмдардын жана бирикмелердин мамлекетке жана элдин руханиятына тийгизген терс таасирине каршы күрөшүүгө милдеттендирет.

Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат диний бирикмелердин жана дин кызматкерлеринин мамлекеттик органдарынын ишине кийлигишпөөсүн камсыз кылат, диндин саясатташуусун жана диний агымдардын жана алардын мүчөлөрүнүн бийлик жана күч түзүмдөрүнө жашыруун кирип кетүүсүн болтурбайт.

Радикализмди, экстремизмди жана террорчулукту болтурбоо максатында элдин арасында алдын алуучу, түшүндүрүүчү ишти жүргүзүү, ошондой эле экстремизмге айыптоо боюнча жазык иштери боюнча соттук чечимдер кабыл алууга негиз болгон дин таануучулук жана психологиялык-лингвистикалык экспертизаларды жүргүзүүнүн улуттук потенциалын чыңдоо боюнча олуттуу иштерди жасоо керек.

Өлкөдө диний билим берүүнүн системасы иретке келтирилет, Кыргыз Республикасынын жарандарынын чет өлкөдө диний билимди алуусун контролдоо күчөтүлөт. Республикадагы азыркы ислам педагогикасын жана билим берүүнү модернизациялоо зарыл.

Кыргыз Республикасы үчүн салттуу болуп калган ханафий мазхабын жана православ христианчылыгын сактоо жана өнүктүрүү азыркы мезгилдин талаптарына, экстремизмдин жана радикалдашуунун идеяларын жайылтуунун дүйнөдөгү жаңы чакырыктарына ылайык улуттук масштабдагы милдет болуп эсептелет.

Мусулман интеллигенциясын калыптандыруу, исламдагы интеллектуалдык ой-пикирди, диний маданиятты жана адепти өнүктүрүү максатында ислам агартуу жана илимий борборлорун ачуу үчүн шарттарды түзүү зарыл.

### III. Экономикалык бакубаттык жана өнүгүү үчүн чөйрөнүн сапаттуулугу

#### 3.1 Экономикалык өнүгүүнүн факторлору

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстандын атаандаштыкка жөндөмдүү экономикасы болот, ал инновациялык жана жаратылыш үнөмдөөчү экологиялык таза технологияларды колдонууга, диверсификацияланган, тең салмактуу жана инклюзивдик, жагымдуу инвестициялык чөйрөсү бар экономикага багыт алган.

---

Өлкөнүн экономикасын өнүктүрүү шаарда жана айылда калктын жашоо турмушунун деңгээлин теңдештирүүгө, мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдү берүүнүн сапатын жогорулатууга мүмкүнчүлүк берет. Чакан жана орто бизнести өнүктүрүүнүн жана өндүрүмдүү жумушчу орундарын түзүүнүн эсебинен иш жана туруктуу киреше менен камсыз кылынат. Экономика региондук өнүктүрүү боюнча тең салмактуу болуп, өлкөнүн ар бир региону өзүнүн жагымдуу жана күчтүү жактарына ээ болот.

Экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү эмгектин региондук жана дүйнөлүк бөлүнүшүндө өлкөнүн атаандаштык артыкчылыктарын эсепке алуу менен инновациялык социалдык-экономикалык өнүктүрүүгө өтүүнүн эсебинен камсыз кылынат. Тең салмактуу жана диверсификацияланган экономикалык өнүгүү үчүн зарыл сапаттуу өндүрүштүк инфраструктура түзүлөт. Экономикалык өсүштүн негизги мүнөздөмөсү анын инклюзивдүүлүгү болуп калат.

Мамлекет менен бизнестин биргелешкен күч-аракети өлкөнү анык “инвестициялык оазиске” айлантат, ал ички жана тышкы инвестицияларды тартат жана ЕАЭБ өлкөлөрү жана регион үчүн жагымдуу болот. Жагымдуу бизнес-чөйрө, жогорку сапаттуу инфраструктура жана жеке менчиктин жана инвестициялардын кайтарымдуулугунун бузулгус кепилдиги биздин экономиканын “жүзүн” калыптандырып, аны региондо жана дүйнөдө таанымал кылат.

Мамлекеттин экономикалык саясаты жогорку экспорттук потенциалы бар, жумуш орундарын түзгөн жана элдин бакубаттыгын көтөргөн тармактарга багытталууга тийиш. Ошол эле учурда реалдуу кепилдик алган чет элдик инвестицияларды тартуу, сактоо жана коргоо зарыл.

Өлкөдө экономика жеке менчиктин кол тийбестигинин жана контракттык укукту сактоонун институтуна негизделет. Ишкерлер өздөрүнүн активдеринин жана өздөрүнүн жеке менчигинин кол тийбестигине ишениши керек.

Көмүскө секторду легалдуу экономикага трансформациялоо жана имплементациялоо боюнча чаралардын комплекстерин иштеп чыгуу зарыл. Бул үчүн биринчиден, легалдуу бизнести жүргүзүү, көмүскө бизнести жүргүзүүгө караганда пайдалуу жана ыңгайлуу боло турган шарттарды түзүү керек. Экинчиден, көмүскөдөн ыктыярдуу түрдө чыгууга ниеттенген ишкерлердин жеке менчигине кол тийбестик кепилдигин берүү зарыл. Өлкөдөгү көмүскө экономиканын деңгээлин төмөндөтүүгө багытталган чаралар мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтүүгө, атаандаш ишкердик чөйрөнү өнүктүрүүгө, өлкөнүн экономикасында кредиттик каражаттардын үлүшүн азайтууга, ошондой эле Кыргыз Республикасынын инвестициялык жагымдуулугун көтөрүүгө мүмкүндүк берет.

### **Адамдык потенциал жана эмгек рыногу**

---

**Келечекке көз караш:** 2040-жылга карата татыктуу ишти жана туруктуу кирешени камсыз кылган өндүрүштүк жумушчу орундарын түзүүнүн эсебинен элдин экономикалык бакубаттагы камсыз кылынат. Эмгекке жарамдуу калктын 80%ы татыктуу эмгек акы жана эмгек шарттарына ээ болушат. Кыргызстан ПРООНдун Адамдык өнүктүрүү индекси жогору биринчи 60 өлкөнүн тизмесине кирет.

---

Эмгек рыногу динамикалуу болуп, экономиканын керектөөлөрүнө адаптациялануунун жогорку жөндөмдүүлүгүнө ээ болуу менен өлкөдөгү демографиялык кырдаалды эске алышы керек.

Мамлекеттин күч-аракети өлкөнүн өнүгүүсүн жана экономиканын бардык тармактарына жаңы технологияларды киргизүүнү камсыз кылган жарандардын билим алуусунун жана квалификациялуу кадрларды даярдоонун ийкемдүү жана заманбап системасын түзүүгө багытталат. Сапаттуу кесиптик билим алуу үчүн жагымдуу, кызмат көрсөтүүлөрдүн эл аралык рыногунда атаандаштыкка жөндөмдүү улуттук билим берүү системасын өнүктүрүү квалификациялардын улуттук системасын түзүүнү эске алуу менен артыкчылыктуу болушу керек.

Мамлекеттик саясат жумушчу күчтүн сапатын жогорулатууга, тармактык жана региондук өңүттө кыйла жогорку кошумча наркты, калкты ишке орноштуруунун өсүшүн камсыз кылган жана рынокто суроо талап кылынган секторлордун артыкчылыгы менен эмгек рыногундагы суроо-талап менен сунуштун ортосундагы дисбалансты четтетүүгө көңүл бурулат. Билим берүү жана адистерди даярдоо системасы рыноктун талаптарына жараша болуп, экономиканын артыкчылыктуу секторлоруна, адистешүүгө жана өлкөнүн региондорунун өзгөчөлүгүнө багыт алат.

БУУнун баалоосу боюнча соңку он жылда калктын өсүшү Кыргызстандын бүткүл тарыхында кыйла олуттуу болот. Жалпысынан он жылда калктын өсүшү болжол менен 900 миң адамга жакындайт. Калктын өсүшүн эмгек рыногундагы саясатты түзүүдө эске алуу зарыл, калк тездикте өскөн региондордо жумушчу орундарынын санынын, өзгөчө жаштардын санынын өсүшүн кароо, ички жана тышкы миграцияны жөнгө салуу керек. Калктын концентрациясынын өзгөрүшү региондордо жаңы өнөр жай ишканаларынын аймактык бөлүштүрүлүшүн кайра карап чыгууну талап кылат.

Тышкы миграция чөйрөсүндө мамлекет эмгектик миграциянын географиясын кеңейтүү боюнча мүмкүнчүлүктөрдү түзөт, биздин жарандарга алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн өсүшүнө жана эмгектик миграцияда жүргөн өлкөдө укуктук жана экономикалык жактан корголушун камсыз кылууда бардык күчүн жумшайт.

Ошондой эле эмгек мигранттарына иштеп тапкан каражаттарын өлкөнүн экономикасына, өндүрүштүн келечектүү чөйрөлөрүнө инвестициялоо менен өлкөдө жаңы өндүрүштөрдү жана ишканаларды түзүү үчүн башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын колдонуу жана киргизүү үчүн шарттарды түзүү зарыл. Бул үчүн зарыл инфраструктураны өнүктүрүү менен дем берүүчү экономикалык шаймандарды ишке киргизүү зарыл.

Өлкөдө ишкердин таламдары сакталган жана кызматкердин кызыкчылыгы эске алынган жаңы экономиканын талаптарына жооп берген эмгек мамилелеринин ийкемдүү модели түзүлөт. Кызматкерди социалдык камсыздандыруу үчүн жоопкерчилик көбүрөөк деңгээлде кызматкердин өзүнө жүктөлөт. Ошол эле учурда бийлик минималдуу социалдык стандарттарды жана кепилдиктерди белгилейт, ал жарандардын эмгекке, эмгек шарттарына жана акы төлөнүшүнө конституциялык укуктарын камсыз кылат.

Мындан тышкары, иш менен камсыз кылуунун, эмгек мыйзамдарынын эл аралык стандарттарга жана конвенцияларга шайкештигин, аны либералдаштыруунун, чечимдерди кабыл алуунун жана эмгек ишмердүүлүгүн жана ишкерликти формалдуу эмес сектордон алып чыгуу процессин аналитикалык коштоону жакшыртуунун аракеттүү активдүү чараларын ишке киргизүү зарыл.

## **Инвестициялык климатты жакшыртуу жана экспорттун өсүшү**

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан инновациялык социалдык-экономикалык өнүгүүгө өтүүнү тездетет жана глобалдуу атаандаштык жана ачык экономика шартында өлкөнүн кыйла жакшы атаандаштык артыкчылыктары бар жерлеринде озууга умтулат. Мамлекеттин күч-аракети Кыргызстандын бүткүл аймагында инвестициялык климатты алгылыктуу жакшыртууга багытталат, мында өлкөнү накта “инвестициялык оазиске” айлантуу менен жыйынтыгында региондун жана ЕАЭБнын башка өлкөлөрү менен салыштырмалуу атаандаштык артыкчылыгы бар инвестициялар үчүн жагымдуу объект болот. Кыргызстан экспорттук багытты өнүктүрүү менен өлкөнүн бизнесмендерине Европа өлкөлөрүнө экспорттук көлөмдөрдү кеңейтүү үчүн чоң мүмкүнчүлүктөрдү берген ВСП+ статусун активдүү колдонот.

---

Бийлик мамлекеттик башкаруунун жана администрациялоонун жогорку сапатын камсыз кылуу, өлкөлүк жана региондук деңгээлде инвесторлорду колдоонун натыйжалуу институционалдык механизм түзүүгө күчүн жумшайт жана бул ар бир мамлекеттик орган, ар бир регион жана жергиликтүү бийлик органы үчүн негизги милдет болот. Инвестициялык артыкчылыктарга карата так саясат жана жүргүзүлгөн экономикалык саясаттын туруктуулугу, башкаруу органдарынын жогорку жоопкерчилиги инвесторлордун өз чечимдерин кабыл алуусу үчүн зарыл фонду түзөт.

Тоо-кен казуу жана энергетикада өзүнүн ишмердигин жүргүзгөн инвесторлор менен өзүнчө саясат жүргүзүлөт. Жаратылыш ресурстарынан мамлекетке түшүүчү бардык кирешелерди так идентификациялоо, атайын жаратылыш коргоочу фонддордун иштөө механизмдеринин ачыктыгын камсыз кылуу жана экологиялык ченемдерди сактоо боюнча толук отчетторду туруктуу жарыялоо зарыл.

Мамлекеттик органдар экономиканын өз секторлорунда Кыргызстандын ЕАЭБга киришинен кийин ачылган өлкөлүк артыкчылыктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү эске алуу менен инвестициялар үчүн негизги багыттарды, ШКУ алкагында глобалдуу долбоорлорго, “Бир алкак-бир жол” долбооруна катышууну, ошондой эле Борбордук Азия регионунун жана дүйнөнүн өлкөлөрү менен эки тараптуу кызматташуу мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт.

Инвесторлорго кепилдиктер камсыз кылынат, чакан жана орто бизнеске узак мөөнөттүү мезгилге жеңилдетилген кредиттер берилет, Кепилдик Фондунун мүмкүнчүлүктөрү кеңейтилет.

Өзүнүн экономикалык саясаты аркылуу мамлекет экономиканын экспортко багытталган жана инновациялык секторлорун түзүү багытында инвестициялык активдүүлүктү колдойт, ал кошумча нарктын жана экспорттун ылдам өсүшүн камсыз кылат. Кыйла келечектүү багыттарга - жеңил өнөр жайына жана кайра иштетүү өнөр жайына тиешелүү тармактарды өнүктүрүү кирет, алар жергиликтүү чийки затты жана эмгек ресурстарын максималдуу колдонот.

Ата мекендик ишкерлердин экспортун колдоо чөйрөсүндө адамдык капиталдын сапатын жакшыртуу, финансылык жана башка ресурстарга жетүүнү жөнөкөйлөштүрүү, инфраструктуралык проблемаларды чечүү саясаты жүргүзүлүшү керек. Улуттук топ-менеджерлерди даярдоо үчүн аларды дүйнөлүк мыкты билим берүү борборлорунда окутуу практикасы киргизилет. Ошондой эле Кыргызстанга дүйнөдө таанылган бизнес-консультанттарды, менеджерлерди тартуу натыйжалуу шайман болот. Кыргызстандын дүйнөлүк рынокто стратегиялык позицияларын туруктуу талдоо, колдо болгон артыкчылыктарды баалоо жана экономикалык процесстерди өзгөрүлмөлүү шарттарга көнүктүрүү маанилүү.

### 3.2. Өлкөнүн региондорун өнүктүрүү

#### **Макроэкономикалык туруктуулук жана саясаттын ырааттуулугу**

---

**Келечекке көз караш:** Экономикалык саясат жаңы институционалдык түзүмдү жана экономикалык системанын иштөө чөйрөсүнтүзүү менен реформа жүргүзүүгө багытталат. Макроэкономикалык туруктуулукту камсыз кылуу жана саясий-укуктук институттарды өнүктүрүү өлкөнүн өнүгүүсүнүн ийгиликтүүлүгүнүн, экономиканы туруктуу өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүнүн базалык өбөлгөсү катары каралат. Келечекте макроэкономикалык тобокелдиктерди жана транзакциялык чыгымдарды минималдаштыруу өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугунун өсүшүнүн жана иштиктүү активдүүлүгүн жүйөлөштүрүүнүн кубаттуу фактору болуп калат.

---

КР Улуттук банкы КР Өкмөтү менен бирдикте орто мөөнөттүү мезгилге макроэкономикалык туруктуулукту камсыз кылуу үчүн жооптуу болот. КР Улуттук банкынын алдында төмөнкү базалык милдеттер турат: баалардын туруктуулугун колдоо жана улуттук валютанын сатып алуучулук жөндөмдүүлүгүнүн адекваттуулугун камсыз кылуу; банктык жана төлөм системаларынын натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу; экономикалык субъекттердин таламдарынын балансын камсыз кылган ойлонуштурулган жана салмактуу валюталык саясатты камсыз кылуу.

Улуттук валютанын туруктуулугунун өлкөнүн экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн чоң мааниси бар, андыктан КР Улуттук банкы алмаштыруу курсунун кескин өзгөрүүлөрүн болтурбоо боюнча чараларды өз убагында көрүшү керек. Өкмөт тарабынан мамлекеттик финансынын тең салмагын камсыз кылуу жана мамлекеттик бюджеттин дефицитин контролдоноучу деңгээлде сактоо боюнча чаралар камсыз кылынат.

Узак мөөнөттүү келечекте КР Улуттук банкы КР Өкмөтү менен бирдикте экономикалык өнүгүүгө багыт алуусу керек. Банктык инфраструктура, технологиялар, пайыздык ставкалар, продуктулардын көп түрдүүлүгү Кыргызстандын аймагында кошумча наркы жогору реалдуу долбоорлорду кредиттөөнү шарттайт. Спекулятивдик жана сүткорлук кредиттөөнүн орун алган практикасын технологиялык модернизациялоону жана өлкөнүн экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнү шарттаган экономиканын реалдуу өндүрүш сектору менен иштөө жагына өзгөртүү зарыл.

Улуттук банк системасын өнүктүрүү жана анын экономиканы өнүктүрүүгө кошуучу салымын көбөйтүү, ишканаларды жеткиликтүү кредиттик ресурстар менен камсыз кылуу үчүн акча-кредиттик саясатты активдүү колдонушу керек. Бул үчүн финансы секторундагы атаандаштык чөйрөсүн өнүктүрүү, кредиттер боюнча пайыздык коюмдарды азайтуу үчүн шарттарды түзүү, банктык кызмат көрсөтүүнүн сапатын көтөрүү жана алардын жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү зарыл. Ишканаларды кредиттөөнүн кошумча булагы катары каржылоонун ислам принциптерин колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү боюнча иш улантылат. Көмүскө экономиканын үлүшүн азайтуу жана салыктарды жыйноону жакшыртуу үчүн накталай эмес төлөмдөрдүн жана эсептешүүлөрдүн үлүшүн көбөйтүү, төлөм системасынын коопсуздугун камсыз кылуу зарыл.

Банктык система өзүнүн инфраструктурасы, продуктулардын көп түрдүүлүгү менен камтып, өлкөнүн бүткүл калкынын финансылык ресурстарга калыс жеткиликтүүлүгүн камсыз кылышы керек. Мында башкы принцип финансылык рынок тараптан социалдык калыстык жана финансылык сабаттуулугу улам өскөн биздин жарандардын аң сезимдүү жоопкерчилиги болушу керек.

Географиялык жайгашуусуна жана экономикалык активдүүлүгүнүн тибине карабастан калк финансылык кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүү болушу керек.



## Жагымдуу бизнес-чөйрө

---

**Келечекке көз караш:** Өлкөнүн экономикасында чакан жана орто бизнес туруктуу жана ийгиликтүү өнүгүп жатат, ишкерлерди административдик басымдан коргоо камсыз кылынган, бийликтин жана бизнес – ассоциациялардын өнөктөштүк өз ара мамилелери түзүлгөн, бизнес-чөйрөнү жакшыртуу боюнча биргелешкен иш жүргүзүлүүдө, экономиканын ар кандай тармактарында ишкерлердин ишмердигин кеңейтүү жана региондордо жумушчу орундарды түзүү үчүн шарттар түзүлгөн.

---

“Өндүрүүчү адам”, ишкер – коомубуздун маанилүү активдүү бөлүгү. Алардын ишкердик шыгынан, үзүрлүү эмгегинен, тобокелдик кылып, жаратуучулугунан улам өндүрүштөр иштеп, коомго зарыл болгон материалдык баалуулуктар, жумуш орундары түзүлөт, мамлекеттик казына толукталып, социалдык милдеттер чечилет.

Мамлекет бардыгы үчүн милдеттүү болгон эрежелерди аныктоонун функциясын гана өзүнө калтырып, ишкердик активдүүлүктү жана рынок механизмдерин өнүктүрүүгө дем бериши керек. Мында экономикалык өнүгүүнүн жыйынтыгы үчүн мамлекет менен ишкерлердин өз ара жоопкерчилиги, жагымдуу бизнес-чөйрө, адилеттүү атаандаштык, мамлекет бөлүштүргөн финансылык, материалдык, административдик жана башка ресурстарды алуунун тең укуктуулугу маанилүү.

Мамлекеттин жана ишкердин өз ара мамилелери өнөктөш болушу керек, ал эми мамлекеттин бизнестин ишине кийлигишүүсү минималдуу болууга тийиш. Мамлекет мамлекеттик-жеке диалогду кеңири колдонуп, активдүү жана эркин ишкердик ишти колдоп жана кубаттап, өлкөнүн экономикасынын өсүшүнө, калктын жашоо-турмушунун сапатынын жакшырышына түрткү берет.

Ишкердик иш чөйрөлөрүнүн максималдуу саны бизнес-ассоциациялардын мыйзамдардын сакталышы үчүн жоопкерчиликти кабыл алуусун эске алуу менен өзүн-өзү жөнгө салууга которулат. Ишкерлерди коргоону камсыз кылуу үчүн экономикалык кылмыштарды толук декриминалдаштыруу жүргүзүлөт.

“Бирдиктүү терезе” принциби мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн бардык чөйрөлөрүнө киргизилет. Мамлекет жана муниципалитет тарабынан ишкерлерге көрсөтүлүүчү бардык кызмат көрсөтүүлөр электрондук формага которулат, бул ошондой эле ресурстарды (жер казынасы, мамлекеттик сатып алуулар, финансы, мамлекеттик мүлктү сатып алуу жана ижаралоо ж.б) алууга да тиешелүү. Ишкердин жана мамлекеттик органдардын маалыматтык өз ара аракеттенүүсүн өнүктүрүүнү эске алуу менен ар кандай түрдөгү отчеттуулукту берүү зарылчылыгы болбойт.

Салык саясатында салык жүгүн төмөндөтүү, жогорку кошумча нарктагы продукция, капитал сыйымдуу продукция үчүн преференцияларды берүү боюнча (жогорку технологиялуу продукция/жаратылышты үнөмдөөчү инновациялык жана экологиялык таза технологиялуу кызмат көрсөтүүлөр) чараларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу каралат. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортун кеңейтүү максатында экспортко багытталган жана жогорку технологиялуу өндүрүштөрдү кредиттөөнүн өзүнчө финансылык институту түзүлөт. Мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлордо ишкерлердин катышуусун жана инвестицияларды долбоорлорго тартууну кеңири пайдалануу үчүн шарттар түзүлөт.

Мамлекет финансы системасын өнүктүрүү жана ири бизнес субъекттерин да, ошондой эле чакан жана орто ишкерлик субъекттерин жеңилдик шарттарда жана узак мөөнөткө берүүнү кредиттөө үчүн шарттарды түзүүнү колдойт. Эл аралык финансы институттары менен байланыштар кеңейет, өнүктүрүү институттары жана фонддор, финансылык кооперативдер түзүлөт, кредиттөөнүн ислам принциптери пайдаланылып, финансылоонун венчурдук институттары түзүлөт. Ошол эле учурда акча каражаттарын үнөмдөө маданиятын өнүктүрүүгө, финансылык сабаттуулукту жогорулатууга туруктуу көңүл буруу зарыл.

Ошону менен бирге, көзөмөлдөө жана контролдоо системасы, продукциялардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн сапат стандарттарына шайкештиги жарандардын коопсуздугун жана саламаттыгын, алардын мүлкүн коргоону, ошондой эле ата мекендик товарлардын тышкы рынокто атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылууга тийиш.

## Сапаттуу инфраструктура

---

**Келечекке көз караш:** Өлкөдө тең салмактуу жана диверсификацияланган экономикалык өнүгүү үчүн зарыл сапаттуу өндүрүштүк инфраструктура түзүлөт. Социалдык-тиричиликтик инфраструктуранын сапаты жана жеткиликтүүлүгү өндүрүштүн продуктивдүүлүгүнүн өсүшү үчүн зарыл шарт. Инфраструктураны жана инфраструктуралык кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногун түзүү мейкиндиктик пландаштырууну жана экономикалык райондоштурууну эске алуу менен өтөт.

---

### **Энергетика**

Электроэнергетика чөйрөсүндө Кыргызстан региондогу электр энергиянын ири өндүрүүчүсү болот, энергетиканы туруктуу өнүктүрүүнү, өлкөнүн жана региондордун энергетикалык коопсуздугун, экономиканын реалдуу секторунун энергонатыйжалуулугун, ар бир керектөөчү үчүн энергия алып жүрүүчүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылат.

CASA – 1000 долбоорун ишке ашыруу электр энергиясын коңшу өлкөлөргө гана эмес, ошондой эле Пакистанга жана Афганистанга экспорттоого мүмкүнчүлүк берет.

Энергиянын экологиялык таза булактарынын үлүшү (чакан ГЭС, күн жана жел электр станциялары, күн коллекторлору, жылуулук насостору, биогазды колдонуу ж.б.) өлкөнүн жалпы энергобалансында 10%дан кем эмесди түзөт, ал эми энергияны жана ресурстарды үнөмдөөнүн көрсөткүчтөрү ОЭСР өлкөлөрүнүн көрсөткүчтөрүнө шайкеш келет.

Камбарата ГЭС-1, Жогорку Нарын каскаддарынын ГЭСтери, Ак-Булуң ГЭСи, Ат-Башы ГЭСи, Үч-Коргон ГЭСи, Токтогул ГЭСи жана башка генерациялануучу объекттерин курууга жана реконструкциялоого инвестициялар тартылат. Озуу менен өнүгүү технологияларын бирге жакын жана андан ашык кайра жаралуу коэффициентин колдонуу боюнча милдеттүү талаптар бар болгон, реконструкциялануучу жана курулуп жаткан энергетикалык кубаттуулуктардын натыйжалуулугун олуттуу жогорулашын камсыз кылат.

Энергия жана ресурс үнөмдөөчү технологияларды ар тараптан дем берүү жана даректик субсидиялоо механизмдери орточо статистикалык кыргызстандыктын жашоо-турмушунун сапатынын туруктуу өсүүсүндө керектөөнү салыштырмалуу төмөндөтүү маселесин чечүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Энергетикалык секторду жакшыртуу жана кийинки туруктуу иштеши экономикалык жактан негизделген тарифтерге өтүүнү талап кылат, алар электр энергиясын генерациялоо, жылуулукту керектөөчүлөргө жеткирүү боюнча негизги чыгымдарды камтышы керек. Тарифтик саясаттын, анын ичинде сезондук жана региондук тарифтик саясаттын ийкемдүүлүгү камсыз кылынат. Инвестициялык-жагымдуу тарифтер электр энергиясын жана жылуулукту альтернативалуу коюучулардын пайда болушуна дем берет. Ушуга байланыштуу МЖӨ механизмдери, анын ичинде жеке инвесторлорду энергетикадагы стратегиялык объекттерди курууга жана башкарууга тартууну кошо алганда кеңири колдонулат.

Эски турак-жай жана турак жай эмес фондунун энергия натыйжалуу реконструкциялоо боюнча масштабдуу программалары, энергия жана ресурс үнөмдөөчү жогорку натыйжалуу технологияларды колдонбостон жаңы курулуштарды курууга тыюулар жаңы жумушчу орундарды түзөт, объекттин энергия натыйжалуу паспортунун болушу милдеттүү талап болуп калат, ансыз объекти эксплуатациялоо мүмкүн эмес болот. Ар бир имарат өзүнүн муктаждыктары үчүн энергиянын белгилүү-бир санын жарым-жартылай иштеп чыгуусу милдеттүү болот, бул фискалдык жана башка чаралар менен жөнгө салынат. Агломерациялар үчүн маанилүү натыйжалуу чечим жылуулук менен жабдуу системасын борбордон ажыратуу болот, ал аймакты кеңейтүү көйгөйүн анда жашоонун сапатын жоготуусуз чечет.

Жарандардын турмуш шарттарын жакшыртууга багытталган өлкөнү активдүү газдаштыруу улантат, ошол эле маалда региондордун индустриалдык жактан өнүгүшүнө шарт түзөт. Газдаштыруу заманбап техникалык чечимдердин базасында турак-жайларды жана административдик жайларды имараттагы жалпы жылытуу чечимдерине байламта кылбастан өзүнчө жылытуу маселесин жөнгө салууга мүмкүнчүлүк берет.

Мамлекет энергетикалык коопсуздукту бекемдөөнү ырааттуу улантат. Генерациялоо булактарын да, ошондой эле энергия ресурстарын коюучу өлкөлөр үчүн да диверсификациялоо камсыз кылынат.

### **Транспорт**

Транспорттук инфраструктура чөйрөсүндө калктын эркин жүрүүсү жана өлкөнүн транспорттук туңгуюктан чыгуусу камсыз кылынат. Кыргызстан жүргүнчүлөрдүн, товарлардын жана жүктөрдүн транзити үчүн коопсуз жана суроо-талап кылынган коридорлору бар транзиттик өлкө болот. Өлкөнүн түндүгүн жана түштүгүн бириктирген транзиттик темир жол тармагы жана темир жол бутагы салынат. Республикада өлкөнүн түндүк менен түштүгүн бириктирген ички темир жол тармагын түзүү пландалууда.

Өнүккөн темир жол тармагын куруу транспорттук-логистикалык борборлорду түзүүгө жана экспедитордук жана транспорттук компаниялардын интегрирленген иштөө системасын түзүүнү, мультимодалдык ташууларды өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүнү шарттайт. Мамлекет автомобиль жолдорун реабилитациялоого жана сактоого, либералдуу, коопсуз эл аралык транспорттук коридорлорду түзүүгө бардык күч-аракетин жумшайт, анын ичинде жолдорду долбоорлоодо жана курууда жаңы технологияларды колдонот. Эки он жылдыктын аралыгында региондордун өз ара байланышын түзүү, инфраструктураны тиешелүү абалда кармап туруу үчүн кирешелерди камсыз кылуу сыяктуу жогоруда аталган факторлорду эске алуу мааниге ээ болот. Бул чөйрөдөгү долбоорлорду ишке ашыруунун негизги куралы болуп мамлекеттик-жеке өнөктөштүк (МЖӨ) эсептелет.

Электромобилдерди колдонуу, темир жолду электрлештирүү аркылуу транспорттун экологиялык жактан таза түрлөрүнө акырындык менен өтүү ишке ашырылат.

Узак мөөнөттүү мезгилде Кыргыз Республикасы өзүнүн транспорттук тармагын өнүктүрүүдөн тышкары, чектеш өлкөлөрдүн, биринчи кезекте Казакстандын, Өзбекстандын жана Кытайдын транспорттук инфраструктурасынын өнүгүүсүнүн натыйжаларын максималдуу пайдаланат. Орто мөөнөттүү келечекте Кытай – Кыргызстан – Өзбекстан темир жолун куруу башталат.

Бул темир жол коридору келечекте Кыргыз Республикасында өлкөнүн түндүгүн жана түштүгүн бириктирүүчү (анын ичинде Балыкчы-Кочкор-Ата-Угут) ички темир жол тармагын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Муну менен өлкөнүн региондорунун ортосунда түз жана ишенимдүү транспорттук байланыш камсыз кылынып, бирдиктүү ички мамлекеттик темир жол тармагы түзүлүп, эл аралык темир жолдорго чыгат, бул ташуулардын наркын арзандатат жана атамекендик товарлардын экспорттук рыноктордо атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат. Ошондой эле темир жолду электрлештирүү пландалууда. Кыргыз Республикасынын 2040-жылга карата жүргүнчүлөрдүн, товарлардын жана жүктөрдүн транзити үчүн коопсуз жана суроо-талап кылынган коридору бар транзиттик өлкөгө айланышы негизги индикатор болот.

Авиациялык ташууларды жана аба аркылуу жүктөрдү, жүргүнчүлөрдү ташуунун, логистиканын түйүндүк борборун өнүктүрүү үчүн шарттар аба мыйзамдарын либералдаштыруу жана “аба эркиндигинин” бешинчи саясатын киргизүү жолу менен түзүлөт. Кыргызстандын географиялык абалы “Манас” аэропортун келечекте Түштүк-Чыгыш Азияны жана Европаны бириктирүүчү транзиттик карго-борбор катары кароого мүмкүндүк берет. Транспорттук инфраструктура өнүккөндө коммуникациялардын жаңы заманбап түрлөрүн куруу талап кылынат.

Кыргызстанда эл аралык жана республикалык маанидеги гана автоунаа жолдору гана эмес, бардык жолдор сапаттуу болууга тийиш.

Өлкөнүн бардык аймактары бирдиктүү маалымат мейкиндигинде болууга тийиш жана бири-бири менен үзгүлтүксүз транспорттук коммуникациялар менен камсыздалууга тийиш.

Жылына кеминде 550 км автомобиль жолун, анын ичинде кеминде 200 км ички жол тармагын оңдоо, ошондой эле эл аралык маанидеги 500 км автомобиль жолун реабилитациялоо зарыл.

Ушуга байланыштуу аларды күтүүнүн жана иштетүүнүн, атайын техникаларды сатып алуунун булагы катары акы төлөнүүчү жолдорду апробациялоо зарылдыгы келип чыгат. Куруу, реабилитациялоо жана реконструкциялоо процессине жергиликтүү минералдык ресурстарды (кум, таш, жана башка) киргизүү, ошондой эле жергиликтүү элдин арасынан жумушчуларды тартуу маанилүү.

Аба кыймылын жана Кыргыз Республикасынын аба мейкиндигин тейлөө системасы модернизацияланат, эл аралык аэропортторду жана ички каттамдар аэропортторун реконструкциялоодо, өнүктүрүүдө же курууда радиотехникалык каражаттар, радиолокациялык, навигациялык жана коммуникациялык жабдуулар жаңыланат.

Учкучсуз авиацияны навигациянын улуттук жана эл аралык спутниктик системалары менен бирдикте өнүктүрүү айыл чарбасын, туризмди өнүктүрүүгө жана чек араларды коргоого көмөк көрсөтөт. Айыл чарбасынын, өндүрүштүк күчтөрдү жайгаштыруунун, кыймылсыз объекттердин кадастрынын, транспорттук каражаттарды контролдоонун, байланыш спутниктеринин жана өлкөнүн метеорологиясынын муктаждыктарынын маселелерин камсыз кылуу үчүн коммерциялык спутниктердин биргелешкен орбиталдык тобун жайылтуу үчүн күч-аракеттерди жумшоо керек.

Келечекте Кыргыз Республикасынын бардык экономикасын жана транспорттук комплексинин иштөөсүн комплекстүү өнүктүрүүдө санарип колдонулат деп аныкталууда, бул дүйнөлүк тренддердин алкагында өлкөнүн санариптик инфраструктурасын ыкчам өнүктүрүүдөн келип чыгат.

### ***Таза суу***

Өлкөдө элди ичүүчү таза суу менен камсыз кылуу проблемасы чечилет, таза суу берүү чөйрөсүндөгү саясат ар бир калктуу конушта коопсуз жана сапаттуу суу берүү, сууну агызуу жана санитария боюнча экономикалык жактан туруктуу, жеткиликтүү кызматты көрсөтүүгө багытталат. Сууну берүүнү уюштуруу системасы элдин аялуу топторун субсидиялоонун ишенимдүү системасы бар рыноктук форматка өткөрүлөт. Сууну тазалоонун заманбап автономдуу системасын комбинирленген чакан ГЭС/СЭС/ВЭС менен бирдикте колдонуу бардык калктуу конуштарды же аймактарды магистралдык электр тармактары жана суу түтүктөрү бар-жогуна карабастан “таза энергия – таза суу” комплекси менен камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

Мамлекет таза сууну берүүнү, бардык калктуу конуштар үчүн суу берүүнүн, суу бөлүштүрүүнүн жана санитардык объекттердин системаларын талаптагыдай пайдаланууну жана техникалык тейлөөнү, анын финансылык жана институттук туруктуулугун камсыз кылат.

Мамлекеттик саясат суу ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу жана ресурстарды үнөмдөө принциптерине басым коёт, буга агындыларды экинчи жолу пайдалануу кирет.

### **Курчап турган чөйрө жана климаттын өзгөрүүлөрүнө ыңгайлашуу жана бөөдө кырсыктардын тобокелдигин азайтуу**

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан – адамдын жашоосу үчүн жагымдуу болгон курчап турган чөйрөсү бар, табият менен шайкеш өнүгүп жаткан, кайталангыс табигый экосистемасын сактап калган жана климаттык жактан туруктуу өнүгүү үчүн табигый ресурстарды үнөмдүү пайдаланган өлкө. Өлкөнүн экономикалык жактан өнүгүүсүндө экологиялык туруктуулукту камсыз кылуу терс экологиялык кесепеттерди азайтуу, курчап турган чөйрөнү коргоого коюлуучу талаптардын жана ага дем берүүнүн натыйжалуулугунун көтөрүү, экологиялык жактан маанилүү болгон чечимдерди кабыл алууда такталган маалыматтарды колдонуу аркылуу жетишилген. Кыргызстанда жаратылыш ресурстары бюджеттин чыгаша бөлүгү болууну токтотуп, киреше бөлүгүнө өтүшү керек.

Курчап турган чөйрөнү коргоо жаатында негизи саясат адамдын жашоосу үчүн жагымдуу болгон курчап турган чөйрөнү түзүүгө, социалдык-экономикалык өнүгүү үчүн табигый ресурстарды сарамжалдуу пайдаланууга жана келечектеги муундар үчүн Кыргыз Республикасынын кайталангыс экосистемасын сактоого багытталат.

Өнүгүү пландарын негиздүү жазуу жана аткаруу, ошондой эле экологиялык жактан маанилүү чечимдерди кабыл алуу максатында экологиялык маалыматтарды башкарууну жакшыртуу жаратылышты коргоо ишинин натыйжалуулугун көтөрүүнүн негизи болуп калат. Өлкөнү өнүктүрүү боюнча чараларды жана саясаттарды иштеп чыгуу курчап турган чөйрөнүн абалынын өзгөрүүсүнүн тренддери жөнүндө так маалыматка, жакынкы келечекте пайдалануунун чегин көрсөтүү менен табигый ресурстарды алдын ала экономикалык-экологиялык жактан баалоого негизделет.



Өз кезегинде бала бакчалардан, мектептерден тартып экологиялык тарбияны жана билимди киргизүү элдин жакшы экологиялык дүйнө таанымын, өлкөнүн табигый-ресурстук потенциалын сактоодогу жоопкерчиликти түшүнүүсүн калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Бир жагынан жакырчылык деңгээлин азайткан жана социалдык прогрессти камсыз кылган жана экинчи жагынан табигый экосистемалардын экологиялык туруктуулугунун чегинен ашпаган экономикалык иш “жашыл” өнүгүүнүн ар кандай элементтерин жана климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлашуунун чараларын киргизүү аркылуу өлкөнү туруктуу өнүгүүгө өткөрүү процессин кыйла натыйжалуу пландоону жана башкарууну талап кылат. Ушуга байланыштуу Кыргызстан Глобалдуу климаттык фонд менен тыгыз өз ара аракеттенүүнү түптөйт.

Туруктуу өнүгүүгө өтүү табигый экосистемаларды курчап турган чөйрөнүн туруктуулугун камсыз кылган деңгээлде этап-этабы менен калыбына келтирүү дегенди билдирет, мында келечектеги адамдардын муундарынын жашоосунун реалдуу мүмкүндүгү пайда болот, алардын турмуштук муктаждыктары жана кызыкчылыктары канааттандырылат.

Бул иш Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизилген өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнүн түрлөрүн коргоону камсыз кылууга мүмкүндүк берген ар кандай категориялардагы өзгөчө корголуучу табигый аймактарды өзүнө камтыган экологиялык тармакты кеңейтүү аркылуу табигый чөйрөнү, ландшафттарды, экосистемаларды жана биологиялык ар түрдүүлүктү коргоого жана калыбына келтирүүгө багытталат. Жашылдандыруу аянттарын кеңейтүү климаттын өзгөрүүсүнүн, жерлердин деградациясынын, абанын булгануусунун тобокелдиктерин төмөндөтүүнүн негизги элементтеринин бири болуп эсептелет. Өзгөчө көңүл шаарларды жашылдандырууга, тоолуу токой экосистемаларын сактоого жана көп жылдык жасалма жашыл аянттарын көбөйтүүгө, токой өстүрүү боюнча программаларды колдоого бурулат. Өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарын өлкөнүн бүткүл аянтынын 10%на чейин кеңейтүү.

Экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу максатында жанаша зоналарда радиоактивдүү булгануу жана жерлердин деградациясы коркунучтарын төмөндөтүү, мурдагы уран казуу өндүрүшүнүн калдык сактоочу жайларын реабилитациялоо, эл аралык жардамды тартууну караган активдүү ишти жүргүзүү боюнча милдеттерди чечүүнү камтыган бир катар иш-чараларды өткөрүү зарыл.

Жаратылышты пайдаланууну жөнгө салуу жана курчап турган чөйрөнү коргоо экологиялык факторлорду жана экономикалык дем берүүлөрдү интеграциялоого жана өз ара байланыштырууга – курчап турган чөйрөгө терс таасирди азайтуу боюнча кыйла натыйжалуу чараларды колдоого, экологиялык жактан натыйжасыз иштин түрлөрү үчүн экономикалык тоскоолдуктарды коюуга, табигый жана бузулган экосистеманы сактоо жана калыбына келтирүү максатында табигый чөйрөнүн өндүрүштүк мүмкүнчүлүгүнүн чегинде чарбалык ишти өнүктүрүүнүн эсебинен коомдун жаратылышка кылган мамилесин шайкеш кылууга багытталат. Экономикалык өсүштөгү терс экологиялык кесепеттерди азайтуу өнүгүүнүн пландалып жаткан чарбалык жана башка долбоорлорунун курчап турган чөйрөгө тийгизүүчү таасирин милдеттүү түрдө баалоо жана экологиялык экспертизалоо аркылуу жүргүзүлөт.

Таштандыларды туруктуу башкаруу саясаты мамлекеттик маанидеги маселе болуп, чар жайыт таштанды полигондорун толугу менен жоюуга, жаңыларды кеңейтүүнү болтурбоого жана колдонуудагы полигондордун аймагын кыскартууга багытталган сектор аралык, регион аралык жана муниципалдар аралык өз ара аракеттенүү жолу менен жүзөгө ашырылышы керек. Алардын пайда болуу деңгээлин азайтуу (аз калдыктуу, ресурстарды үнөмдөөчү технологияларды киргизүү), кайра иштетүү, экинчи жолу пайдалануу, коопсуз утилдештирүү боюнча чаралар көрүлөт. Буга удаа эле электрондук жана электрдик-техникалык калдыктарды кошкондо, пайдалуу компоненттерди, калдыктарды алуу менен кайра иштетүүгө өбөлгө болуучу экономикалык механизмдер киргизилет. Өзгөчө көңүл шаарлардагы тиричилик калдыктарын кайра иштетүү жана утилдештирүү боюнча экономикалык жактан натыйжалуу инфраструктураны өнүктүргөнгө бурулат.

Транспорттук секторду өнүктүрүү, экономикалык жактан натыйжалуу чечимдерди киргизүү боюнча саясатты кайра карап чыгуу пландалууда, алар өз кезегинде булгоочу заттарды жана парник газдарын чыгаруунун деңгээлин төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет.

## **Өлкөнүн региондорун өнүктүрүү**

---

**Келечекке көз караш:** Региондук шаарларда жана айылдык аймактарда жашаган жарандын турмушунун сапатыборбордун калкынын жашоо-турмушунун сапатына максималдуу жакындайт жана калктуу пункттун географиялык жайгашуусуна карабастан олуттуу айырмаланбайт. Ар бир региондун өзүнүн жагымдуу жактары болот, алар адамды өз турмушун “кичи мекени” менен байланыштырууга жүйөлөштүрөт. Ар бир жаран, жамаат, уюмдар өз шаарын, айылын, регионун өнүктүрүү максатында өздөрүнүн демилгелерин ишке ашырууга мүмкүнчүлүк алууга шарттар түзүлөт. Өлкөнүн региондорунда инвестицияларды тартуу жана бизнести өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт. Региондор өздүк өнүгүү программаларын ишке ашыруу үчүн зарыл мүмкүнчүлүктөрдү алышат.

---

Жаран өлкөнүн аймагында жашаган жерине карабастан, менчиктин ар кандай түрлөрүндө сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдү жана товарларды коюучуларды тандоо мүмкүнчүлүгүн алышат. Региондордо социалдык өнүктүрүү өндүрүмдүү иш менен камсыз кылууну дем берүүгө, калктын кыйла муктаж катмарын колдоого багытталат. Региондорду ийгиликтүү өнүктүрүү бүткүл Кыргызстанды ийгиликтүү өнүктүрүүнүн кепили болуп саналат. Өлкөнүн шаарлары жана айылдык аймактары турмуштук жактан туруктуу, өлкөнүн жарандарынын жашоосу үчүн туруктуу, коопсуз жана ыңгайлуу болууга тийиш, бул ички миграцияны кыскартууга жана жер-жерлерде жаш адистердин отурукташып калуусуна мүмкүнчүлүк берет.

Дайыма эле «туурасынан кеңейүүгө мүмкүн эмес, жогору карай өсүү керек». Биз шаарларыбыздын жана айылдарыбыздын образын өзгөртүүгө, заманбап көрүнүшкө келтирүүгө тийишпиз, бул мейкиндиктик пландоого жана өнүгүүгө жаңы мамилени талап кылат, архитектуралык жана курулуш нормаларына жана стандарттарга талаптарды күчөтөт.

Ошону менен бирге, бул шаардык маданиятты жана өнүгүү чөйрөсүн түзүүнү милдеттендирет. Шаарды өнөр жай, финансы жана маданий борбор катары эле өнүктүрбөстөн, адамдардын жүрүм-турумунун жана бири-бири менен мамилесинин маданиятын, адамдын адеп-ахлактык, укуктук жана саясий маданиятын да калыптандыруу зарыл.

Региондордун экономикасы “өсүш жерлерин” түзүүгө негизденет, алар жетишилген ийгиликтерге жараша мамлекеттин атынан преференциялар менен камсыз болушат. Региондор инвестицияларды, анын ичинде мамлекеттик инвестицияларды алуу укугу үчүн атаандашат.

Региондор өндүрүүнүн жана керектөөнүн сарамжалдуу моделдерин түзүүгө муктаж, бул аларды өлкөлүк экономикалык мейкиндикке органикалуу интеграцияланууга мүмкүнчүлүк берет. Урбанизация, өнүктүрүүнүн таяныч чордону катары ири региондук калктуу пункттарды түзүү, аларда логистикалык борборлорду жана өнөр жай ишканаларын түзүү жакын жайгашкан аймактар менен өндүрүштүк-экономикалык байланыштардын туруктуулугун, чакан жана орто бизнестин реалдуу интеграциялануусун камсыз кылат. Региондордун чыгарылуучу продуктулардын чектелүү санына адистешүүсү региондордо ири жана атаандаштыкка жөндөмдүү өндүрүштү өнүктүрүү үчүн өбөлгө болот.

Ошону менен бирге башкаруу системасы лидер региондор менен экономикасы чабалдыгына байланыштуу колдоого муктаж региондордун ортосундагы балансты камсыз кылат, жашаган аймагына карабастан жаранга мамлекеттин социалдык жана башка кепилдиктерин аткарышын камсыз кылат.

Региондун өнүгүүсүн пландаштыруу геомаалыматтык жана демографиялык маалыматтарга таянган жаратылыштык, социалдык жана экономикалык бардык факторлорду комплекстүү мейкиндиктик пландаштыруунун заманбап түшүнүгүнө негизденген.

Региондук өнүгүүнү пландаштыруу өнүгүүнү пландаштыруунун, мониторинг жүргүзүүнүн жана түзөтүүнүн бирдиктүү механизмде ар кандай тармактардын пландарын жана башкаруу деңгээлдерин байланыштырган улуттук системанын алкагында заманбап технологияларды пайдалануу менен жүргүзүлөт. Пландаштыруунун бул системасы өнүгүүнүн республикалык бюджетинин жана бюджеттер аралык мамилелердин негизи болушу керек.

Өзгөчө кырдаалдар менен байланышкан тобокелдиктерди төмөндөтүүнү, мыкты технологияларды киргизүүнүн жана кен казуу ишканаларынын ишине контролдукту күчөтүүнүн эсебинен жер жана суу ресурстарынын булганышын кыскартууну камсыз кылуу зарыл.

Натыйжалуу энергетикалык жана ирригациялык тармактарды, жол жана транспорттук инфраструктураны өнүктүрүү, калктуу конуштарды таза ичилүүчү суу жана суу бөлүштүрүүчү системалар менен камсыздоо мамлекет үчүн артыкчылыктуу милдет болуп саналат. Жергиликтүү бийлик органдарынын негизги милдети жер-жерлерде өнүгүүнү камсыз кылган экономикалык жана социалдык субъекттерди түзүү болмокчу.

Региондорду өнүктүрүү жагында төмөнкү артыкчылыктуу милдеттер аныкталды.

Мамлекеттик, муниципалдык жана коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдүн атаандаштыкка жөндөмдүү рыногун түзүү. Мамлекет ар кандай уюштуруу-укуктук түрүндөгү субъекттердин кызмат көрсөтүү чөйрөсүнө тартылышына дем берүү үчүн шарттарды камсыз кылат. Жүйө фактору баа түзүү, тариф саясаты, субсидиялоо принциптери, мамлекеттик, муниципалдык, социалдык заказды кызмат көрсөтүүлөрдү мыкты коюучулардын арасында жайгаштыруунун өз ара пайдалуу системаларына негизденет.

Жеке жана коммерциялык эмес сектор мамлекеттик жана муниципалдык органдарды алар үчүн мүнөздүү эмес функцияларды аткаруудан бошотуп, кызматтарды көрсөтүүнүн негизги функцияларын өзүнө алып, республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден ашыкча жүктөм алынышы керек. Бизнес – пландаштыруу принцибинин негизинде “өсүш жерлер” – таяныч шаарлары жана айылдык аймактар өнүктүрүлөт.

Аймактык мамлекеттик органдарынын жана ЖӨБ органдарынын милдети экономика, билим берүү, саламаттык сактоо, маданият, спорт, социалдык коргоо чөйрөсүндө өнүктүрүү субъекттерине алардын демилгелерин ишке ашыруу, адамдык жана финансылык ресурстарды тартуу үчүн максималдуу жагымдуу шарттар түзүлгөн чөйрөнү калыптандырууда турат. Бул максаттарда ЖӨБО окутуу, региондордун экономикасын өнүктүрүү, инвестицияларды тартуу зарылчылыгы маселелеринде алардын квалификациясын жогорулатуу максатка багыттуу жүргүзүлөт. Жергиликтүү жетекчилердин иши тартылган инвестициялар жана кайрадан түзүлгөн жумушчу орундар боюнча бааланат.

Шаарларды өнүктүрүү инфраструктуралык мүнөздөгү ыкчам көйгөйлөрдү чечүүгө эмес, өнүктүрүүнүн колдо болгон факторлорун пайдаланууга жана илгерилетүүгө, ийгиликтүү демилгелерди жана долбоорлорду колдоого негизденет.

Пландоонун жана башкаруунун комплекстүү системасы региондорду өнүктүрүүдөгү диспропорцияны кыскартууга мүмкүндүк берет. Өнүгүү боюнча функцияларды натыйжалуу аткарууга жергиликтүү бийликтин жөндөмсүз болушу административдик-аймактык реформаны өткөрүүнү шарттайт. Реформанын башкы максаты – эл үчүн жагымдуу шарттарды түзүү, мамлекеттик башкаруу системасынын вертикалын, мамлекеттик жана муниципалдык башкарууну оптималдаштыруу.

Демек, аймактык башкаруу системасын реформалоонун натыйжасында Кыргыз Республикасынын жаңы административдик-аймактык бөлүнүшү түзүлөт, ага пландоонун жана башкаруунун комплекстүү системасынын алкагында натыйжалуу жөнгө салынуучу объективдүү социалдык-экономикалык процесстер негиз болот.

Региондордун өнүгүүсүн басаңдаткан, региондук экономиканын өсүшүнө экономикалык түрткү берүүнү жокко чыгарган, региондогу жашаган элге социалдык кызмат көрсөтүүнүн жеткиликтүүлүгүнүн деңгээлин ылдыйлаткан бардык факторлорду чечкиндүү түрдө жоюшубуз керек. Региондорду зарыл болгон мыйзамдык колдоо жана финансылык ресурстар менен камсыз кылуу, ошондой эле экономиканы региондорго буруу үчүн экономикалык зарыл мотивацияны түзүү маанилүү болуп эсептелет.

Аймактык башкаруунун жаңы модели жарандардын жашоо-турмушунун сапатын жакшыртууда аймактык мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигин жогорулатууга негизденет. Жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын алдында региондордун адистешүүсүн жана өзгөчөлүгүн эске алуу менен улуттук, ошондой эле мамлекеттик тармактык программаларды ишке ашыруу боюнча жаңы милдеттер коюлган. Бул үчүн аларга зарыл башкаруучулук, административдик ыйгарым укуктар берилет, ошондой эле мамлекеттик ыйгарым укуктарды жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жүктөө ыйгарым укуктары берилет.

Жергиликтүү бийлик башкаруунун реалдуу заманбап механизмдерин өздөштүрүүсү абдан маанилүү. Кайра карап чыгуу жана аймак менен тармакты байланыштырган тармактык башкаруудан комплекстүү башкарууга өтүү зарыл. Биз Кыргыз Республикасынын аймактарын башкаруу жана чек арасынын коопсуздугун сактоо үчүн аракеттүү механизмдерди түзүшүбүз керек.

Чек ара аймактарын социалдык-экономикалык өнүктүрүү атайын экономикалык чараларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу менен катар эле чек ара коопсуздугун камсыз кылуу менен да жетишилет.

### **3.3 Өнүгүүнүн артыкчылыктуу тармактары**

#### **Өлкөнүн өнөр жай потенциалы**

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан өлкө үчүн артыкчылыктуу секторлордо атаандаштыкка жөндөмдүү өнөр жайга ээ, ал толук жана өндүрүштүк жумуштуулукка жана татыктуу ишке шарт түзөт. Өнөр жайдын түзүмү диверсификацияланган жана экспортко багытталган, ал жеке ресурстарга жана өндүрүштүк базага таянат, ЕАЭБ сыяктуу интеграциялык бирикмелерге катышуусун эске алганда кошулган нарктын регионалдык жана глобалдуу чынжырчаларында, ошондой эле ЕАЭБ жана “Бир алкак – Бир жол” долбоорлорунун байланышында түзүлгөн. Иштеп жаткан тармактардын кубаттуулуктарын модернизациялоо жана кеңейтүү жүргүзүлгөн.

---

Жарандар техникалык билимге жана чыгармачылыкка дем берген өндүрүмдүү жана жогорку кирешелүү жумуш орундарына жеткиликтүү болушат.

Өнөр жай комплекстүү өнүгөт, жеке материалдык-сырьелук жана өндүрүш базасын эффективдүү пайдаланат, мында өлкөнүн аймактары боюнча ишканаларды пропорционалдуу жайгаштырууга маанилүү көңүл бөлүнөт.

Өз ара толуктоочу өндүрүш продукцияларынын профилдик түрлөрү боюнча атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн кластердик чечимдердин алкагында интеграцияланат.

Тоо-кен казуунун эффективдүүлүгүн өстүрүүгө жетишүү, айлана-чөйрөгө минималдуу таасир этүү менен заманбап тоо-кен казуу технологияларын киргизүү зарыл. Пайдалуу кендерди иштеп чыгуу өнүктүрүү үчүн финансы ресурстарын калыптандырууну камсыздоого тийиш. Тоо-кен казуудан түшкөн кирешелер учурдагы көйгөйлөрдү чечүүгө гана багытталбастан, экологияны өнүктүрүүгө, ошондой эле стратегиялык максаттарга багытталышы керек. Кайра орду толуп туруучу капитал фондун түзүү керек, ал келечекке, технологияларды, инновацияларды өнүктүрүүгө, бизнестеги, экономикадагы, маданияттагы ж.б. инновацияларды өнүктүрүүгө багытталууга тийиш.

Бул иш Кыргызстандын экономикалык жана социалдык өнүгүү милдеттери башка булактардан каржылоо туруктуу жана толук көлөмдө камсыздалмайынча улантылат. Кен байлыктарды пайдалануу, анын ичинде жаратылыш ландшафттарын жана бузулган жерлерди реабилитациялоону кошкондо айлана-чөйрөнү коргоонун талаптарынын бардык комплексин сактоо менен жана коомчулуктун контролунда жүргүзүлүүгө тийиш. Маанилүү болуп илимий изилдөөлөрдү колдоо жана кен байлыктарын пайдалануу чөйрөсүндө адистерди даярдоо эсептелет.

Жогорку сапаттагы нефть продуктыларын жана курулуш материалдарын атаандаштыкка жөндөмдүү өндүрүүнү өнүктүрүү алар менен ички рынокту толтурууну жана экспорттук потенциалды өнүктүрүүнү камсыз кылат.



Кыргызстандын күйүүчү-майлоочу материалдардын импортунан жогорку көз карандылыгы, көмүр-суутек сырьелорунун запастарынын жоктугу күйүүчү майдын жогорку сапаттагы экологиялык стандарттарын табуу жана өндүрүүнү өстүрүүнү кубаттоо саясатын жүргүзүүнүн зарылдыгын шарттайт. Жогорку сапаттагы күйүүчү майды энергиянын альтернативдүү булактарын колдонууну жайылтуу менен айкалыштыруу аркылуу колдонууга өтүү артыкчылык болуп саналат. Ошол эле убакта, өлкөнүн керектөөлөрү үчүн энергияны алып жүрүүчүлөрдү берүүнү диверсификациялоо зарыл.

Металл эмес минералдык сырьенун олуттуу запасын айлана-чөйрөнү коргоонун талаптарын сактоодо жана жергиликтүү коомчулуктун кызыкчылыктарын эске алуу менен иштеп чыгуу, сапаттуу заманбап курулуш материалдарын өндүрүү курулуш индустриясын тез арада өндүрүү үчүн шарт түзөт.

Бул турак жай курулушунун, социалдык жана өнөр жай багытындагы объекттердин, жаңы архитектуралык-курулуш системасынын, имараттардын типтеринин жана заманбап технологиялардын көлөмүн көбөйтүүгө шарт түзөт.

Эл аралык рынокко чыгуу негизги милдети болгон зергерчилик тармагынын потенциалын өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт.

Иштеп чыгуучу өнөр жайдын тармактарын, оболу кураштыруучу өндүрүштү, комплекттөөчү материалдарды түзүү өндүрүшү токтоп калган ишканаларды калыбына келтирүү зарыл. Өнөр жай тармактарын өнүктүрүү, өндүрүштүк жумуштуулуктун өсүшүн жана өлкөнүн жарандары үчүн татыктуу жумушту камсыз кылууга, Кыргызстанда өнөр жай технологияларын жана так илимдерди өнүктүрүүгө шарт түзүүгө тийиш. Ата мекендик иштеп чыгуучу өнөр жай экспорттук потенциалды түзүү жана айрым товарлардын импортун алмаштырууга багытталууга тийиш. Өнөр жай саясатынын негизинде чет өлкөлүк өнөр жай ишканалары локалдаштырылат, кошумча нарктын өлкөлөр аралык чынжырчасына кирүү, өндүрүштүк инфраструктурага жетүү үчүн жагымдуу шарттар түзүлөт. Ар кайсы региондордо өнөр жай зоналарын өнүктүрүү колдоого алынат.

## Агро-өнөр жай комплекси жана кооперация

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан, өзүнүн географиялык жана климаттык артыкчылыктарын колдонуу менен регионалдык рынокто жана ЕАЭБ рыногунда айыл чарбасынын жогорку сапаттагы экологиялык жактан таза, органикалык, тоо продукцияларын негизги жабдуучу болот. Өлкөнүн агроөнөр жай комплексинде орто жана ири кайра иштетүүчү комплекстер түзүлөт, продукцияларды тышкы рынокторго экспорттоо үчүн логистикалык борборлор өнүгөт. Фермердик чарбалар жергиликтүү калктын кирешесин көбөйтүүгө шарт түзүү менен өндүрүүчүлөргө кошумча наркка түздөн-түз ээ болууга мүмкүндүк берген кооперативдер, агломерациялар аркылуу өндүрүш процессине активдүү катышат.

---

Айыл чарба чөйрөсүндө негизги саясат - бул Кыргыз Республикасынын калкын сапаттуу азык түлүк менен камсыздоо жана тармактарды жогорку сапаттагы экологиялык жактан таза, органикалык, тоо продукцияларын дүйнөлүк жана регионалдык рынокко жеткирүүчүгө айландыруу. Мамлекеттик колдоо айыл чарба продукцияларын өндүрүү жана кайра иштетүү менен алектенген ири айылдык ишканаларга, фермердик чарбаларга жана кооперативдерге багытталат, жогорку кошумча наркты түзөт.

Айыл чарба тармагын жана агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүдөгү негизги багыт болуп дүйнөлүк жана региондук рынокторго айыл чарба продукцияларын олуттуу көлөмдө жеткирүүчү катары тышкы рынокто өлкөнүн атаандаштыгын чектеген бөгөттөрдү жана салттуу айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүү үчүн өндүрүштүк кубаттуулуктардын жетишсиздигин жоюу эсептелет. Тармакка айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн, сактоонун жана кайра иштетүүнүн сапатын контролдоо боюнча эл аралык система киргизилет.

Айылдык өндүрүүчүлөрдүн кредиттик ресурстарды алуусун жогорулатуу, кредиттер боюнча пайыздык коюмдарды төмөндөтүү үчүн жеткиликтүү жеңилдетилген кредит берүү программасы мындан ары да улантылат, айыл чарба продукттарын экспорттоого кредит берүү боюнча адистештирилген финансылык институттар түзүлөт.

Айыл чарба тармагынын жана агроөнөр жай комплексинин атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн көтөрүү үчүн мамлекеттик саясатта айыл чарба продукциясынын ар кандай түрлөрүн өндүрүү колдоого алынат, мында жогорку кошумча наркы бар жана дүйнөдө сурам тез өсүп жаткан экологиялык жактан таза, органикалык продукциялардын түрлөрүнө артыкчылык берилет. Ошондой эле күнөскана комплекстери кеңири өнүгөт, өндүрүштүн жаңы жогорку технологиялуу методдору киргизилет, ошол эле учурда алар өлкөнүн айыл чарбасынын органикалык багытын камсыз кылуу үчүн экологиялык жактан таза бойдон калат.

Айыл чарбасындагы экономикалык натыйжаны көтөрүү үчүн мамлекет чакан жеке чарбаларды кооперативдерге жана агломерацияларга өзгөртүүгө өбөлгө түзөт (кийин бул агломерациялар региондорду өнүктүрүүнүн таяныч орундары болот).

Чакан фермердик чарбалардын көптүгүн жана кайра өзгөртүүлөрдүн процессинин узактагын эске алып, өндүрүмдүүлүгүн, атаандаштуулугун жакшыртуу, кирешелерди диверсификациялоо жана азык-түлүк менен өзүн-өзү камсыздоо максатында аз камсыз болгон айылдык тургундарга тиешелүү болгон мындай чарбаларды колдоо саясаты улантылат.

Айыл чарба эмгегинин энергиялык натыйжалуулугун көтөрүүнүн, региондордун өндүрүшүн адистештирүүнүн жана зоналар боюнча концентрациялоонун, кайра иштетүүчү секторду өнүктүрүү үчүн жерлердин балансын үзгүлтүксүз өнүктүрүүнүн, өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгүн олуттуу көбөйтүү менен ирригациянын тармагын кеңейтүүнүн жана агротехниканы киргизүүнүн эсебинен суу-жер ресурстарын пайдалануунун натыйжалуулугун пландуу жана ыраттуу көтөрүүнүн агрардык саясаты кабыл алынат.

Айыл чарбасындагы мамлекеттик саясат азык-түлүк жана тамактануу коопсуздугун камсыз кылууга, өлкөнүн азык-түлүктүк көз карандысыздыгын жогорулатууга багытталат жана тамак-аш продуктуларын керектөөнүн мамлекет тарабынан белгиленген минималдуу талаптарына ылайык алардын коопсуздугуна талаптарды сактоо менен калк үчүн азык-түлүктүн накталай жана экономикалык жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууну болжолдойт.

Өлкөнүн калкы үчүн азык-түлүк коопсуздугун жана тамак-аш продуктуларынын энергетикалык баалуулугун камсыз кылуу улуттун жана келечектеги муундардын саламаттыгынын негизи болуп саналат.

### **Жеңил өнөр жай кластерлери**

---

**Келечекке көз караш:** Жеңил өнөр жайы натыйжалуу, инновациялуу болуп, чектеш тармактар кластерлерге интеграцияланган, аларга сырьену жеткирүүдөн баштап керектөөчүгө даяр продукцияны берүүгө чейинки бардык этаптар камтылган. Дүйнөлүк рынокто кыргыз текстиль продукциясынын улуттук бренди түзүлгөн. Рыноктук географияга региондун өлкөлөрү, КМШ, Европа жана АКШ кирет. Кыргызстанда дизайнердик өнөрдүн өнүгүүсү дүйнөлүк мода жана искусство индустриясында таанылган.

---

Жеңил өнөр жайынын жогорку натыйжалуу жана жогорку атаандаштыктагы тармагын түзүү, бүткүл экономикага олуттуу мультипликативдүү таасирине жетишүү, жеңил өнөр жай товарларын өндүрүүдө региондордун ролунун өсүшүн кубаттоо, өндүрүштүн продукциялык структурасын жакшыртууга жана жеңил өнөр жай продукциясынын рыноктун финансылык жактан сыйымдуу жана кирешелүү сегменттерине кирүүсүнө көмөк көрсөтүү.

Кыргызстанда жергиликтүү адамдык жана чийки заттык ресурстарга, топтолгон тажрыйбага жана өндүрүштүк байланыштарга: текстиль, тигүү, тор, тери менен иштеген тармактарга багыт алган жеңил өнөр жай тармагынын келечеги чоң.

Жеңил өнөр жайында өндүрүштү уюштуруу сапаттуу жакшырат, анын натыйжалуулугу кластердик ыкмага таянуу менен жогорулайт. Акыркы продукцияны чыгаруучу тармактарды камтыган вертикалдуу интеграленген өндүрүштүк чынжырчаны өнүктүрүүнү жана негизги материалдарды – кездемелерди, галантереялык терини, фурнитуранын жана аксессуарлардын белгилүү-түрлөрүн өндүрүү, дизайн кызматтарын жана моданы, логистиканы камсыз кылган тармактарды колдоо артыкчылыктуу болот. Жеңил өнөр жайынын тигүү жана башка ишканаларынын чыгымдарын тийиштүү инфраструктурасы жана коммуникациялары менен чектелген аймактагы технополистерде финансы мекемелеринин, көргөзмө залдарынын жеткиликтүү кызмат көрсөтүүлөрү, кадрларды даярдоо боюнча окутуу-практикалык мекемелери, технологияларды өнүктүрүү боюнча илимий мекемелерин концентрациялоо аркылуу азайтуу зарыл.

Саясат чараларын ишке ашыруунун эсебинен өндүрүштүн жаңы деңгээлине чыгуу, рыноктун жогорку кирешелүү сегментине багыт жасоо менен азык-түлүк тармагынын катарын олуттуу жакшыртуу камсыз кылынат. Натыйжалуу өндүрүштү түзүүнүн мыкты дүйнөлүк тажрыйбасын колдонуунун, рыноктун сыйымдуу жана кирешелүү сегментине жеткиликтүүлүктү камсыз кылган жеңил өнөр жайынын заманбап жана сапаттуу продуктуларын чыгарууну колдоо зарыл.

Жеңил өнөр жайынын атаандаштыкка жогору жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн башкаруу системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу зарыл, ал суроо-талаптардын өзгөрүүсүн, жаңы материалдардын жана технологиялардын пайда болушун жана продуктулардын катарынын структурасын жакшыртууну эске алуу менен өндүрүштү тез жана максатка ылайыктуу кайра түзүүнү колдонууну камсыз кылат. Келечекте колдоо чаралары тармакта ири улуттук компаниялардын калыптанышына алып келет.

## Туризмди туруктуу өнүктүрүү

---

**Келечекке көз караш:** Туристтик индустрия улуттук экономиканы туруктуу өнүктүрүүгө, калктын иш менен камсыз болушуна жана кирешелеринин өсүшүнө олуттуу салым кошот, туризм менен чектеш тармактардын жана чөйрөлөрдүн өнүгүүсүн, ички жана тышкы инвестициялардын келишин шарттайт. Өлкөдө туризмдин факторлук түрлөрүн: курорттук-рекреациялык туризм, тоо-окуялуу туризм, маданий туризмдин атаандаштык артыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн инфраструктура түзүлөт. Кызмат көрсөтүүлөрдүн стандарттары ички жана келип-кетүү туризм сегменттеринде суроо-талапты канааттандырышы керек. Меймандостуктун жүрүш-туруш модели мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын жүрүш-туруш стереотиби катары атаандаштыкка жөндөмдүү фактор болуп саналат. Келечектүү пландаштыруу аймактардын рекреациялык батымдуулугун жана өткөрүүчү экологиялык потенциалын эске алуу менен ишке ашырылат. Маданий туризмдин коммуникативдик потенциалы жана ички туризмдин өсүп жаткан потенциалы жарандык бирдейликти калыптандыруунун иштиктүү инструменти болуп калат.

---

Кыргызстандын туристтик индустриясы анын жаратылыштык-климаттык ресурстары, ошондой эле борбордук-азиялык субконтинентте өлкөнүн ыңгайлуу географиялык ортодо жайгашуусу менен шартталган салыштырмалуу артыкчылыктарга ээ. Аны өнүктүрүү үчүн жаңы рыноктук мүмкүнчүлүктөр өлкөнүн туристтик продуктусун “Улуу жибек жолу” туристтик номинацияга киришин жана “Бир алкак-бир жол” долбоорунда туризм өндүрүшүн интернационалдаштыруу келечегин камсыз кылат.

Туристтик индустрия рыноктук күч-аракетин курорттук-рекреациялык туризм, тоо-окуялуу туризм, маданий туризм сунуштарынын уникалдуу факторлоруна негизденген туризмдин түрлөрүн илгерилетүүгө топтойт. Керектөөчү үчүн тармакта болуп жаткан процесстерге көз салууга жана өздүк максаттарды жана милдеттерди натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берген экономикалык мазмун менен толтурулган маалымат болот. Бул максаттуу рынокторго өз ара байланыштуу жана бири-бирин толуктаган маркетингдик стратегиялардын топтому иштелип чыккан.

Тармактын түзүмүн оптималдаштыруу колдоого алынат, Анда коопсуздуктун жана кызмат көрсөтүүлөрдүн жогорку бирдиктүү сапат стандарттары бар чакан ишканалардан тартып индустриянын гиганттарына чейинки масштабы ар кандай субъекттер катышат.

Суроо-талапты гармониялаштыруунун жана туризмди өнүктүрүүнүн шайманы туристтик кластерлерди, анын ичинде кышкы эс алуунун жаңы кластерлерин түзүү болуп саналат. Туризм тармагын өнүктүрүүнүн аймактык аспектисине артыкчылыктуу маани берүүнүн зарылчылыгы айкын боло баштады. Өнүктүрүү субъекттерин үнөмдүү кооперациялоо жана өзүн-өзү уюштуруу милдетин чечүү керек.

Туризм өлкөнүн тоолуу жана түздүктүү аймактарынын ортосунда экономикалык теңсиздикти кыскартууга салым кошот, туризмди өнүктүрүү аркылуу тоолук жамааттарды колдоону жана тоолуу райондорду өнүктүрүүнү, алардын туристтик логистикага жана бизнес-чынжырчага кошулушун камсыз кылат.

Ички туризм сегменти үй чарбалары ээ болгон кирешенин өсүшү, жеке адамдын бош убактысын мазмундуу жана пайдалуу пайдаланууга суроо-талаптын өсүшү, ошондой эле шаар калкынын санынын өсүшү, өлкөнүн урбанизациясы менен кошо өсөт. Ички туризмдин потенциалы социалдык тажрыйбанын билим берүүчү жана агартуучу программаларында, өлкөнүн тарыхый-маданий мурасын популярдаштырууда активдүү колдонулат, жарандык улуттун калыптанышына өз салымын кошот.

“Улуу Жибек жолу” долбоорунун алкагында улуттук туризм продуктуларын ЕАЭБ өлкөлөрүнө жана жакынкы чет өлкөлөргө киргизүү келечектүү багыт болуп калышы мүмкүн. Бул жакшы мүмкүнчүлүк, бирок ошондой эле чоң жоопкерчилик, ал туристтик продуктунун жогорку сапатын камсыз кылууну милдеттендирет. Бизге башкаруу звеносунан тартып тейлөөчү персоналга чейинки бардык деңгээлде кесипкөй кадрлар, Кыргызстанда ыңгайлуу жана коопсуз жүрүүнү камсыз кылган заманбап инфраструктура керек. “Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары” брендин сактоо жана кеңири пайдалануу да туризмди өнүктүрүүнү, конокторду тартууну жана өлкөнүн дүйнөлүк туристтик рынокто таанымалдыгынын өсүшүн шарттайт.

Туристтердин, туристтик объекттердин коопсуздугун жана коргоону камсыз кылууга, травматизмдин алдын-алууга багытталган, анын ичинде контролдоо-куткаруу кызматын кайра түзүүнү кошо алганда натыйжалуу системасы түзүлөт, тобокелдиктерди милдеттүү камсыздандыруу болот жана туристтерди жана альпинисттерди жеткирүүнү чектеген аймактарды зоналаштыруу боюнча иштер жүргүзүлөт.



## IV. Мамлекеттик башкаруу

### 4.1 Ар бир жаран үчүн натыйжалуу жана адилет мамлекет

---

**Келечекке көз караш:** Өлкөдө эркин жана көз карандысыз демократиялык мамлекеттин болушун камсыз кылууга жөндөмдүү мамлекеттик башкаруунун күчтүү жана туруктуу системасы түзүлөт, анда адам, анын өмүрү, саламаттыгы, укугу жана эркиндиги жогорку баалуулук болуп саналат. Мамлекеттик башкаруу институттарынын жана коомдун макулдашылган иши укуктун үстөмдүгүн, жарандардын конституциялык укуктарынын жана эркиндиктеринин ишке ашырылышын, социалдык калыстыкты, экономикалык бакубаттыкты жана элдин руханий өнүгүүсүн камсыз кылат. Мамлекеттик башкарууда өкмөттүк программалардын алкагында ишке ашырылган заманбап маалыматтык-коммуникациялык технологиялар колдонулат жана жогорку кесипкөй компетенцияны жана моралдык-адеп-ахлактык сапатты айкалыштырган кадрлар иштейт. Тараптардын кызыкчылыктарын тең караган, мүчүлүштүктөр жок, ченемдик укуктук актылардын коллизиясы жок мыйзамдар колдонулат, эрежелер жөнөкөй жана түшүнүктүү болот.

---

Кыргызстан мамлекетти өнүктүрүүдө демократиялык принциптерди ырааттуу бекемдейт. Улуттук чечимдерди кабыл алуу процессине калктын кеңири катмарын тартуу менен өлкөнүн калкынын эрки максималдуу эске алынат. 2040-жылы Кыргызстан парламенттик демократияга өтөт.

Санарип доорунда ачык кызмат көрсөтүү моделине өтүү мамлекеттик башкарууну өнүктүрүүнүн принциби болот, мында анын негизги ролу бардык катышуучулар үчүн оюндун айкын эрежелерин иштеп чыгууда, теңдикти жана коопсуздукту камсыз кылууда, зарыл инфраструктураны колдоо жана кызмат көрсөтүүлөрдү тикелей көрсөтүү кызматтарын коомдук жана жеке уюмдарга акырындык менен берүү болуп саналат.

Саясий системаны мындан ары реформалоо саясий туруктуулукту камсыздоого жана саясий күчтөрдү Кыргызстанды өнүктүрүү багытына консолидациялоого багытталууга тийиш.

Саясий система коомдун бардык ири катмарларынын кызыкчылыктарын эске алуунун, шайкеш келген чечимдерди иштеп чыгуунун негизинде өнүгүү максаттарынын карама-каршы келбей турган биримдигин камсыздашы керек.

Коюлган өнүгүү максаттарын жүзөгө ашыруу үчүн жоопкерчилик саясий системанын бардык субъекттерине, бийликтин өкүлчүлүктүү органдары жана жарандык коомду кошкондо жүктөлүүгө тийиш.

Мамлекеттик башкаруунун ийгилигинин маанилүү критерийи жарандардын ишеними болуп саналат, ал төмөнкүлөр менен камсыз кылынат:

– жарандардын шайлоо укуктарын кыйла толук камсыз кылган жана дүйнөлүк жана улуттук тажрыйбаны эске алуу менен иштеп чыгылган натыйжалуу жана ачык мыйзамдарга негизденген мамлекеттик органдарын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын таза жана ачык шайлоолор;

– мамлекеттик жана коомдук иштерди башкарууда жарандардын катышуусунун кеңири мүмкүнчүлүктөрү, жарандардын ачык маалымат алууга укуктары, мамлекеттик органдардын алдындагы коомдук кеңештерди кеңири колдонуу аркылуу бардык деңгээлдердеги мамлекеттик бийлик органдарынын ишине натыйжалуу контролдукту ишке ашыруу, мамлекеттин жана жарандык коомдун өз ара аракеттенүүсүнүн башка түрлөрү. Жарандардын мамлекеттик башкарууда катышуусу, ошондой эле мамлекеттик жана коомдук турмушта ар кандай маселелер боюнча жалпы улуттук жана жергиликтүү референдумдарды кеңири колдонуусун болжолдойт;

– адам укуктарын жана анын мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылуучу сот адилеттигинин калыс жана көз карандысыз системасы менчиктин кол тийбестигин кепилдейт;

– жарандардын муктаждыктарына жана керектөөлөрүнө мамлекеттин жооп кайтаруусу, ал жарандардын даттанууларын жана арыздарын кабыл алуунун тездетилген жана натыйжалуу системасы жана аларды кароо, ошондой эле жарандардын петицияларына жооп кайтаруунун так механизмнин болушу менен камсыз кылынат;

– мамлекеттин ийгилиги мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын системасынын болушу менен камсыз кылынат, алардын функциялары жана ыйгарым укуктары алардын ортосунда натыйжалуу ооздуктоо жана тең салмактуулук системанын болушу менен так жана кош маанисиз бөлүштүрүлөт жана бул функциялар жана ыйгарым укуктар ачык жана деталдуу жазылган жол-жоболорго ылайык жогорку квалификациялуу жана мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын жана саясатчылардын патриоттук корпусу тарабынан ишке ашырылат.

## **4.2 Мамлекеттик бийликтин тең салмактуу системасы**

---

**Келечекке көз караш:** 2040-жылга карата мыйзамдык, аткаруу жана соттук бийликке реалдуу бөлүнүү принцибине негизденген мамлекеттик бийлик системасы түзүлөт. Бийликтин басымына, ага толук ээлик кылууга жол бербеген ооздуктоонун жана тең салмактуулуктун аракеттүү системасы түзүлгөн.

---

Саясий системанын туруктуулугу өлкөдөгү саясий күчтөрдүн тең салмактуулугунун эсебинен камсыздалат. Ооздуктоонун жана тең салмактуулук системасы өнүгүүнүн жүйөлүү альтернативдүү идеяларын жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүү менен бир дагы саясий күчкө жалпы басым жасоого мүмкүндүк бербегидей түзүлүүгө тийиш.

### **Президент**

Мамлекет башчысы катары Президент элдин жана мамлекеттик бийликтин биримдигин билдирип, стратегиялык башкаруу институттары, улуттук биримдикти, туруктуулукту, улуттук коопсуздукту жана өлкөнүн өнүгүүсүн камсыз кылган институттар менен бекемделет. Президентке анын негизги функциялары, тактап айтканда конституциялык түзүлүштүн негиздерин сактоо жана саясий туруктуулукту камсыз кылуу, жарандардын укуктарынын жана эркиндиктеринин сакталышынын кепилдиги, мамлекет башчысынын өкүлчүлүктүү функциялары бекитилүүгө тийиш.

Президенттин институту ушул стратегияны ишке ашыруу процессин уюштурууда бийликтин башка бутактары, жарандык коом менен бирдикте негизги субъект болуп калат.

## **Мыйзам чыгаруу бийлиги**

Жогорку Кеңеш жаңы шарттарда коомдун таламдарын реалдуу чагылдырат жана билдирет. Бул мыйзамдуулукка жана калыстыкка негизденген реалдуу демократияны камсыз кылуунун кепили болот. КР Жогорку Кеңешинин мыйзам чыгаруу ишинде, бюджетти бекитүүдө, Өкмөттү түзүүдө жана анын ишине контролдук кылууда кеңири укуктары биздин коомдогу стабилдүүлүктүн өсүшүнө багытталышы керек. Бул үчүн парламенттин популисттик мүнөздөгү чечимдерди кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн максималдуу болтурбоо, алар бийликтин аткаруу органдарынын аракеттеринин натыйжалуулугун төмөндөтүп, сот адилеттигин ишке ашырууга тоскоолдук кылат. Мында парламент өлкөнүн, коомдун жана экономиканын өнүгүүсүнүн натыйжалары үчүн адекваттуу жооп тартышы керек.

КР Жогорку Кеңешин күчтүү саясий партиялардын негизинде түзүү. 2040-жылга карата парламент саясий кызмат орундарына адамдарды ачык көрсөткөн, өз иши жөнүндө, ошондой эле акча каражаттарынын келип чыгуу булактары боюнча отчет берген, так программалары бар саясий партиялардан түзүлүшү керек. Парламентке өткөн саясий партиялар өзүнүн партиялык программаларын ишке ашыруу жана парламенттик шайлоого даярдануу үчүн республикалык бюджеттен колдоо алышат. Мыйзам чыгаруу иши Өкмөт менен биргелешкен иш болуп калат. Саясий чөйрө кагазда гана бар, бир күндүк партияларды этап-этабы менен кыскартуу менен сапат тарабына өзгөрүшү керек.

Парламенттик демократияны бекемдөө багытындагы өлкө тандаган багыт жарандардын кызыкчылыктарын билдирүү жана өкүлчүлүктүү органдарды түзүү институттары катары саясий партияларды курууну өнүктүрүү менен бекемделет.

Саясий партиялар алар сунуштаган программалардын негизинде атаандашууга тийиш, жаңы көз караштардын калыптануусуна олуттуу таасир этүүгө жана мамлекеттин өнүгүүсү үчүн жоопкерчилик тартууга милдеттүү.

Шайлоо процессин жана шайлоо мыйзамдарын мындан ары реформалоо сатып алуу жана административдик ресурс колдонуу кирген таза эмес атаандаштык методдорун колдонуу мүмкүндүгүн жоюуга багытталат.

Калктын саясий маданиятын көтөрүү, шайлоо мыйзамдарын реформалоо боюнча ишти улантуу зарыл.

### **Аткаруу бийлиги**

Парламенттик көпчүлүк тарабынан түзүлгөн аткаруу бийлиги өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылышы керек. Өкмөт бийликтин башка бутактары тарабынан анын оперативдүү ишине кийлигишүүсүнөн бошотулат. Өкмөт жана парламенттик көпчүлүк өзүнүн ишинин натыйжалары үчүн жоопкерчилик тартышы керек. Мында Өкмөт, министрликтер жана ведомстволор тар партиялык кызыкчылыктарды көздөп кабыл алынган чечимдерден корголушу керек.

Башкаруунун технократтык моделине, тактап айтканда өз ишинде терең аңдап-түшүнүүнү жана конституциялык принциптердин алкагында коомдун кызыкчылыктарын жетекчиликке алган кесипкөйлөрдөн турган, партиялык жана идеологиялык эмес принциптерде түзүлгөн аткаруу бийлигинин башкаруу органдарынын системасына өтүүнү камсыз кылуу зарыл.

Ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүнү өзгөртүүнүн концептуалдуулугу аткаруу бийлигинин түзүмүн жана функционалын кайра кароону, регламенттерди жана башкаруу чечимдерин кабыл алуу процессин өзгөртүүнү, аларды санарип технологияларга өткөрүүнү болжолдойт.

Ошону менен бирге мамлекеттик башкаруу системасындагы кадрдык саясат аларга жасалган идеологиялык жана саясий басымдарды четке кагууга жөндөмдүү квалификациялуу адистерди, башкаруучуларды даярдоо жана тартуу менен түзүлүүгө тийиш. Мында түзүлгөн башкаруу салттарын түп тамырынан бери өзгөртпөстөн жаңы муундун башкаруучуларын тартуу мүмкүн эместигин түшүнүү керек.

Кайра окутуунун жана квалификацияны жогорулатуунун масштабдуу программалары зарыл. Жалдоонун жана мыкты адистерди тартуунун адилеттүү эрежелери камсыздалууга тийиш.

Өкмөт экономиканын тарифтик эмес методдорунан тарифтик методдорго өтүүсү зарыл.

Мамлекет аткаруучу функциялардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн бөлүгүн аутсорсингге берүүсү зарыл. Биринчи кезекте кызмат көрсөтүүлөр, чарбалык жана агенттик кызмат көрсөтүүлөр. Мамлекет санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү оптималдаштыруу үчүн ченемдик, жөнгө салуучулук жана институционалдык алкактарды белгилейт. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтар онлайн жеткиликтүүлүк мүмкүнчүлүгү менен санарип форматта көрсөтүлөт.

Таандык эмес функцияларды жана милдеттерди кыскартуунун эсебинен мамлекет базалык кызматтарды аткарууда эффективдүүлүктү жогорулатуу мүмкүндүгүнө – бүтүндүктү жана коопсуздукту камсыз кылуу, жалпы эрежелерди (мыйзамдарды) түзүү жана аткарылышын контролдоо, жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыздоо мүмкүндүктөрүн алат.

Мамлекеттик бийликтин бардык институттарын мындан ары өркүндөтүү маселелери жана алардын өз ара аракети мамлекеттин жана коомдун көңүл чордонунда болууга тийиш.

#### **4.3 Укуктун үстөмдүгү жана мыйзамдуулукту камсыздоо**

---

***Келечекке көз караш:*** Адилеттүү сот системасы мамлекеттеги адилеттүүлүктүн жүзү болууга тийиш. 2040-жылга Кыргызстанда көз карандысыз сот адилеттигинин системасы түзүлөт, адамды жана анын мыйзамдуу укуктарын коргоону гана камсыз кылат, региондо бизнести өнүктүрүү үчүн мыкты шарттарды түзүү менен менчиктин кол тийбестигин кепилдейт, Соттук коргоо жеткиликтүү, ал эми система ачык-айкын болот.

---

Күчтүү жана адилеттүү сот бийлиги–жарандардын мыйзамдын үстөмдүгүнө ишениминин, экономиканын туруктуулугунун, саясий туруктуулуктун жана инвесторлордун ишениминин кепилдиги.

Сот системасын реформалоонун негизги багыты болуп 2040-жылга мамлекеттик бийликтин тең салмактуу системасын түзүү жана бийликти бөлүштүрүү принцибинин так эместигине жол бербөө максатында анык көз карандысыз сот системасын түзүү эсептелет.

2040-жылга сот адилеттигинин бүткүл системасынын иши жарандын кол тийбестик принцибинин милдеттүү түрдө сакталышына негизделет. Сот адамдын жана жарандын укугун камсыз кылат, инсандын мамлекеттик органдардын, биринчи кезекте укук коргоо органдарынын мүмкүн болгон зомбулугунан коргойт. Бул үчүн “Инсандын эркиндиги (кол тийбестиги) жөнүндө” Habeas corpus act сыяктуу конституциялык мыйзамды кабыл алуу керек.

Мыйзамдарды так жана бир түрдүү колдонууну жана аткарылышын камсыз кылуучу адилеттүү сот системасы жана прокуратура органдары мамлекетте укуктун жана мыйзамдын үстөмдүгүнүн кепилдиги болот. Элдин сотторго жана прокуратура органдарына болгон ишеними алардын ишинин ачык-айкындыгы жана алардын чечимдеринин түшүнүктүүлүгү менен аныкталат.

Сот адилеттигин жүргүзүүнүн сапатын жакшыртуу жана тоскоолдуксуз сот адилеттигине жетүүнү түзүү максатында жарандар үчүн сот системасындагы ашыкча звенолор жоюлуп, адистештирилген соттор түзүлөт (административдик, инвестициялык, ювеналдык жана башкалар).

Кассациялык инстанциядагы сот соттук актыларды кайра кароодо укук ченемдерин колдонуунун тууралыгына гана баа берүүсү керек.

Соттук териштирүүнүн кароо мөөнөтүн кыскартуу жана соттук чубалжытууну төмөндөтүү үчүн апелляциялык инстанциядагы соттордун ишти жаңы кароого жиберүү мүмкүнчүлүгү жоюлат.

Соттордун ишинде заманбап маалымат технологияларын колдонулушу сот адилеттигин жүргүзүү процессин оптимизациялоонун бирден-бир приоритеттүү багыттары болуп саналат. Электрондук сот өндүрүшүн киргизүү жарандар үчүн сот адилеттигинин жетүүсүнүн максималдуу ачыктыгына жана жеңилдигине гана эмес, ошондой эле сот адилеттигинин ачык-айкындуулугун, өз мөөнөтүндө каралуусун жана сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Ар бир жаран кылмыштуулуктун абалы жана ага каршы күрөшүү боюнча мамлекет тарабынан кабыл алынган чараларга тиешелүү онлайн маалыматка түздөн-түз ээ болот.

КР прокуратура органдары мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бардык органдарынын тийиштүү, электрондук базаларын киргизүү аркылуу бирдиктүү интеграцияланган тармакты түзгөн жана жарандардын маалыматтарды тоскоолдуксуз алууларын камсыз кылуучу укуктук статистика чөйрөсүндө ыйгарым укуктуу орган болот. Укуктук статистиканын объективдүү маалыматтары ошондой эле бардык укук коргоо органдарынын ишинин режимин жасалган укук бузуулардын кесепеттери менен күрөшүүгө эмес, алардын алдын алууга кайра багыттоонун негизи болот.

Сот системасынын институционалдык негиздери КР Жогорку сотунун Пленуму тарабынан толук жана так түзүлгөн бирдиктүү сот практикасы менен бекемделет.

Судьялардын кесипкөйлүүлүгүн жана жоопкерчилигин жогорулатуу максатында алардын ишине баа берүү системасы киргизилет. Судьялык бош кызмат орундарга дайындоо боюнча конкурстук тандоодо жана аларга квалификациялык класстык чендерди ыйгарууда, материалдык жактан сыйлоо жөнүндөгү маселелерди кароодо жана судьяны тартиптик жоопкерчиликке тартуу жөнүндөгү маселелерди чечүүдө баа берүүнүн жыйынтыктары эске алынат.

Ар бир жарандын укугун соттук коргоого кепилдик берүү үчүн мамлекет жарандардын жана адамдын укуктарын жана эркиндиктерин соттон тышкаркы жана сотко чейинки коргоо ыкмаларын, түрүн жана жол-жоболорун өнүктүрүүнү камсыз кылат.

Медиация институтун өнүктүрүү сот системасынын жүктөмдөн бошонуусуна алып келет жана ошондой эле бейтарап соттордун институтун өнүктүрүүгө күч аракеттер жумшалат. Ушуга улай элежарандык жана экономикалык мүнөздөгү талаш-тартыштар тараптардын тандоосун эске алуу менен жалпы юрисдикциядагы соттор аркылуу, ошондой эле кеңешүүчү органдар (бейтарап соттор) тарабынан да карала берет.

Жазалоо практикасынын деңгээлин төмөндөтүү жана мыйзамдарды гумандаштыруу улантылат. Кылмыштык жазалоо зарыл болгон көптөгөн финансылык жана экономикалык кылмыштар айып төлөө менен административдик разрядга өткөрүлөт.



#### 4.4 Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү

---

**Келечекке көз караш:** Өнүккөн жарандык коом натыйжалуу өз алдынча башкарууну түзүү үчүн негиз болуп калат. Жарандык коомдун институттары партиялар менен катар эле жергиликтүү кеңештердин депутаттык корпусун түзүүгө катышат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жергиликтүү экономиканы өнүктүрүүгө жана өнүгүүнүн жергиликтүү бюджеттерин түзүүгө умтулган шарттар түзүлөт. Жарандык коом натыйжалуу жана иштиктүү жергиликтүү өз алдынча башкарууну түзүү үчүн негиз болуп калат. 2040-жылга Кыргыз Республикасында жарандар өзүнүн, үй-бүлөсүнүн жана жергиликтүү коомчулуктун алдындагы милдеттенмелерин жоопкерчиликти аткара баштайт. Жарандар жергиликтүү өз алдынча башкаруунун кесипкөй, ачык-айкын, жооптуу органдарын түзүүгө жөндөмдүү болот.

---

Элге кыйла жакын башкаруу институту катары жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүнүн төмөнкү артыкчылыктары белгиленет.

Коомчулуктун ишин башкарууга элдин кеңири тартылуусу маанилүү.

Жергиликтүү деңгээлде башкаруу системасынын натыйжалуулугунун алкагында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин каржылоонун адекваттуу механизмдери менен мамлекеттик бийликти мындан ары да борбордон ажыратуу зарыл. Кызмат көрсөтүүнүн, бюджетти түзүүнүн жана аткаруунун, ресурстарды башкаруунун туруктуу системасын уюштуруу бөлүгүндө жергиликтүү деңгээлде башкаруу системасын күчөтүү милдети турат.

Ошондой эле эл койгон милдеттерди, функционалдык милдеттерди аткаруу боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигин жана тартибин көтөрүү зарыл.

Биринчи кезекте сөз ар бир мүчөсү аймакты өнүктүрүүгө өзү түшүнүп катышууга квалификациялык жактан жөндөмдүү болгон, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун натыйжалуу органдарын түзө алган жана аларды контролдогон жоопкерчиликтүү жергиликтүү коомчулуктарды түзүү жөнүндө жүрүп жатат. Экинчиден, коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногун түзүү үчүн укуктук, методологиялык негиздерди түзүү зарыл. Кызмат көрсөтүүлөрдүн системасын уюштурууда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары заказ берүүчү болот;

Бюджеттик мамилелерде жана бюджеттик процессте ар бир шаарда жана айылдык аймакта өнүктүрүүнүн бюджетин түзүүгө артыкчылык берүү зарыл. Ар бир шаар жана айыл аймагы үчүн өнүктүрүүнүн бюджеттерин түзүүгө түрткү берген шарттар түзүлөт;

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана мамлекеттик башкаруу органдарынын биргелешкен ишинин жаңы форматтары, улуттук диалогду кошкондо маанилүү маселелер боюнча, анын ичинде бюджеттер аралык мамилелер боюнча жергиликтүү жамааттардын кызыкчылыктарын улуттун кызыкчылыктары менен макулдашуунун механизмдери түзүлөт;

Кабыл алган чечимдери үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын ишинде жоопкерчилик көтөрүлөт. Жергиликтүү кеңештердин депутаттыгына талапкерлерге жаңы критерийлерди жана талаптарды киргизүү аркылуу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун потенциалы көтөрүлөт, укуксуз, натыйжасыз чечимдердин тобокелдиктери азайтылат.

#### **4.5 Коопсуз өлкө**

---

***Келечекке көз караш:*** 2040-жылы Кыргызстан – коомдун дээрлик корголгон абалын жана анын туруктуу социалдык-экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуучу, саясий, экономикалык, социалдык, аскердик, техногендик, маалыматтык, экологиялык жана башка мүнөздөгү тышкы жана ички жагымсыз аракеттерге туруктуу, адам, коом жана мамлекет үчүн келип чыккан тобокелдиктердин жана коркунучтардын эрте алдын-алуу принциптерине негизделген адамдын жашоосу үчүн коопсуз чөйрөгө ээ өлкө.

---

Жарандардын коопсуздугу мамлекетибиздин калыптануусунун, сакталышынын жана өнүгүшүнүн базалык жана маанилүү элементи болуп саналат. Жеке маалыматтардын субъекттеринин жеке жашоосунун кол тийбестигине укуктарын, жеке жана үй-бүлөлүк сырды, ошондой эле жеке маалыматтар чөйрөсүндөгү мыйзамдардын талаптарын сактоону коргоонун жогорку деңгээлин камсыз кылуу мамлекеттин артыкчылыктуу милдеттеринин бири.

Жарандардын укук коргоо түзүмүнө ишеними алар үчүн ийгиликтин негизги критерийи болот. Укук коргоо органдарынын ишиндеги мамлекеттик артыкчылык укук бузуулардын алдын алуу жана превенциясы, укук тартип күчтөрүн саясаттан арылтуу жана демилитаризациялоо болот. Коопсуздукту камсыз кылуу каражаттарын терең техникалык модернизациялоо жазанын шексиз болуу принцибин ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүн башкаруу, уюштуруу жана аскердик-техникалык жабдуу системасы тышкы агрессиянын тобокелдиктерин азайтат. Мындай максатты ишке ашыруу дүйнөлүк аскердик илимге негизделген жана аскердик уюмдарды куруу маселелерин чечүүгө бирдиктүү системалуу методдорду жана комплекстүү ыкмаларды иштеп чыгуу менен жетет. Мамлекет Кыргызстандын профессионал, мобилдүү жана жогорку технологиялуу Куралдуу Күчтөрүн түзөт.

Мамлекеттик чек аралардын бекемдиги биринчи кезекте чек ара коопсуздугун уюштурууну түп тамырынан бери кайра куруу менен камсыздалат. Эң алгач бир эле убакта иштин ыкчам жана маалыматтык-талдоо методдорун киргизүү менен чек араны артыкчылыктуу укук коргоочулук методдорго өтүү керек. Негизги аспект “жашыл чек араны” гана коргоого эмес, өткөрүү пункттарында да чек арадан өтүү процессинде санарип жана башка технологияларды киргизүү болуп саналат. Мамлекет ошондой эле өлкөнүн коопсуздугун камсыз кылуунун негизги фактору катары чек арага жакын аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүүгө өз күчтөрүн жумшайт.

Маалыматтык коопсуздук чөйрөсүндө мамлекет маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын, ошондой эле маалыматтык системалардын киберкоопсуздугун камсыз кылуу, киберкоркунучтарга жана киберинциденттерге жооп кайтаруу системасын түзүү, ошондой эле экстремизмдин, терроризмдин бардык түрлөрүн алдын алуу сыяктуу маанилүү багыттарга сөз эркиндигин чектөөлөргө жол бербестен көңүл бурат. Ошондой эле, зарыл чөйрөлөрдө атаандашууга жөндөмдүү ата мекендик медиа контентти түзүү маанилүү болуп саналат. Мамлекеттин күч-аракеттери улуттук кызыкчылыктарга дал келген контентти өнүктүрүүгө багытталат.

#### 4.6 Прагматикалуу тышкы саясат

---

**Келечекке көз караш:** Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты улуттук кызыкчылыктарды коргоого жана илгерилетүүгө негизделет, өнүгүүнүн стратегиялык максаттарына жетишүү, Кыргыз Республикасынын эл аралык аренадагы позитивдүү имиджин чыңдоо, Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсү, элдин бакубаттыгынын өсүшү үчүн тышкы саясий жана тышкы экономикалык жагымдуу шарттарды түзүү, улуттук жана региондук коопсуздукту камсыз кылууга көмөк көрсөтүү, Кыргыз Республикасынын чет өлкөдөгү жарандарынын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо боюнча стратегиялык максаттарга жетишүү үчүн мүмкүндүктөрдү түзүүгө багытталат.

---

Кыргыз Республикасы акылга сыйымдуу балансты табат жана тең салмактуу, туура тышкы саясий чечимдерди кабыл алат.

Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты өнүгүүнүн ички муктаждыктарына таянат жана биздин тышкы бардык өнөктөштөр менен тең укуктуу диалогдун негизинде жүргүзүлөт.

Кыргыз Республикасы чектеш өлкөлөр, союздаштар жана стратегиялык өнөктөштөр, алыскы жана жакынкы чет мамлекеттер менен ар тараптуу кызматташтыкты чыңдоонун ачык-айкын, прагматикалуу жана максаттуу саясатын жүргүзөт.

Глобалдуу жана региондук уюмдардын, интеграциялык бирикмелердин алкагында Кыргыз Республикасы улуттук кызыкчылыктарды илгерилетүү үчүн шарттарды түзөт.

Кыргыз Республикасы өзүнүн тышкы саясатында төмөнкү негизги принциптерге жана артыкчылыктарга таянат:

- өлкөнүн эгемендигин жана аймактык бүтүндүгүн коргоо;
- Кыргыз Республикасында жана региондо тынчтыкты, коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылуу;
- эл аралык кызматташтыкты жана чет мамлекеттер менен достук мамилелерди илгерилетүү;
- Кыргыз Республикасынын чет өлкөдөгү жарандарынын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо;
- адамдын, коомдун жана мамлекеттин шайкеш жана туруктуу өнүгүүсү үчүн жагымдуу тышкы экономикалык чөйрөсүн түзүүгө тышкы саясий инструменттер аркылуу көмөк көрсөтүү.

### **Экономикалык дипломатия**

Тышкы өнөктөштөр менен туруктуу позитивдүү саясий диалогду көңүлгө алып, Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишинде негизги басымды өлкөнүн чет мамлекеттер жана эл аралык уюмдар менен тышкы экономикалык байланыштарын өнүктүрүүгө жана тереңдетүүгө багыттоо зарыл.

Ишмердүүлүктүн негизги багыттары:

- ЕАЭБнын алкагында КР экономикасын гармониялуу интеграциялоо боюнча бардык деңгээлдерде максатка багыттуу жигердүү иши.
- Товарлардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдын жана эмгек ресурстарынын бөгөтсүз, алып коюусуз жана чектөөлөрсүз эркин ары-бери жүрүүсүнүн негиз түзүүчү принциптеринин базасында улуттук экономиканы туруктуу өнүктүрүү үчүн Кыргызстан катышуучу болуп саналган интеграциялык түзүмдөрдүн алкагында толук форматтуу жана натыйжалуу өз ара аракеттенүү, ошондой эле кызматташуунун формаларын жана механизмдерин өркүндөтүү.
- Өлкөнүн өндүрүштүк жана транзиттик потенциалын жогорулатуунун зарылдыгын эске алуу менен регионалдык долбоорлорду ишке ашырууга жигердүү катышуу.

- Түштүк жана Түштүк-Чыгыш Азия, Араб Чыгыш өлкөлөрү, Америка менен өз ара пайдалуу соода-экономикалык жана инвестициялык кызматташууну өнүктүрүү жолу менен Кыргызстандын тышкы экономикалык багытын диверсификациялоо.

- ЕАЭБ, CASA-1000 ж.б. алкагында отун-энергетикалык ресурстардын региондук рынокторун калыптандырууга активдүү катышуу.

### **Улуттук жана региондук коопсуздукту бекемдөө.**

Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүү, жарандардын коопсуздун камсыз кылуу, чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу жана туристтик потенциалды ишке ашыруу көп жагынан тышкы коркунучтардан коопсуздукту камсыз кылуу деңгээлинен көз каранды. Ушуга байланыштуу Кыргызстандын тышкы саясатынын орчундуу артыкчылыгы улуттук жана региондук коопсуздукту камсыз кылуу болуп саналат.

Ишмердүүлүктүн негизги багыттары:

- Эл аралык терроризмге, экстремизмге, баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча ЖККУнун алкагында жамааттык коопсуздуктун ишенимдүү системасын камсыз кылууга көмөк көрсөтүү.Чек ара коопсуздугу чөйрөсүндө ЖККУ мүчө-мамлекеттери менен өз ара аракеттенүүнү жигердештирүү.

- Эки тараптуу негизде да, ошондой эле региондук жана эл аралык уюмдардын алкагында аскердик жана аскердик-техникалык кызматташууну өркүндөтүү.

- Чектеш мамлекеттер менен Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын делимитациялоо жана демаркациялоо боюнча маселелерди чечүү.

- Кыргыз Республикасынын жана чектеш мамлекеттердин чек ара аймактарынын социалдык-экономикалык жана маданий-гуманитардык байланыштарын өнүктүрүү.

#### 4.7 “Таза-Коом” – өлкөнү санариптик трансформациялоо

---

**Келечекке көз караш:** Кыргызстан – кеңири өздүк санариптик контенти жана санариптик технологияларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү пайдалануучулар катары жарандардын активдүү катышуусу, коррупциясыз натыйжалуу, ачык жана отчеттуу мамлекеттик башкаруусу менен инновацияларга жана билимдерге таянуу менен түзүлгөн өнүккөн маалыматтык коомдун акылдуу мамлекети. Экономиканы санариптештирүү жана инновациялык жана алдыңкы технологияларды ар тараптуу колдонуу өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн өсүшүн, калктын бакубаттыгын жана коопсуздугун шарттайт.

---

“Таза Коом” - жарандын, атаандашууга жөндөмдүү бизнестин, туруктуу мамлекеттин жана ишенимдүү эл аралык мамилелердин деңгээлинде ачык, айкын жана жогорку технологиялуу коомду куруу боюнча санариптик трансформациялоонун улуттук программасы.

Биринчи кезекте бул заманбап санариптик технологияларга эркин жетүүнүн жана пайдалануунун негизинде коом менен шайкеш өз ара аракеттенген мамлекеттик башкаруунун натыйжалуу жана ачык системасы. Мамлекеттин турмушунун бардык чөйрөлөрү заманбап технологиялар менен жабдылат, бул өлкөдө экономикалык бакубаттыкка, социалдык бакубаттыкка, тынчтыкка жана тартипке жетишүү максаттарын аткарууну камсыз кылат. Программа мамлекеттик башкаруу системасына жана экономикага гана оң таасир тийгизбестен, ошондой эле билим берүү жана саламаттыкты сактоо, социалдык кызматтарды көрсөтүү, сот жана укук коргоо системаларынын натыйжалуулугун камсыз кылуу системаларына да таасирин тийгизет. “Таза-Коом” административдик процесстерди жана жол-жоболорду автоматташтыруу жана санариптик мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды көрсөтүү аркылуу адамдык фактордун таасирин минималдаштыруу жолу менен мамлекеттик сектордо коррупцияны түп-тамырынан жоюунун натыйжалуу шайманы болуп саналат.

Жогорку технологиялуулук жана адамдык капитал экономиканын бул тармактарында жогорку кошумча наркты жана өлкөдөн тышкары суроо-талап кылынган жаңы продукцияны жана кызмат көрсөтүүлөрдү түзүүгө жардам берет. Алар ошондой эле Евразиялык экономикалык бирликте мүчөлүктүн жана “Бир алкак – Бир жол” долбоорун ишке ашыруудан Кыргызстан үчүн кайра жаралган Жибек жолунда эл аралык соода, транзиттик жана маданий-ден соолукту чыңдоочу борбор катары мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдаланууга мүмкүнчүлүк алат.

Өлкөдө дүйнөлүк класстагы санарип инфраструктура түзүлөт, ал глобалдуу маалыматтык агымдарга интеграцияланат. Санариптик инфраструктураны өнүктүрүү салттуу тармактарды инновациялык өнүктүрүү жана жаңыларын түзүү үчүн база болуп калат.

“Таза-Коом” санариптик экономиканын улуттук программасы жаңы мүмкүнчүлүктү берген келечекке жол ачат. Санариптик трансформация кандай гана болбосун мамлекеттик программалар үчүн жогорку артыкчылыкка ээ болот, ал орто мөөнөттүү келечекте ыкчам жетиштүүлүк принцибинин негизинде санарип инфраструктурасында субконтиненттин масштабында (Борбордук жана Түштүк Азияда) лидер болууга багытталат.

Ушул Стратегияга ылайык иштелип чыгуучу бардык концептуалдык жана стратегиялык документтерге санариптик трансформациянын компонентин милдеттүү түрдө кошуу зарыл.

Кыргызстанга ЕАЭБдин өлкөлөрүнүн аймагында жайгашкан эл аралык компаниялардын өндүрүштөрүн тартуу узак мөөнөттүү максат болуп эсептелет, алардын ишинин натыйжалуулугу бажылык жана техникалык жөнгө салуунун практикасына жараша болот (фармацевтика, керектөө товарларын өндүрүү, өндүрүштүк жыйноо). Бул үчүн транзиттик активдерди топтоого, ыкчам өнүгүүнүн программасын кабыл алууга жана ишке ашырууга, B2B2C санарип платформасын тездетип киргизүүгө (улуттук кылып түзүүгө же глобалдуу лидерлердин бирин жайгаштырууга); смарт-контракттарды ишке ашырууга; сотко чейинки жана соттук жөнгө салуулардын жол-жобосун жеңил жана ачык-айкын кылууга көңүл буруу керек.



“Таза Коом” санарип экономикага өтүүнү тездетет, бул келечекте бардык заманбап чакырыктарга ыкчам жооп кайтаруучу мобилдүү жана ийкем мамлекетти түзөт. Коюлган максаттарга жетүү үчүн мамлекеттик, коомдук жана иш чөйрөсүн кайра түзүүнүн амбициялуу программасын жүзөгө ашыруу зарыл. Модернизациялоо процесси өлкөнүн негизги социалдык чөйрөлөрүн (билим берүү, саламаттык сактоо, экология), экономикалык (энергетика, айыл чарбасы, өнөр жай, кызмат көрсөтүүлөр) жана саясий секторду (коррупцияны жоюу, таза шайлоо) камтыйт.

#### 4.8 Жарандык коомду өнүктүрүү

---

**Келечекке көз караш:** Мамлекет Кыргыз Республикасынын Конституциясында белгиленген жогорку баалуулуктарды: адамдын укуктарын жана эркиндиктерин, социалдык адилеттикти сактоо жана улуттук кызыкчылыктарды биргелешип илгерилетүү максатында жарандар жана алардын бирикмелери менен бирдикте системалуу түрдө иш жүргүзөт. Жаранга өзүнүн өнүгүүсү, ошондой эле коомду жана өлкөнү өнүктүрүүгө таасир тийгизүүсү үчүн бардык укуктар жана мүмкүндүктөр берилет.

---

Кыргызстанда күчтүү, көз карандысыз жарандык коомдун бар болушу айныгыс факт жана артыкчылык болуп эсептелет. Жарандык сектордун улуттук экономикага, социалдык проблемаларды чечүүгө, жарандардын укуктук аң-сезимин бекемдөөгө тикелей жана кыйыр кошкон салымы шексиз. Мамлекет адамдын тигил же бул турмуштук чөйрөсүндө өнөктөшүүнүн жана биргелешип бир багытта болуунун негизинде өнүгүүнүн максаттарына жетүү үчүн жарандык коомдун потенциалын максималдуу колдонот.

Жарандык коомду өнүктүрүү боюнча мамлекеттик саясат:

– жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылат, элдин жашоо шартын жакшыртуу жана өлкөнү туруктуу өнүктүрүү үчүн мамлекеттин, бизнестин жана жарандык коомдун биргелешкен иш-аракеттерине шарттарды түзөт;

– улуттук жана жергиликтүү деңгээлдерде чечимдерди кабыл алуу процессине жарандык коомдун кеңири катышуусу үчүн шарттарды түзөт;

– ачык-айкын, атаандаштык каржылоонун механизмдери аркылуу коомго талап кылынган кызматтарды көрсөтүүгө, коомдук-пайдалуу идеяларды жана долбоорлорду илгерилетүүгө багытталган жарандардын демилгелерин колдойт.

Орто мөөнөттүү мезгилге артыкчылыктуу милдеттер.

Мамлекеттик институттар жана бизнес менен диалогду жана кызматташууну куруунун принциптерин аныктоо.

Чечимдерди кабыл алуу процессине жарандык коомдун катышуусунун мыйзамдык негиздерин жана уюштуруу механизмдерин өркүндөтүү, анын ичинде “Ачык өкмөт” өнөктөштүк демилгесине Кыргыз Республикасынын мүчөлүгүнүн алкагында маалыматтык технологияларды колдонуу менен өркүндөтүү.

Жарандык катышууга дем берүү, жарандардын кайрымдуулук жана демөөрчүлүк ишин кубаттоо, жарандардын жана бизнестин социалдык жоопкерчилигин көтөрүү, волонтердук кыймылды колдоо максатында мыйзамдарды өркүндөтүү.

Улуттук байлыктарды кайра бөлүштүрүүнүн жана Туруктуу өнүгүү фондунун эсебинен жарандык коомдун уюмдарынын финансылык туруктуулугу үчүн шарттарды түзүү; кайрымдуулук ишине дем берүү үчүн салык салууну оптималдаштыруу; жарандык коомдун уюмдарын мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн, мамлекеттик социалдык тапшырыкты колдонуу практикасын жайылтууну кошкондо жабдуучусу катары аларды социалдык кызмат көрсөтүүгө тартуу механизмин киргизүү.

ЖМКнын алдындагы негизги милдет болуп өлкөнүн элине жана эл аралык коомчулукка биздин өлкө тууралуу объективдүү маалыматты берүү, аны бай, маданий жана тарыхый мурастары, улуттук баалуулуктары жана элдин каада-салты, коомдук жашоосундагы түрдүү чөйрөлөрдөгү жетишкендиктери менен тааныштыруу иши эсептелет.

ЖМК бүгүнкү күндүн чындыктарын так берүүлөрү, элди дүйнөнү, туруктуулукту жана бакубаттыкты сактоого чакыруу, мамлекетибиздин көз карандысыздыгын бекемдөө, анын дүйнөлүк аренадагы кадыр-баркын жогорулатуу ишине өзүнүн конструктивдүү салымын кошуусу абдан маанилүү.

ЖМКны мындан ары либералдаштыруу, алардын көзкарандысыздыгын бекемдөө, эл аралык укуктук ченемдерди жана демократиялык стандарттарды ЖМК практикалык ишине имплементациялоо улантылууга тийиш. Ой-пикирлерди эркин билдирүүнү камсыздоонун, объективдүү маалыматка жетүүнүн саясий укуктук аспектилери жана маалыматтык чөйрөнү өнүктүрүүнүн башка маселелери көңүл чордонунда болот.

Конструктивдүү өз ара аракеттенүүнүн принциптерин, жарандык коомдун уюмдарынын мамлекеттик институттар жана бизнес менен диалогун куруу жана кызматташуу механизмдерин иштеп чыгуу жана киргизүү алдыда турат. Ушуга байланыштуу мамлекеттик тапшырыктын жана анын жарандык коомдун өлкөнү өнүктүрүүгө багытталган максаттарын жана милдеттерин коюуга активдүү катышуу идеясы жүзөгө ашырылуучу жарандык коомдун уюмдарын мамлекеттик колдоо программасын иштеп чыгуу максатка ылайыктуу.

## V. Кыргыз Республикасынын 2023-жылга чейинки приоритеттүү багыттары

2040-жылга чейинки узак мөөнөттүү максаттарга жетишүү кайра өзгөртүүлөрдүн ырааттуу, так аныкталган этаптарын белгилөөнү талап кылат.

Өлкөнү **өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү приоритеттер**икатары 2023-жылга чейин өлкөнү өнүктүрүүгө болгон көз караш коомдун суроо-талаптарына, мамлекеттин кызыкчылыктарына таянуу менен белгиленген.

Өлкөнү өнүктүрүү саясатынын борборунда Адам, анын ар тараптуу өсүшү, турмуш-тиричилиги үчүн жагымдуу чөйрө түзүү турат.

Биринчи кезекте **адамды**, анын саясий, экономикалык, социалдык, маданий, экологиялык **укуктарын, ошондой эле ыңгайлуу шарттары бар шаарларда жана айылдарда жашоо укугун коргоонун мамлекеттик саясаты** үзгүлтүксүз жүргүзүлүүгө тийиш.

Үзүрлүү, коопсуз жана өндүрүмдүү эмгек, ал үчүн татыктуу сый акы алуу, мамлекеттик билим берүүнү жана саламаттык сактоону адилеттүү кылуу **мамлекеттин социалдык саясатынын өзөгү болуп эсептелет.**

Социалдык абалына жана турмуштук жагдайларына, жашаган жерине жана этностук таандыктыгына, динине, гендердик жана башка айырмачылыктарга, ден соолугунун абалына карабастан **жарандарга өз жөндөмдөрүн өстүрүүгө бирдей мүмкүндүктөрдү берүү зарыл.**

Өнүгүүнүн узак мөөнөттүү приоритеттерине таянып, “өндүрүүчү адам” үчүн, ишкердик чөйрөсүн, бизнести өнүктүрүү үчүн шарттарды жана мүмкүндүктөрдү түзүү аркылуу **жарандардын экономикалык бакубаттыгы үчүн сапаттуу чөйрөнү орто мөөнөттүү мезгилде калыптандырууга умтулушубуз керек.**

Эркин жана активдүү ишкер экономиканын башкы субъекти болот. Экономикада мамлекеттик сектордун үлүшү кыскарууга тийиш, анын ордуна мамлекеттик-жеке өнөктөштүк олуттуу күчөтүлөт. Атаандаштык бар болгон тармактарда жөнгө салуудан баш тартуу жана адилеттүү рынокко кепилдик берилет.

Инновациялык экономика – өнүгүүнүн мүмкүн болгон жалгыз жолу. Кыргызстанга жаңы типтеги – жогорку технологиялуу, компакттуу, экологиялуу өнөр жай керек. Гигант-заводдордун мезгили өттү, эми билимге негизделген жана мобилдүү, технологиялык чечимдерге багытталган ишканалар алдыга чыгууда.

**Заманбап өндүрүш инфраструктурасын** түзүү жана колдоо негизги милдеттердин бири болуп эсептелет, ансыз экономикалык өнүгүү мүмкүн эмес.

Аймактар өнүктүрүүнүн приоритети болот. Мамлекеттик башкаруунун тармактык принциптеринен аймактарды өнүктүрүүнү башкаруу принциптерине өтүү камсыз кылынат. Региондор өздөрүнө тиешелүү болгон натыйжалуу өндүрүш жана керектөө моделдерин түзүүгө муктаж, бул аларды өлкөнүн экономикалык мейкиндигине интеграциялоого мүмкүндүк түзөт.

Кыргыз Республикасынын **жаңы административдик-аймактык бөлүнүшү түзүлөт**, анын негизи болуп объективдүү социалдык-экономикалык процесстер кирет.

Адамдын ден соолугу үчүн жагымдуу болгон коопсуз чөйрөнү түзүүгө өзгөчө көңүл буруу керек.

Чет элдик мекендештер менен иштөө, алардын өлкөнүн региондорун өнүктүрүүгө, жаңы өндүрүштөрдү ачууга инвестиция салуусу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү мамлекеттин саясатынын приоритеттеринин бири болуп калышы керек.

**Негизги милдет болуп коомдун бийликке болгон ишениминин деңгээлин** жогорулатуу эсептелет. Бул үчүн саясий системаны өнүктүрүүгө багытталган бир катар чаралар сунушталат.

Саясий системаны реформалоодо маанилүү болуп **жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасын кайра куруу** эсептелет.

**Өнүгүүнүн инструменти катары сөз эркиндигин, коомчулук менен байланышты өнүктүрүү колдоого алынат, алар** мамлекетибиздин көз карандысыздыгын бекемдөө, анын кадыр-баркын дүйнөлүк аренага жогорулатуу ишине конструктивдүү салымдарды кошот.

Жарандык коомдун сунуштарын, айрым региондордун мүмкүнчүлүгүн жана жалпы улуттук кызыкчылыктарды эске алып, адилет жана негиздүү чечимдерди кабыл алган башкаруу системасын түзүү зарыл.

Заманбап, **адилеттүү, коомдук натыйжага**, адамдын жашоо турмушуна ыңгайлуу чөйрөнү түзүүгө багытталган **өлкөнүн өнүгүшүнө шарт түзүүчү** мамлекеттик башкарууну түзүү зарыл.

Дүйнө тез өзгөрүп жаткан шартта мамлекеттик башкаруунун жаңы системасы мамлекеттин адамга болгон жоопкерчиликтүү мамилесине, мамлекеттик органдар ортосунда натыйжалуу өз ара аракеттенүүнү курууга, региондорду натыйжалуу башкарууга таянуусу керек.

Ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүнү өзгөртүүнүн концептуалдуулугу **аткаруу бийлигинин түзүмүн жана функционалын кайра кароону**, башкаруу чечимдерин кабыл алуу процессин жана регламентин өзгөртүүнү, аларды **санарип технологияларга которууну болжолдойт.**

**Сот системасы да өнүгүү максаттарына жетүүнү камсыз кылууга тийиш. Жарандардын сот бийлигине болгон ишенимин көтөрүү өтө маанилүү.** Соттор мыйзамдардын негизинде адилеттүү, акыйкат жана натыйжалуу болушу керек жана адамдын, жарандын жана ишкердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо үчүн иштөөгө милдеттүү.

Инвестициялык климаттын начарлоосу **өлкөнүн имиджин калыбына келтирүү боюнча** олуттуу күч-аракеттерди талап кылат.

Ички жана тышкы инвесторлордун экономикага салган каражаттарынын коопсуздугун жана сакталышын камсыз кылуу маселеси маанилүү болот.

Укук коргоо органдарынын кадыр-баркын калыбына келтирүү жана аларга карата элдин ишенимин бекемдөө адамдын укуктарын коргоо жаатында стратегиялык максат болуп саналат. Укук коргоо блогунда реформаларды жүргүзүүнүн биринчи кезектеги милдети - күч түзүмдөрүндөгү коррупцияны түп-тамырынан жоюу, **инсанды коргоого жана коомдук тартипти камсыздоого багытталган принципалдуу жаңы мыйзамды иштеп чыгуу жана кабыл алуу** болуп саналат.

Куралдуу Күчтөрдү реформалоонун концептуалдуу багыттары мамлекеттик жана аскердик башкаруусу, ошондой эле аскердик-экономикалык камсыздоонун натыйжалуу системасы бар жогорку кесипкөй, мобилдүү жана жогорку технологиялык армияны түзүүгө багытталат.

Кыргызстан тышкы саясат чөйрөсүндө улуттук кызыкчылыкты коргоонун жана алдыга илгерилетүүнүн, өз ара урматтоо жана өз ара пайдалуу кызматташуу принциптеринде мамилени түптөйт.

Улуттук кызыкчылыкты эске алуу менен прагматикалык тышкы саясатты жүргүзүүнүн натыйжасында, өлкө союздаштар жана негизги стратегиялык өнөктөштөр менен мамилени сактайт жана андан ары өнүктүрөт; региондун өлкөлөрү, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөр менен ар тараптуу жана өз ара пайдалуу кызматташууну түптөйт; эл аралык жана региондук уюмдарга натыйжалуу катыша алат.

## VI. Орто мөөнөттүү этаптын биринчи кезектеги кадамдары

### 6.1 Өнүгүүнүн максаттарына жетишүү

#### ❖ Социалдык өнүгүү

*1.1-милдет. Баштапкы медициналык-санитардык кызмат көрсөтүүнү чыңдоо*

Саламаттык сактоонун баштапкы деңгээлинин улуттук стандарттары көтөрүлөт жана региондук өзгөчөлүктү жана социалдык-демографиялык факторлорду эске алуу менен үй-бүлөлүк медицинанын кеминде 17 борбору жылына модернизацияланат. Бардык ооруларды эртелеп табуу, аларды алдын алуу, вакцинациялоо, өмүр бою, эрте жашынан баштап, өзгөчө ооруган учурларда, эмгекке жөндөмдүүлүгүн жоготкондо, кош бойлуу болгондо жана төрөгөндөн кийин медициналык коштоо саламаттык сактоонун баштапкы деңгээлинин ишинин негизги багыттары болуп калат. Медайымдардын ролу күчөтүлөт, аларга врачтардын айрым функциялары, өзгөчө алдын алуучу функциялары өткөрүп берилет. Чаралар кызмат көрсөтүү спектрин жаңылоого, инфраструктураны, материалдык-техникалык жана кесиптик жабдууну жакшыртууга, ошондой эле кызматкерлердин мотивациясын жана потенциалын көтөрүүгө багытталат. Баштапкы медициналык-санитардык жардамдын кызмат көрсөтүүсүнүн спектрин кеңейтүү заманбап жана инновациялык ыкмаларды пайдалануунун эсебинен да болушу мүмкүн. Биринчи деңгээлде алдын алуучу кызмат көрсөтүүнү кеңейтүү жана мамлекеттик социалдык тапшырыктын механизми аркылуу паллиативдик жардамды көрсөтүү пландалууда. Медициналык жардам көрсөтүүнүн баштапкы деңгээлинде онлайн консультация берүү, телемедицина ж.б. өнүгөт. Натыйжада калкты сапаттуу баштапкы медициналык кызмат көрсөтүү менен толук камтуу күтүлүүдө.



### 1.2-милдет. Энени жана баланы коргоону күчөтүү

Энени жана баланы коргоо боюнча негизги чарлар баштапкы медициналык-санитардык деңгээлде сапаттуу кызмат көрсөтүү менен байланыштуу болот. Жашаган жерине карабастан жарандар кош бойлуу болгондо жана төрөгөндө, наристени бакканда медициналык тейлөөнү, ар кандай алдын алуучу программаларды – иммундаштырууну, тамак берүүнү, консультацияны ала алат. 2023-жылга карата эненин өлүмү 22,1% жана наристенин өлүмү 7,1% деңгээлге чейин кыскартылат.

### 1.3-милдет. Инфекциялык эмес оорулардан эрте каза болууну кыскартуу

Эртелеп каза болууга алып келүүчү инфекциялык эмес ооруларды эпидемиологиялык көзөмөлдөөнүн системасы түзүлөт. Жүрөк-кан тамыр ооруларын, кант диабетин, дем алуу органдарынын ооруларын, психикалык ооруларды өз убагында табууга жана аларды алдын алууга багытталган диагностикалык жана алдын алуучу кызмат көрсөтүүлөрү бардык региондордо болот. Барууга кыйын, алыскы жана бийик тоолуу региондордо жашаган элге мобилдүү/кыймылдуу дарылоочу-диагностикалык кызматтарды көрсөтүү жана аларды уюштуруу үзгүлтүсүз болуп турат. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн милдети – эртелеп каза болуунун көрсөткүчтөрүн төмөндөтүү эсептелет, мында индикаторлорду аныктоо, ошондой эле келечектеги 5 жыл үчүн каза болуунун орто аралыктагы көрсөткүчтөрүн аныктоо зарыл. Жүрөк-кан тамыр ооруларынан болгон өлүм 7,7%га, онкология ооруларынан 8,1%га, кант диабетинен 8,3%га азаят.

#### 1.4-милдет. Инфекциялык ооруларга каршы күрөшүү

Милдеттүү медициналык камсыздандыруунун каражаттарынын эсебинен саламаттык сактоо уюмдарында медициналык кызматкерлерди В жана С гепатиттерине каршы вакциналоо дайыма жүргүзүлүп турат. Артыкчылыктuu инфекциялык оорулар, анын ичинде өзгөчө коркунучтуу жана социалдык жактан маанилүү оорулар боюнча жынысы, курагы, социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү жана башкалар боюнча чачкын жайгашкан маалыматтарды жыйноонун жана талдоонун системасын заманбап маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен кайра карап чыгуу зарыл. Популяциялык деңгээлде алдын алуучу кызмат көрсөтүүлөрдүн пакети, анан ичинде ал кызматтарды көрсөтүүнүн стандарттары иштелип чыгып, киргизилүүгө тийиш. Вакциналарды жана керектелүүчү материалдарды сатып алуунун финансылык туруктуулугунун механизмин иштеп чыгуу, ошондой эле мамлекеттик каражаттардын эсебинен орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү мезгилде эл аралык стандарттардын негизинде Кыргызстандын бардык региондоруна вакциналарды жеткирүүнү коштоо системасынын сапатын, натыйжалуулугун жана коопсуздугун жакшыртуу зарыл. Антибиотикорезистентти көзөмөлдөөнүн сектор аралык системалары киргизилет. Бардык региондор таза ичүүчү суу менен камсыз болушу керек.

#### 1.5-милдет. Медициналык тез жардам системасын жаңылоо

2023-жылга чейин Бишкек, Ош, Кара-Көл шаарларында медициналык тез жардам системасы толугу менен модернизацияланат. Заманбап инновациялык технологияларды колдонуу менен автоматтык башкаруу системасын киргизүү, материалдык-техникалык жабдуу, мыйзамдарды кайра карап чыгуу, системанын кызматкерлеринин потенциалын көтөрүү жана аларга мотивация берүү, жардам көрсөтүүнүн стандарттарын көтөрүү негизги чаралар болуп калат. Натыйжада элди тейлөөнүн убактысын 20 мүнөткө чейин кыскартуу жана госпиталга чейинки каза болуунун деңгээлин жалпы сандан 70 %ына чейин азайтуу күтүлүүдө.

### 1.6-милдет. Келечектин ооруканалары

2023-жылга карата Баткен, Бишкек, Жалал-Абад, Кара-Көл, Нарын, Ош, Талас шаарларында көп профилдүү 7 оорукана стационардык жардамдын, анын ичинде кечиктирилгис жардамдын сапаттуу кызматын заманбап деңгээлде көрсөтөт. Бул ооруканалар заманбап медициналык жабдуу жана кесипкөй кадрлар, санитардык транспорт менен камсыз кылынат. Алардагы башкаруу системасы стационардык кызмат көрсөтүүнүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн көтөрүүгө багытталып өзгөртүлөт. Саламаттык сактоо уюмдарынын жетекчилерин тандоонун жана жалдоонун конкурстук системасы, алардын кирешелерин жана чыгашаларын декларациялоо киргизилет. Сапатсыз кызмат көрсөткөн, адамдын өмүрүнө жана элдин саламаттагына коркунуч келтирген, финансылык тобокелдиги жогору болгон ооруканалар оптималдаштырылат. Стационардык жардамды оптималдаштыруу шарттарында стационардык кызмат көрсөтүүнүн ар кандай жана жаңы түрлөрү (медайымдык колдоо, кыска мөөнөттө болуу ж.б.) өнүктүрүлөт. Адистештирилген стационардык жардамды оптималдаштыруу планын ишке ашыруу реинвестициялоо механизмдерин жана стационарларды каржылоонун механизмдерин киргизүү, кайра жөнөтүү системасын кайра карап чыгуу менен коштолот.

### 1.7-милдет. Саламаттык сактоо системасындагы финансылык механизмдерди кайра карап чыгуу

Медициналык жардамды алуу элдин жакырдануусуна алып келбеши керек. Ошондуктан саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүсүн пландоонун, уюштуруунун механизмдери элдин муктаждыгынын негизинде, ошондой эле саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүсүн стратегиялык сатып алуу механизмдерин күчөтүү менен модернизацияланат. Мамлекет жылына саламаттык сактоого сарптоолордун улуттук эсептерин түзүп турат. Элдин дары-дармекке накталай төлөөсүн азайтуу максатында жашоо үчүн маанилүү болгон дары-дармек каражаттарына, медициналык буюмдарга болгон бааны жөнгө салуунун системасы түзүлөт. Дары-дармек маалыматтарынын улуттук базасын түзүү аяктайт.

Дары-дарек каражаттарын, медициналык арналыштагы буюмдарды мамлекеттик тандоонун, сатып алуунун жана пайдалануунун натыйжалуулугу көтөрүлүүгө жана саламаттык сактоо уюмдарында дары-дармек каражаттарын башкаруу жакшырууга тийиш. Маалыматтарды унификациялуу, борбордоштуруп иштетүүнү, маалыматтык коопсуздукту камсыз кылууга жөндөмдүү болгон, натыйжалуу программалык продуктту колдонуу менен жана МККнын, МСКнын, СФнын, ЭСӨМдүн маалыматтык башка системалары менен интеграцияланып реалдуу убакыттын режиминде маалыматтык системаларга жеткиликтүүлүктү камсыз кыла алган саламаттык сактоонун маалыматтык системасын түзүү зарыл. Биринчи кезекте медициналык жардамды уюштуруунун жана аны каржылоонун пациентке багытталган системасын куруу үчүн жардам көрсөтүүнүн бардык деңгээлинде медициналык кызмат көрсөтүү үчүн акы төлөө системасында колдонулган маалыматтар базасын интеграциялоо зарыл. Ошондой эле жогорку технологиялардын фондун каржылоонун жол-жобосу жана ыкмалары кайра каралып чыгат.

### 1.8-милдет. Мектепке чейинки билим берүү менен бардык жерди камтуу

Мамлекет мамлекеттик, жеке жана мамлекеттик негизде мектепке чейинки мекемелердин, эртелеп өнүктүрүү борборлорунун жана балдар чыгармачылыгынын борборлорунун кеңири тармагын колдойт жана кубаттайт, анын ичинде салык жеңилдиктеринин жана преференциялардын системасын түзүү, инновацияларды жана инвестицияларды кубаттоо аркылуу колдойт. Мектепке чейинки тарбия жана даярдоо менен толук камтуу максатында мектепке чейинки мекемелерди куруу Өкмөттүн приоритеттүү милдети болот. Саясаттын негизги чаралары бул секторго инвестицияларды тартуу, система үчүн педагогикалык жана башкаруучулук кадрларды даярдоо, мектепке чейинки тарбия берүүнүн жана билим берүүнүн улуттук стандарттарын камсыз кылуу үчүн шарттарды түзүүгө багытталат. Мамлекеттик бала бакчаларга альтернативдик модел катары жергиликтүү коомчулуктун базасында бала бакчаларды активдүү илгерилетүү пландалууда.

### 1.9-милдет. Мектептеги билим берүүнүн сапатын көтөрүү

Мектепте табигый илимдерге, дисциплиналар аралык жана тилдик даярдыкка басым коюлат. Бүтүрүүчүлөрдүн адистешүүсүн күчөтүүгө (инженердик-техникалык адистешүүгө) жана өндүрүмдүүлүктү көтөрүүгө маанилүү орун берилет. Биз жаш муунду татаал, бирок кызыктуу келечекке даярдашыбыз керек. “Келечектин мектеби” улуттук долбоору ишке киргизилет, анын алкагында ар бир облуста республикалык башкаруудагы үлгүлүү-эксперименталдык мектеп түзүлөт. Бул долбоордун максаты болуп балдарды өнүктүрүүнүн жаңы инновациялык ыкмалары колдонулган жаңы муундагы мектептердин стандарттарын калыптандыруу эсептелет. Мотивацияны көтөрүү жана рыноктун талаптарына жана бюджеттин мүмкүнчүлүгүнө ылайык келтирүү максатында мугалимдердин эмгек акысынын системасы кайра каралат.

### 1.10-милдет. Жогорку билим берүүнүн сапатын көтөрүү

Мамлекет кызықдар жактар менен бирдикте рыноктун талаптарына жана заманбап коомдун талаптарын, ошондой эле өлкөнү өнүктүрүүнүн келечегин эске алуу менен жогорку билим берүүнүн мазмунун кайра карап чыгууну активдештирет. Мамлекет бизнестин кадрларды даярдоого, билим берүү программаларын түзүүгө, ошондой эле “ЖОЖ-өндүрүш” системасын түзүүгө түздүн-түз катышуусун колдойт.

Мамлекет илимий изилдөөлөрдүн негизинде түзүлгөн окутуу процессин уюштурууну колдойт. Мамлекет ЖОЖдордо креативдүү лабораторияларды, стартаптарды, илимий борборлорду түзүүнү колдойт, анын ичинде зарыл шарттарды түзүү жолу менен колдоого алат. Жогорку билим берүүнүн сапатын жакшыртуу, улуттук жогорку билим берүүнүн системасынын беделин арттыруу максатында мамлекет “3-200-2040” программасын ишке ашырат. Мында өлкөнүн үч алдыңкы университети 2040-жылы дүйнөлүк алдыңкы рейтингдерде дүйнөнүн 200 алдыңкы университеттеринин катарына кирет (Times Higher Education, Academic Ranking of World Universities, U.S. News, Шанхай рейтингі). Ушул максатта мамлекет өзүнчө улуттук долбоорду түзөт.

1.11-милдет. Бардык жалпы билим берүү мектептерин интернетке туташтыруу

Алдыдагы беш жылдыкта жыл сайын дээрлик 140 жалпы билим берүү мектебин дүйнөлүк глобалдык тармакка кошумча туташтыруу пландалууда, натыйжада 500 миңден ашык окуучу акысыз интернетке кире алат. Мамлекет жеке компаниялар менен бирдикте билим берүү мекемелеринин жогорку ылдамдыктагы оптобула тармактарына кирүүсүн камсыз кылат. Ошол эле учурда компьютердик түзүлүштөрдөн, программалык камсыз кылуудан жана онлайн-кызмат көрсөтүүдөн окутуу процессине интеграциялоо менен окутуунун жаңы стандарттары ар тараптуу киргизилет. Биздин өзгөчө милдет – ар бир каалоочуга базалык IT-билим берүүнү акысыз камсыз кылуу болуп эсептелет.

1.12-милдет. Кесиптик билим берүү системасы менен эмгек рыногунун шайкештигин камсыз кылуу

Динамикалуу өзгөрүп жаткан дүйнөнүн шартында эмгек рыногунда талап кылынган компетенцияларды болжолдоонун жана баалоонун негизинде эмгек рыногундагы муктаждыктарды түзүүнүн методологиясын кайра карап чыгуу. Мамлекеттик жеке өнөктөштүктүн жана социалдык тапшырыктын негизинде республикалык бюджеттен каржыланган микро кредит берүү, окутуу жана кайра окутуу программаларын финансы институттарын, коомдук уюмдарды, чакан жана орто бизнестин өкүлдөрүн тартуу менен аутсорсингге берүү. Жумушсуздарды окутуу жана кайра окутуу боюнча программалар алдыңкы маалымат технологияларын, онлайн-кызмат көрсөтүүлөрүн колдонууга негизделүүгө тийиш.

1.13-милдет. Эмгек мигранттарын жана мекендештерди колдоо

Чет өлкөдө иштеп жаткан Кыргызстандын жаранын коргоо жана миграциялык процесстерди келечектеги инвестициялар, билимдер жана көндүмдөр, тажрыйбалар жана эл аралык байланыштар ресурсу катары колдоо болот.

Мекендештер кыйла көп иштеген жерлерде биздин стратегиялык өнөктөшүбүз Россиянын жардамы менен көптөгөн шаарларда ар кандай деңгээлдеги өкүлчүлүктөр ачылды. Мигранттарыбызды колдоо боюнча мындай саясат жөн гана улантылбастан, колдоону мындан ары да кеңейтүү пландалууда. Тактап айтканда, россия тараптын жардамы менен кесиптик даярдык жана кесипкөй кадрларды кайра даярдоо борборлорун түзүү, юридикалык, административдик, кесиптик маселелер боюнча консультациялык колдоо борборлорун түзүү пландалууда, бирдиктүү интернет портал түзүлөт. Эмгек мигранттарынын үй-бүлөлөрүн пенсия менен камсыз кылуу жана медициналык тейлөө боюнча иштер улантылат. Башка өлкөнүн жарандыгын алган эмгек мигранттарынын Кыргызстандын аймагындагы укугун толук сактоо үчүн “Мекен – Карт” системасы ишке киргизилет.

#### 1.14-милдет. Жаштардын саламаттыгын сактоо

Адам өзүнүн саламаттыгы үчүн жооп берүүгө тийиш. Сергек жашоо образын, дене тарбияны пропагандалаган коомдук институттарга мамлекеттик колдоо көрсөтүлөт. Ар бир мектепте заманбап талаптарга туура келген спорттук залдар болушу керек. Спорттук инфраструктураны өнүктүрүү – бардык курактагы адамдар үчүн дене тарбиясы эсептелет. Газпромдун колдоосу менен “Газпром-балдарга” программасы боюнча 5 саламаттык чыңдоочу-дене тарбия комплекси курулат (Жалал-Абад, Баткен, Ош, Нарын, Токмок шаарлары), мында аларды каржылоонун механизми боюнча маселелер милдеттүү түрдө чечилет. Биз келечектеги олимпиада оюндарынын катышуучуларын колдоо программасын түзөбүз. Ышкыбоздордун жана балдар спортун колдоо, таланттарды издөө жана табуу жаш спортчуларга Чоң спортто умтулганына жетүү үчүн мүмкүндүк берген база болуп калат.

### 1.15-милдет. *Эмгек мамилелеринин жаңы системасын түзүү*

Эмгек мамилелеринин системасы учурдун чакрыктарына жана социалдык-экономикалык чөйрөдө түзүлгөн талаптарга толугу менен шайкеш келиши керек. Жумушка иштөө жана эмек акы төлөө системасы эмгектин өндүрүмдүүлүгүн көтөрүүгө багытталган кескин реформаларды талап кылат. Биринчи кезекте кыйла адилеттүү жана эмгек өндүрүмдүүлүгүнө дем берген система катары эмгек акыны саатына төлөөгө этап-этабы менен өтүү керек. Экинчиден, иш берүүчү менен жумушчунун ортосундагы мөөнөттүү келишимдик мамилелер системасына этап-этабы менен өтүү керек. Үчүнчүдөн, кесиптик бирликтердин системасы мурдатан бери эле реформага муктаж, алар кызматкерлердин кызыкчылыктарын коргоо жана аны лобби кылуу боюнча өзүнүн түздөн-түз функцияларын аткарбай калды. Эмгек потенциалы бар аз камсыз болгон жана аялуу үй-бүлөлөрдү ишке тартуу өзүнчө маселе болуп саналат. Бул проблема тиешелүү мамлекеттик органдардын жана жумуштуулукка көмөк көрсөтүү чараларынын негизги милдети болуп калууга тийиш.

### 1.16-милдет. *Адилет социалдык коргоону түзүү*

Мамлекет минималдуу социалдык стандарттарды жөнгө салган мыйзамдарды кайра карап чыгат. Компенсациялык категориялык жана башка социалдык жөлөкпулдарды дайындаганда даректүүлүктү күчөтүү боюнча чаралар кыйла маанилүү. Коррупцияны азайтуу жана эл аралык функционалдык стандарттарга жана ыкмаларга өтүү медициналык-социалдык экспертизанын системасын реформалоонун негизги багыттары болуп калууга тийиш. МКК, ССМ, СФ, БИМ менен интеграцияланган, мамлекеттик жөлөкпулдарды, акчалай компенсацияларды, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын жалпы улуттук ачык маалымат базасы түзүлөт. Көп ченемдүү жакырчылыкты өлчөөгө өтүү керек. Эмгекке жарамсыз жарандарга эмгек жана жумуштуулук саясаты менен шайкеш келген мамлекеттик жөлөкпулдарды дайындоо механизмин иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл.



*1.17-милдет. Балдардын жана аялдардын кызыкчылыктарын коргоо жана илгерилетүү*

Балдарды гармониялуу өстүрүү, алардын когнитивдик көндүмдөрүн күчөтүү, ошондой эле аялдын бала багуу боюнча эмгегин таануу максатында 3 жашка чейинки балдарга мамлекеттик жөлөкпул киргизилет. Балдарга жөлөкпулду төлөө балдар үй-бүлөдө жашаганда гана жүргүзүлүшү керек. Үй-бүлөдө жашаган майыптыгы бар балдарды баккан эне менен адамдардын эмгегине акы төлөөнү жөнгө салган ченемдик актылар иштелип чыгат жана бекитилет. Майып жана жаштайынан майып балдарга социалдык жөлөкпулдардын өлчөмүн индексациялоо механизмдери киргизилиши керек. Кош бойлуулугу жана төрөгөндүгү боюнча жөлөкпулдарды дайындоо системасы жана алардын өлчөмүн көбөйтүү аялдар менен балдардын абалын жакшыртуу максатында кайра каралып чыгат. Перинаталдык скринингдер үзгүлтүксүз негизде уюштурулат жана өткөрүлөт. Төрөгөнгө жардам берүүчү жана педиатриялык жардамды көрсөтүүчү стационардык саламаттык сактоо уюмдарына жиберүүнүн системасы кайра каралып чыгат. Мамлекет келечектеги энелердин, ата-энелердин мектептеринин базалык медициналык-социалдык кызмат көрсөтүүлөрүн колдоого алат.

*1.18-милдет. Социалдык кызмат көрсөтүү жана социалдык тапшырык системасын өнүктүрүү*

Мамлекет элдин муктаждыктарын жана керектөөлөрүн баалоонун негизинде интернаттарга альтернатива болгон мекемелердин социалдык кызмат көрсөтүүсүн пландоонун, уюштуруунун, каржылоонун жана аны көрсөтүүнүн системасын түзөт. ЖӨБОНун социалдык-экономикалык өнүктүрүү программалары элдин социалдык кызматтарды алуудагы муктаждыгын жана жергиликтүү коомдун региондук өзгөчөлүгүн эске алуу менен түзүлүүгө тийиш. Жер-жерлерде социалдык кызмат көрсөтүүдө мамлекеттик жана муниципалдык социалдык тапшырык механизмдерин колдонуу зарыл.

Жооптуу ата-энелердин мектептери, майып адамдардын жана балдардын, улгайган жарандардын күндүзү болуучу борборлору, оор турмуштук жагдайда калган балдарга жана үй-бүлөлөргө социалдык жардам борборлору, келечектеги энелердин же ата-энелердин мектептери ар бир муниципалитетте, айылда ЖӨБОго баштапкы базалык адистештирилбеген социалдык кызмат көрсөтүү маселелери өткөрүп берилгенде өнүктүрүлүшү керек. Көрсөтүлүүчү социалдык кызматтарга мониторинг жүргүзүү жана баалоо системасын түзүү зарыл. Менчигинин түрүнө жана ведомстволук таандыктыгына карабастан бардык интернаттык мекемелерди аккредитациялоо зарыл. Оор турмуштук жагдайда калган балдарды жана үй-бүлөлөрдү, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарды, жалгыз жашаган улгайган адамдарды социалдык жактан коштоо ар бир айылда жана шаарда түзүлүшү керек. Турак жайы жок, интернаттык мекемелердин бүтүрүүчүлөрүнө турак жайды социалдык жалдоо механизмдери киргизилет.

#### 1.19-милдет. Пенсиялык системаны кайра уюштуруу жана анын туруктуулугу

Пенсиялык система терең реформага муктаж, бул негизинен узак мөөнөттүү финансылык туруктуулук, анын адилеттүү иштөөсү, пенсиянын татыктуу деңгээлин камсыз кылууга жөндөмдүүлүгү, демографиялык процесстер жана элдин улгайып жаткан тенденциясы менен байланышкан. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2023-жылга пенсиялык камсыз кылуунун системасын реформасын иштеп чыгууга жана жүргүзүүгө тийиш.

Социалдык жөлөкпулдар социалдык камсыз кылуунун бирдиктүү шайкеш системасын түзүү максатында социалдык камсыздандыруу системасына интеграцияланышы керек. Бул пенсиялык системаны ресурстук камсыз кылуунун механизмдерин кайра карап чыгуу, пенсиялардын өлчөмдөрүн түзүүнүн принциптерин, ошондой эле администрациялоо системасын кайра карап чыгуу менен жетишилет.

Пенсиялык камсыздандыруу системасына ага кирбеген кызматчылардын категориясы киргизилет, социалдык адилеттик жана жоопкерчилик принциптерин сактоо менен кызмат өтөө жылын көтөрүү каралат. Мамлекет мамлекеттик эмес пенсиялык фонддорду өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

## ❖ **Үй-бүлө институтун бекемдөө**

### 2.1.-милдет. *Жаш үй-бүлөлөрдүн турмуш шартын жакшыртуу*

Ипотекалык кредиттөө мамлекеттик программасынын алкагында жаш үй-бүлөлөрдү колдоо үчүн линия бөлүнөт. Мамлекеттик колдоонун артыкчылыктуу категориялары жаш врачтар жана мугалимдер болот жана программа региондорго багытталат. Балдары бар жаш дарыгерлердин жана мугалимдердин үй-бүлөлөрү үчүн, өзгөчө региондордо мамлекеттик мектепке чейинки билим берүү кызмат көрсөтүүлөрү жеңилдик шарттарында көрсөтүлөт.

Алдыдагы 5 жылда 16 млрд сом суммасындагы каражатты бөлүп берүү пландалууда, анын натыйжасында 15000ден ашык үй-бүлө турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

### 2.2-милдет. *Үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык түрлөрүн алдын-алуу жана бөгөт коюу*

Балдарга жана аялдарга, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдарга, улгайгандарга карата зомбулуктун бардык түрлөрүнө бөгөт коюу маанилүү кадам болушу керек. Ушуга байланыштуу зомбулукту алдын-алууну, зомбулук жасаган адамга карата жазаны караган мыйзамды кайра карап чыгуу боюнча чаралар көрүлөт. Балдарга карата зомбулук кылган адамдарга карата жаза жана чара ачык укуктун алкагында каралышы керек жана жеке адамдардын макулдашуусу менен өзгөртүлүшү мүмкүн эмес. Балдарга жана аялдарга карата зомбулук менен байланышкан инциденттердин саны эки эседен ашыка кыскарат. Акыйкатчы институтуна балдарды, аялдарды жана үй-бүлөнү коргоо иштери боюнча жетиштүү ыйгарым укуктар берилет.

### 2.3-милдет. Муундар аралык байланыштарды камсыз кылуу

Үй-бүлөгө өсүп-өнүү чөйрөсүнүн жана улуттун баалуулугун кайра өндүрүүнүн маанилүү институтунун ролун кайтаруу керек. Дал ата-энелердин жоопкерчилигинен, энелик жана балалык күчтүү институттан улам биздин эл өзүнүн тарыхый өнүгүүсүнүн ар кандай, татаал этаптарында өзүн сактай алды. Кыйын турмуштук кырдаалда, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдардын, улгайган жарандардын аракетке жөндөмдүүлүгүнөн ажыроосу, ата-энелерге карата көзөмөл жана камкордук учурларында үй-бүлөнүн биргелешкен жоопкерчилигинин мыйзамдык ченемдерин жана механизмдерин иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл. Камкордук, улуттук жана эл аралык асырап алуу маселелеринде коррупцияга каршы күрөшүү чаралары жол-жоболорду жөнөкөйлөштүрүүгө жана тийиштүү мамлекеттик органдардын ишинин ачыктыгын камсыз кылууга багытталат. Балдарга камкордук кылууну, асырап алууну каалаган бардык адамдарга маалыматтык портал түзүлүшү керек.

### 2.4-милдет. Баланын үй-бүлө чөйрөсүнө болгон укугун ишке ашыруу

Балдар үйлөрүнүн жана интернаттык типтеги мекемелердин системасын реформалоонун алкагында жумушчу топ түзүлөт. Анын курамына коомдук уюмдардын, эксперттик коомчулуктун жана мамлекеттик органдардын өкүлдөрү кирүүгө тийиш. Жумушчу топтун максаты болуп баланын үй-бүлө чөйрөсүнө болгон укугун ишке ашыруу, багып алуучу үй-бүлөлөрдүн институтун ишке ашыруу үчүн ченемдик-укуктук базаны иштеп чыгуу боюнча механизмдерди сунуш кылуу эсептелет.

## ❖ **Жарандык интеграциялануу**

### 3.1-милдет. Ынтымакты жана туруктуулукту камсыз кылуу

Этностик таандыктыгына жана дин тутуусуна карабастан өлкөнүн бардык жарандарынын жарандык тең укуктуулугу жана толук баалуу интеграциялануусу камсыз кылынат. Кыргызстан элинин ассамблеясын чыңдоо жана ролун жогорулатуу өлкөнүн маданий көп түрдүүлүгүн өстүрүүнүн жана популярдаштыруунун багыттарынны бири болуп калат. Бардык жарандарга өлкөнүн жарандык жана саясий турмушунда толук баалуу катышуусу камсыз кылынат. Социалдык-экономикалык реформалар жарандык инклюзивдүүлүктү жана өнүгүү ресурстарына жана натыйжаларга адилет жеткиликтүүлүгүн толугу менен карайт.

### 3.2-милдет. Мамлекеттик тилди өнүктүрүү

Кыргызстандын элинин биримдигин сактоонун маанилүү фактору катары Кыргыз Республикасында жашаган бардык этностордун тилдерин сактоо жана өнүктүрүү менен мамлекеттик тилде толук масштабдуу иштөө боюнча иш жигердүү уланат. 2023-жылга карата мамлекеттик жана муниципалдык кызматтын алкагында бүткүл иш кагаздарын жүргүзүүнү мамлекеттик тилге толук өткөрүү пландаштырылууда. Башка багыттар боюнча мамлекеттик тилдин ролу жыл сайын өсө бермекчи жана ал коомду бириктирүүчү ролун аткарат. Жакынкы келечекке негизги багыттар мамлекеттик тилде окутууну модернизациялоо жана жаңыланган методиканы жана технологияларды киргизүү, маданият, илим жана массалык маалыматты таркатууда мамлекеттик тилдин ролун жогорулатуу болушу керек.

### 3.3-милдет. Көп тилдүү окутуу чөйрөсүн түзүү

Кыргызстан өнүгүүнүн азыркы суроо-талабы катары окутуунун көп тилдүү чөйрөсүнүн принциптерин жана максаттарын толугу менен колдойт. Бул максатта билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде – мектепке чейинки, мектептик, кесиптик, жогорку, академиялык билим берүүдө окутуунун жана билим берүүнүн көп тилдүү чөйрөсүн өнүктүрүү программалары колдоого алынат. Негизги тилдер кыргыз, орус, англис тилдери болот. Бул максатта мамлекет окутуунун ыкмаларын даярдоо, педагогикалык кадрларды даярдоо, окуу материалдарын жана окуу куралдарын иштеп чыгуу менен байланышкан зарыл шарттарды түзүү боюнча чараларды көрүшү керек. 2023-жылга карата республиканын көпчүлүк окуу жайларында окутуунун көп тилдүү чөйрөсүнүн принциби колдонулат деп күтүлүүдө.

#### ❖ **Жогорку маданияттын өлкөсү**

4.1-милдет. Маданий-тарыхый объекттерди сактоо жана түзүү

2023-жылга карата Сулайман-Тоо, Манас күмбөзү, Таш-Рабат, Өзгөн, Бурана, Саймалуу-Таш, Шах-Фазиль, Идрис пайгамбардын күмбөзү жана башка комплекстер калыбына келтирилип жана жаңыланат. Өлкөнүн визиттик карточкасы боло турган улуттук өзгөчөлүктү чагылдырган жаңы музей комплекстерин түзүү максатка ылайыктуу.

4.2-милдет. Кыргыз кинематографиясын өнүктүрүү

Кыргыз кинематографиясынын жогорку статусун калыбына келтирүү. Борбордук азиялык киномектебин түзүү, анын миссиясы Борбордук азия элдеринин азыркы окшоштугун түзүүдө жана кыргыз киносун, жалпысынан борбордук азиялык кинону дүйнөлүк цивилизациялык контекстте өнүктүрүүдө болмок. “Кызыл алма” эл аралык этнокинофестивалын ишке киргизүү пландаштырылууда.

#### 4.3-милдет. Улуттук оозеки чыгармачылыкты өнүктүрүү

Улуттун рухун калыптандыруучу маданий программаларды мамлекеттик колдоо – “Манас” эпосу менен байланышкан, ошондой эле кичи кыргыз эпостору, фольклордук өнөр, эл чыгармачылыгын өнүктүрүү менен байланышкан бардык маданий программаларды колдоо. Бул максатта мамлекет Кыргызстан элдеринин оозеки элдик чыгармачылыгынын улуттук фестивалын ар жылда өткөрүүнү демилге кылат.

#### 4.4-милдет. Социомаданий комплекстүү изилдөөлөрдү колдоо

Бүгүн социомаданий рефлексия, улуттун мейкиндиктик жана убакыттык жашоо-турмушун түшүнүү аркылуу улуттук өзүн-өзү идентификациялоо курч зарылчылыгы бар. Бул максаттарда тарыхый өткөндү калыбына келтирүү, улуттук философияны өнүктүрүү жана культурология комплекстүү программалары ишке киргизилет. Бул багытты ишке киргизүү жана турмушка ашыруу үчүн жоопкерчилик КР Улуттук илимдер академиясына жана жогору окуу жайларына жүктөлөт.

### ❖ **Демократиялык коомдогу дин**

#### 5.1-милдет. Светтик жана укуктук мамлекеттин принциптерин чыңдоо

Диний уюмдардын ишин мамлекеттик жөнгө салуу кыйла жигердүү жана натыйжалуу болот. Заманбап светтик жана укуктук мамлекеттин принциптерин салттуу диндерди урматтоо менен илгерилетүү, ошондой эле мамлекеттик органдардын маалыматтык мейкиндикте басымдуулук кылышын камсыз кылуу үчүн бюджеттик финансылуу каралат.

#### 5.2-милдет. Диний билим берүүнүн улуттук системасын түзүү

Кыргызстанда диний билим берүүнүн улуттук системасын түзүү жана өнүктүрүү билим берүү структурасына жана билим берүү процессине талаптарды жана критерийлерди ишке ашырууну, диний окуу жайлардын квалификациясына ылайык диний билим берүү тартибин карайт.

Диний окуу программалары дин иштери боюнча ыйгарым укуктуу органда милдеттүү эксперттик баалоодон өтөт жана бардык диний окуу жайлар үчүн окуу программаларынын техникалык жабдылышынын жана мазмунунун бирдей деңгээлине келтирилген бирдейлештирүүгө жатат.

Долбоорду ишке ашыруунун алкагында, ошондой эле чет өлкөдө диний билим алуу үчүн жарандардын чыгуу тартиби каралган. 2023-жылга карата бардык диний уюмдар тийиштүү мамлекеттик органдардын талаптарына ылайык аккредитациядан өтүүсү пландалууда.

### 5.3-милдет. Светтик жана диний билимдин интеграциялануусу

Мамлекет негизги жалпы билимди белгиленген мамлекеттик стандартты толук көлөмдө аткаруу менен берүүгө кепилдик берет. Светтик системанын алкагында толук баалуу диний билим алууну каалагандарга мүмкүнчүлүк берилет. Бул максатта теологиялык колледждер түзүлөт. Бул модель интегрирленген светтик жана диний билимди алуу мүмкүнчүлүгүн берет.

### 5.4-милдет. Жаратман конфессиялар аралык диалогду түзүү

Инсандын дин тутуу эркиндиги ар кандай диндер аркылуу ишке ашырылышы мүмкүн жана бардык конфессиялар орун алууга укуктуу. Бирок өлкөдө тынчтыкты жана коомдо туруктуулукту сактоо үчүн мамлекет конфессиялар аралык мамилелерди жөнгө салат. Конфессиялардын конструктивдүү кызматташтыгы үчүн шарттар түзүлөт, ар кандай конфессиялардын өкүлдөрүнүн ортосунда коммуникацияны уюштуруу үчүн аянтчалар уюштурулат. Диний негизде араздашууну пропагандалоого жол берилбейт. Мусулман, православие сыяктуу салттуу диндер башка конфессияларга караганда өз тарабынан көбүрөөк адамдарды тартышы керек. Мамлекеттин светтик мүнөзүнө негизденген мамлекеттик-конфессиялык кызматташуунун оптималдуу моделин иштеп чыгуу жана киргизүү үчүн КИМК, КМДБ, Православ христиандарынын епархиясынын кызматкерлеринен турган туруктуу иштеген координациялык кеңеш түзүлөт.



Туруктуу иштеген координациялык кеңеш башка диний уюмдар менен бирге конфессиялар аралык ынтымакты жана диний сабырдуулукту чыңдоо боюнча конкреттүү чараларды ишке ашыруу үчүн ар жылдык конфессиялар аралык дикуссияларды өткөрөт. Адам укугу жана дин тутуу эркиндиги принциптерине негизденген диний радикализмге жана экстремизмге каршы туруунун мамлекеттик механизмдери толугу менен иштетилет. Мамлекет өлкөнүн өнүгүүсүнө өбөлгө болууга умтулган бардык диний уюмдарды колдойт, бузуку агымдар жана конфессиялардын ишмердигине катуу бөгөт коюлат.

## ❖ **Өнүгүү факторлорун түзүү**

### 6.1.-милдет. *Келечектүү көндүмдөрдү үзгүлтүксүз түзүү*

Компетенцияларды жана кесипкөй көндүмдөрдү өнүктүрүүнүн деңгээлин жогорулатуу өнүгүүнүн негизги факторлорунун бири болуп саналат. Ушуга байланыштуу эл аралык практикага ылайык Квалификациялардын улуттук системасы түзүлөт, ал ар кандай деңгээлдеги квалификациялык алкактарды, стандарттарды, жол-жоболорду, баалоо системасын, ошондой эле билим берүү системасы менен терең байланышты карайт. Негизги принциптердин бири бүткүл турмушунда кесиптик окутуу колдоого алынат. Кесиптик билим берүүдө мамлекеттик заказды түзүү үчүн эмгек ресурстарына каралган Керектөө методологиясынын негизинде 3 жылдан 5 жылга чейинки келечекке квалификациялык кадрларга суроо-талап картасы түзүлөт.

### 6.2-милдет. *Чет өлкөлүк инвестициялардын корголушун күчтөндүрүү*

Жогорулатылган коопсуздуктун кепилдигин берүү, режимдин туруктуулугу, жөнгө салуунун жөнөкөйлүгү, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк механизмдерин колдонуу жолу менен өнүгүүнү камсыз камсыз кылуу үчүн тикелей инвестицияларды тартуу. Инвестициялардын жалпы көлөмү ИДПнын 25-30 пайызын түзүшү керек. Өнүгүүнүн улуттук объекттерине 10 млн. АКШ долларынан ашкан масштабдуу инвестициялар жана өзгөчө преференцияларды берүү үчүн “стратегиялык инвесторлор” режимин түзүү.

Кыргыз Республикасынын аймагында ири чет өлкөлүк институттардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын ачылышы менен байланышкан маселелерди активдүү иштеп чыгуу.

Тикелей чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу, инвестициялардын коопсуздугун камсыз кылуу жана капиталды коргоо боюнча максатка багыттуу иш.

### 6.3-милдет. Сапат менеджментин масштабдуу киргизүү

Кыргызстан объективдүү ЕАЭБ мүчөсү болуу жана тышкы экономикалык операцияларга активдүү катышуу менен принциптерди масштабдуу киргизүүгө жана тийиштүү сапаттуу инфраструктураны түзүүгө муктаж. Бул үчүн өлкө системалуу жаңыланууга барышы керек.

Биринчи кадам техникалык жөнгө салуунун улуттук структурасын регионалдык жана эл аралык стандарттарга ылайык келтирүү менен байланыштуу болушу керек. Стандартташтыруу жана метрология бардык жол-жоболорун максималдуу жөнөкөйлөштүрүү, сапаттын таанылган борборлору менен кызматташтыкты кеңейтүү, сертификатташтыруунун жана стандартташтыруунун артыкчылыктары жөнүндө бизнеске активдүү маалымат берүү зарыл. Тийиштүү инфраструктураны жакынкы 2-3 жылда ылайык келиши керек. Мамлекет региондук жана дүйнөлүк деңгээлдеги сапаттын алдыңкы стандарттарын бизнеске киргизүүгө көмөк көрсөтүшү керек, бул артыкчылыктуу багыттар үчүн актуалдуу болуп саналат.

### 6.4.-милдет.Соода-сатыкты өнүктүрүү жана жол-жоболорду жөнөкөйлөтүү

Өлкөнүн экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн өстүрүү үчүн улуттук бизнес тарабынан жүзөгө ашырылуучу тышкы соода-сатык операцияларынын жөнөкөйлүгү, ыңгайлуулугу жана ылдамдыгы маселелерин чечүү зарыл.Тышкы соода-сатыкты жөнгө салуучу мамлекеттик түзүмдөрдүн ишинин форматы минималдуу катышууга жана тоскоолдуктарды түзүү мүмкүндүктөрүнө келтирилүүгө тийиш. Мамлекет экспорттук-импорттук операцияларда жол-жоболордун санын, убакытты жана материалдык чыгымдарды кыскартууга жетишет.

Ошону менен бирге дайыма инфраструктура – жүктөрдүн өтүү пункттары, автомобилдик магистралдар, маалыматтык-сервистик тейлөөлөр жакшырат.Региондук деңгээлде “жашыл коридорлорду” түзүү боюнча иштер улантылат. Натыйжада Кыргызстан жакынкы 5 жылда Борбордук Азия өлкөлөрүнүн ичинен соода-сатыктын эркиндиги жана фасилитациялоо сапаты боюнча лидер болот.

Чектеш мамлекеттердин, ЕАЭБнын, ВСП+статусунун негизинде ЕС өлкөлөрүнүн рынокторуна ата мекендик продукциянын экспортун илгерилетүүдө көмөк көрсөтүү.

Кыргыз Республикасынын чет мамлекеттердеги мекемелеринде соода-экономикалык маселелер боюнча кеңешчилер институтун түзүү.

Кыргыз Республикасынын ардактуу консулдарынын институтунун географиясын кеңейтүү.

*6.5.-милдет.Эл аралык рейтингдерде позицияларды жакшыртуу*

Кыргыз Республикасынын эл аралык рейтингдер системасындагы көрсөткүчтөрү жакшырат. Кыргызстан 2023-жылга“Бизнести жүргүзүү” рейтинги боюнча 40 мыкты өлкөнүн катарына кирүүгө, глобалдуу атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн индекси боюнча 70өлкөгө, Глобалдык бактылуулук индекси боюнча – алдыңкы 30 өлкөгө кирүүгө тийиш.

*6.6.-милдет.Технологиялык модернизациялоого дем берүү*

Инновациялык экономика – өнүгүүнүн мүмкүн болгон бирден бир жолу. Кыргызстанга жаңы типтеги– жогорку технологиялуу, компакттуу, экологиялык өнөр жай керек. Завод-гиганттардын убагы өттү, азыр технологиялык чечимдерге багытталган акылдуу жана мобилдүү ишканалар утат. Практикалык биринчи кезектеги чечимдердин алкагында базалык инфраструктураларды – жарыктандыруу, таштанды, суу менен камсыздоо, негизги шаарлардагы канализацияны колдоо үчүн жооптуу бардык муниципалдык ишканаларды технологиялык жаңылоо болот.

### 6.7.-милдет.Жер ресурстарын башкаруу

Жер рыногу бизнести өнүктүрүүгө жана Кыргыз Республикасынын экономикасына чет элдик инвесторлорду тартууга шарт түзөт. Азык-түлүк коопсуздугунун, Кыргыз Республикасында жакырчылык менен күрөшүүнүн маселелерин чечүү жолдорунун бири болуп ирригацияны өнүктүрүү эсептелет. Ушуга байланыштуу Мамлекеттик ирригацияны өнүктүрүү программасына ылайык 46 суу чарба долбоорун ишке ашыруу пландалууда, алар 66,5 миң гектар жаңы сугат жерин ишке киргизүүгө, 51 миң гектар жерди суу менен камсыз кылууга, 9,5 миң гектар жерди машина менен сугаруудан өзү агуучу сугарууга өткөрүүгө жана 50 миң гектар жердин мелиоративдик абалын жакшыртууга мүмкүндүк берет.

### 6.8.-милдет.Ирригациялык инфраструктураны жаңылоо жана жаңы аянттар

2023-жылга чейин кошумча 27 миң гектар жаңы сугат жерин ишке киргизүү, 40 миң гектар жердин суу менен камсыз болуусун жогорулатуу, 2800 гектар аянтта шарттуу сугарылган жерди сугарылган жерге которуу пландалууда. Жалпы сыйымдуулугу 64 млн.м<sup>3</sup> жакын 12 аккумуляциялоо курулмалары курулду. Жердин мелиоративдик абалын жакшыртуудан улам талаа суусу менен камсыздоо жогорулайт. Мамлекет тарабынан кабыл алынган негизги чаралар болуп ирригациялык инфраструктураны куруу жана реабилитациялоо, суу ресурстарын башкаруу жана жөнгө салуу сапатын жакшыртуу, ошондой эле системанын туруктуулугун камсыз кылуучу финансылык моделди издөө болот.

## ❖ Өнүгүү үчүн чөйрөнү түзүү

### 7.1.-милдет. Чакан жана орто бизнестин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү

Чакан жана орто бизнестин(МОБ) үлүшү 2023-жылга бүткүл өлкөнүн ИДПсынын 50% чейин жетет. Бул каржылоо программаларын кеңейтүү жана аларды кредиттөөнүн шарттарын жеңилдетүү, администрациялоо жана салык салуунун өзгөчө режимин түзүү, бизнеске маалыматтык жана консалтингдик, аныничинде Кыргызстандын ЕАЭБ интеграциялоо шарттарында колдоо көрсөтүү жолу менен камсыз кылынат. Мамлекеттик финансылык институттар менен финансылык мекемелердин тармагы боюнча алдыдагы 5 жылда мамлекеттин катышуу үлүшү менен ЧОБ колдоого 15 млрд сом кошумча бөлүнөт. Бизнес ишине кийлигишүүнү минималдаштыруу үчүн мамлекеттик органдар тарабынан бизнес субъекттерин катталган учурдан тартып 3 жыл ичинде текшерүүгө мораторий жарыяланды.

### 7.2.-милдет. Экономикалык саясатты түзүүдө бизнестин ролу

Ишкерлик субъекттеринин алардын бузулган укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын калыбына келтирүү тууралуу көп сандаган кайрылууларды, ошондой эле инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуу жана коррупцияга каршы күрөшүүнүн зарылдыгын эске алып, КР бизнес-омбудсмен институту түзүлөт. Ага үчүнчү жак (коомдук коргоочу) – байкоочу катары сот процесстерине катышуу мүмкүндүгү берилет. Мындан тышкары көз карандысыздык жылдарында калыптанган бизнес-ассоциациялардын потенциалын көңүлгө алуу менен мамлекеттик функциялардын бөлүгүн жетилген коомдук өзүн-өзү жөнгө салуучу уюмдарга өткөрүп берүү маселеси каралат.

### 7.3.-милдет.Атаандаштык жана адилеттүү салык системасын түзүү

Салык саясатында бизнестин түрүнө жана өлчөмүнө карабастан адилеттүү салык салууну түзүү боюнча чараларды иштеп чыгуу жана көрүү каралат. Ошону менен бирге бул чаралар экономиканын жалпы атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыздоого мүмкүндүк берет. 2020-жылдан тартып салык жүктөмү социалдык чегерүүлөрдү кошкондо 20 пайыздан ашпайт. Салыктардын жалпы саны 2ге чейин – жүгүртүүдөн түшкөн салык жана кирешеден алынган салыкка кыскартылат. Бул бизнестин башка чечилүү зарыл болгон маселелерди чечүүгө шарт түзөт.

### 7.4.-милдет.Капитал рыногун жана финансылык институттарды өнүктүрүү

Кыргызстан капиталдын эркин кыймылы саясатын сактоосу зарыл. Бул чет элдик инвесторлор үчүн жагымдуу факторлордун бири болуп саналат. Банк системасында маанилүү кадамдардын бири коммерциялык банктардын капиталдашуусу, ошондой эле банк системасынын жана фонд рыногунун тыгызыраак интеграциясы болот. Муну менен катар калктын калың катмарынын көп түрдүү банк продукттарына жетүүсүн камсыздоо менен байланышкан милдеттер сакталат. Орто мөөнөттүү мезгилде экономикага банктык тереңдөөнүн деңгээли 55% жетет.

### 7.5.-милдет.Мамлекеттен ажыратуу жана менчиктештирүү процессинин аяктоосу

Мамлекеттин экономикага жана мамлекеттик секторду оптималдаштырууга экономикалык жактан негизсиз катышуусун кыскартуу боюнча курс өткөрүлөт. Ушуга байланыштуу менчиктештирүү механизмдери менен катар мамлекеттик жеке өнөктөштүк, инвестициялык ижара, мүлктү ишенимдүү башкаруу жана айрым функциялардын аутсорсинги механизмдери киргизилет. Мындан тышкары атаандаштыктын курчоосунда иштеген мамлекеттик компанияларда сатып алууларды жүргүзүү жол-жоболору рыноктук шарттарга шайкеш келтирилет. 2020-жылга карата мамлекет стратегиялык маанидеги объекттерден тышкары, чарбакер объекттерди рынокко толугу менен өткөрүп берет.

## 7.6.-милдет. Мамлекеттик финансы системасын реформалоо

Өнүгүүнү каржылоонун философиясын жана принциптерин “донордук” финансы ресурстарына жана ички мобилизациялоого жараша өзгөртүү биринчи багыт болот. Программалык бюджеттөө жана бюджеттик пландоонун жана программалык ыкманы эске алуу менен аткаруу системасын өзгөртүү башка кадам болот.

## 7.7.-милдет. Тышкы карызды башкаруу

Мамлекеттин узак мөөнөттүү карыздык саясаты мамлекеттик тышкы карыздын туруктуулугун камсыздоого жана колдоого багытталат. Мамлекеттик карыздын түзүмүнө, анын ичинде портфелди диверсификациялоо зарылдыгына карата менен артыкчылыктар Өкмөттүн тобокелдиктерди жана карыздык портфелдин чыгымдарын үзгүлтүксүз талдоонун негизинде карыздарды башкаруу боюнча орто мөөнөттүү стратегиялар түзүлөт. Ички рыноктогу, анын ичинде ички финансы рыногун өнүктүрүүгө дем берүү максатында карыз алуу мүмкүнчүлүктөрүнө өзгөчө көңүл бурулат. Ички карыз алуу инструменттеринин бюджеттин муктаждыктарын каржылоонун жеткиликтүү жана ишенимдүү булагы катары ролу жогорулайт.

## 7.8.-милдет. Энергияны генерациялоочу кубаттуулуктарды күчөтүү

Азыркы генерациялоочу объекттерди кеңири реконструкциялоо жана модернизациялоо пландалууда жана 2023-жылга карата азыркы системаны 385 МВт кем эмес кубаттуулукка чейин көбөйтүү камсыз кылынат деп болжолдонуп жатат. Тактап айтканда, Ат-Башы, Үч-Курган ГЭСтерин реконструкциялоо аяктайт, Камбар-Ата 2 ГЭСинин экинчи агрегаты ишке киргизилет, Токтогул ГЭСин толук реабилитациялоо өткөрүлөт. Камбар-Ата ГЭС 1, Жогорку Нарын ГЭСтеринин каскады ж.б. ушул сыяктуу жаңы кубаттуулуктарга инвестицияларды табуу жана тартуу боюнча иштер улантылат.

Чакан жана орто гидроэнергетикага инвестицияларды тартуу боюнча иштер улантылат. Ушул максатта Кыргыз Республикасынын Өкмөтү бардык зарыл болгон ачык-айкын жана туруктуу эрежелерди иштеп чыгат, анда баанын түзүлүшү, продукцияны сатып өткөрүүнүн механизмдери жана кепилдиктери, салык салуу жана башка чыгымдар тууралуу маселелер камтылат. Энергетикалык инфраструктура жана экспорттук потенциал өнүктүрүлөт, анын ичинде “CASA-1000” долбоорун ишке ашыруу улантылат, ал 2022-жылы иштей баштайт.

#### 7.9-милдет. Энергетиканы финансылык жактан чыңдоо

Энергетикалык системанын мындан аркы туруктуу иштөөсү үчүн тарифтерди көбөйтүп, кайрадан карап чыгуу зарыл. Тарифтерди көбөйтүү этап-этабы менен, керектөөчүлөрдүн ар бир категориясына жараша болот. Буга удаа эле электр энергиясын жеңилдетип пайдалануучулардын чеги элдин жакыркы катмарларына туура келген деңгээлге чейин төмөндөтүлөт. Ошол эле учурда социалдык коргоо жаатындагы мамлекеттик саясат жакыркы адамдардын категориясы үчүн акчалай компенсацияны карайт. Тарифтик саясат менен катар эле техникалык жоготууларды төмөндөтүү боюнча катуу чаралар энергетика секторунун финансылык абалын жакшыртуунун негизги багыттарынын бири болуп калат, алар 2023-жылга карата 11,6 %га кыскарышы керек.

#### 7.10-милдет. Энергия жабдууларын жана энергия тармактарын жаңылоо жана модернизациялоо

Энергетикалык жабдууларды, электр берүү линияларын, ысык суу берүүнүн тармактарын жаңылоо жана модернизациялоо энергетика тармагынын милдеттеринин бири болуп эсептелет. Фонддордун азаюусун эске алуу менен жылына жабдууларды жана тармактарды кеминде 1,5 %га жаңылап туруу үчүн шарттар түзүлөт. Ушуга байланыштуу энергетика системасынын ишинин ишенимдүүлүгү жана туруктуулугу 1,5 %га көбөйөт.



7.11-милдет. *Энергия натыйжалуу технологияларды модернизациялоо жана киргизүү*

Энергия натыйжалуулук жана энергияны үнөмдөө боюнча программалар кеңири киргизилет. Экономиканы жогорку натыйжалуу энергиялык технологияларга ылдам которуу үчүн алдыңкы компанияларга жана финансылык институттарга көмөк көрсөтүлөт. Биринчи кадам катары базалык инфраструктураны күтүү үчүн – жарык берүүгө, таштанды ташууга, суу берүүгө, канализацияга жооптуу болгон бардык муниципалдык ишканаларды технологиялык жактан жаңылоо боюнча кескин чаралар көрүлөт. Бул реформалар республикалык маанидеги эки шаарда – Бишкек жана Ош шаарларында башталат.

7.12-милдет. *Калыбына келүүчү энергиянын булактарын колдонууну кеңейтүү*

Энергия берүүнүн локалдуу системалары, күндүн, шамалдын, суунун, жер кыртышынын энергияларын колдонуу олуттуу энергетикалык көз карандысыздыкка жетүүгө өбөлгө болот. Пландалган долбоорлорду ишке ашыруу Кыргызстандын энергия системасын 5 жыл ичинде кеминде 10 %га же 385 МВт кубаттуулукка чейин көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Бул үчүн мамлекет технологиялык жабдууларды ташып кирүүгө абдан жагымдуу режимди, көлөмү, ошондой эле баасы жагынан алганда электр энергиясын сатып өткөрүүнүн кепилдигин камсыз кылат.

7.13-милдет. *Өлкөнү газ менен камсыз кылуу*

“Газпром Кыргызстан” ЖЧКсынын программасынын базасында 2023-жылга карата 90 миңден ашык турак жайды камтыган 60 калктуу конуш газ менен камсыз кылынат. Ушуга удаа эле Бишкек шаарын газ менен камсыз кылуу улантылат, 2021-жылга карата кеминде 20 жаңы конуш газ менен камсыз кылынат.

### 7.14-милдет. *Транспорттук-логистикалык мүмкүндүктөрдү кеңейтүү*

Транспорттук инфраструктуранын чөйрөсүндө элдин эркин жүрүүсү камсыз кылынат жана өлкө транспорттук туңгуюктан чыгарылат. Кыргызстан жүргүнчүлөрдү, товарларды жана жүктөрдү транзит кылуу үчүн коопсуз жана талаптагыдай коридорлору бар транзиттик өлкө болуп калышы керек. 2023-жылга чейин Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолунун участогун куруу боюнча макулдашууга жетишилет жана ал башталат. Эл аралык стандарттарга ылайык Торугарт-Нарын-Бишкек, Иркештам-Ош-Баткен-Исфана, Суусамыр-Талас-Тараз, Түп-Кеген, Арал-Суусамыр (Бишкек-Ош жана Түндүк-Түштүк бириктирүүчү автожолдор), Жалал-Абад-Маданият, Бишкек-Кара-Балта (Бишкек-Ош автожолунун участоктору) трансулуттук автомагистралдардын айрым участокторун реабилитациялоо жана куруу жүргүзүлөт.

Түндүк-Түштүк альтернативдик автомобилдик жолду (Балыкчы-Жалал-Абад), Бишкек, Ош жана Өзгөн шаарларынын айланып өтмө жолдорун куруу аяктайт. Ушул чараларга байланыштуу жердеги транспорт менен жүргүнчүлөрдү жана жүктөрдү ташуунун агымы көбөйөт. “Жашыл коридор” принциби боюнча трансулуттук магистралдар аркылуу эркин жүрүүнүн режимдери жана коңшу өлкөлөр, биринчи кезекте Казакстан, Кытай, Өзбекстан менен транзитти жөнгө салуунун жөнөкөйлөштүрүлгөн формалары камсыз кылынат.

### 7.15-милдет. *Авиабайланыштардын борбору катары потенциалды өнүктүрүү*

2023-жылы Кыргызстан Борбордук Азиядагы башкы авиациялык хабдардын бири болуп калат. Бул “эркин аба мейкиндигинин” бешинчи даражасын киргизүү жана жарандык авиацияны өнүктүрүү боюнча улуттук программаны кайра карап чыгуу аркылуу ишке ашат. Туристтик тармакты өнүктүрүү боюнча улуттук программа менен синергияны эске алуу, авиакомпанияларды “кара тизмеден” чыгаруу жана “Манас” жана “Ош” аэропортторунун инфраструктурасын модернизациялоо аркылуу боюнча чараларды көрүү зарыл.

Бул чөйрөдөгү эл аралык деңгээлде таанылган инвесторлорду тартуу, аэронавигациялык инфраструктураны жана анын кызматтарын модернизациялоо, аларды эл аралык талаптарга ылайык келтирүү керек. Бардык авиаишканаларда ИКАОнун эл аралык стандарттарын киргизүү, сапаттын менеджментинин системасы жана учуулардын коопсуздугун башкаруу системасы жаатындагы натыйжалуулуктун негизги көрсөткүчтөрүн көтөрүү зарыл. Ушуга байланыштуу алдыдагы 5 жылда өлкөнүн бардык аэропортторунда жүргүнчүлөрдүн жана жүктөрдүн агымы тиешелүү түрдө 40 %га жана 30 %га көбөйөт.

*7.16-милдет. Таза суу менен толук камсыз кылуу, суу агызуу системаларын куруу жана реабилитациялоо*

Региондук саясаттын приоритети болуп элдин турмуш шартын жакшырткан калктуу конуштардын инфраструктурасын жакшыртуу эсептелет. Маанилүү милдеттердин бири – 653 айылда суу берүү системасын куруу жана реабилитациялоо, анын ичинде 26 райондук борбордо жана 22 шаарда суу берүүнүн жана суу агызуунун системаларын куруу жана реабилитациялоо. Алардын ичинде 588 айылда жана 22 шаарда 636,23 млн. АКШ доллары өлчөмүндөгү тышкы инвестициялардын эсебинен, 65 айылда республикалык бюджеттин эсебинен жүргүзүлөт. Мамлекет таза сууну өлкөнүн калктуу конуштарынын 95 %ына чейин жеткирет. Айыл жергесиндеги 2,0 миллиондон ашык адам борбордоштурулган суу берүүнү алышат.

Кадимки инфраструктураны куруу жана реабилитациялоо, суу берүүнү башкаруу жана жөнгө салуу системасын жакшыртуу, ошондой эле туруктуулукту камсыз кылган оптималдуу финансы моделин издөө саясаттын негизги багыттары болуп калат. 2023-жылга карата 7 облустук жана 26 райондук борбордо суу агызуунун системаларын куруу жана реабилитациялоо боюнча иштер жүргүзүлөт. Ошол эле учурда курчап турган чөйрө үчүн коопсуздуктун максималдуу деңгээлин камсыз кылган заманбап технологиялар колдонулат.

### 7.17-милдет. Жашыл өсүмдүктөрдүн аянтын кеңейтүү

Кыргызстанды “СО<sub>2</sub> терс эмиссиясы бар” жана региондогу абдан “жашыл” өлкө катары беделин түзүү боюнча чараларды көрүү жана ага жетишүү максатка ылайыктуу болуп эсептелет. Бул максатта иш-чаралардын эки чоң блогу ишке ашырылат. Биринчиси өлкөнүн бардык экономикалык субъекттеринин жана жарандарынын СО<sub>2</sub> чыгаруусун түздөн-түз азайтууга бакыланышкан. Экинчиси, бул улуттук идея болуп калат – тоодогу токойлорду калыбына келтирүү жана кеңейтүү боюнча программа, алардын үлүшү 2023-жылы өлкөнүн бардык аймагы боюнча 5,6 %дан 6 %га чейин көбөйөт.

### 7.18-милдет. Калдык сактоочу жайларды консервациялоо жана коопсуздукту камсыз кылуу

Табигый уранды казып алуу жана кайра иштетүү боюнча өндүрүштүн таасири тийген аймактарды (33 калдык сактоочу жайды, 25 кендин калдыктары калган жерди, биринчи кезекте Миң-Куш жана Кажы-Сай калдык сактоочу жайларын) рекультивациялоо жүргүзүлөт. Радиациялык коопсуздукту камсыз кылуунун улуттук системасы түзүлөт.

### 7.19-милдет. Суу ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу

Бардык деңгээлде суу ресурстарын комплекстүү башкаруу, зарыл болсо трансчек аралык кызматташтыктын жана өлкөдөн суу ресурстарын бассейндик башкаруунун системасын өнүктүрүүнүн негизинде киргизилет. Суу пайдалануунун коэффициентин олуттуу көтөргөн суу ресурстарын натыйжалуу пайдалануунун технологиялары киргизилет, буга суу сактагычтардын, суткалык жана декадалык жөнгө салуу бассейндеринин мүмкүнчүлүктөрүн активдүү колдонуу кирет. Кыргызстандын мөңгүлөрүн жана тоодогу көлдөрүн сактоо боюнча программаны ишке ашыруу – бул келечек муундар алдындагы биздин инвестициябыз жана жоопкерчилигибиз.

7.20-милдет. *Таштандыларды утилдештирүү жана кайра иштетүү боюнча инфраструктураны өнүктүрүү*

Өлкөнүн ири шаарлардына таштандыларды утилдештирүү жана кайра иштетүү боюнча алдыңкы тажрыйба колдонулат. Адам жана курчап турган чөйрө үчүн минималдуу тобокелдикти камсыз кылган технологиялар боюнча таштанды полигондорун түзүүгө басым жасалат.

7.21-милдет. *Административдик-аймактык реформаны жүргүзүү*

Административдик-аймактык реформа жасалат, анда башкаруу вертикалынын ортоңку звенолорунун бирин жоюу, өнүгүүнүн бирдиктүү планы боюнча аймактарды социалдык-экономикалык интеграциялоо, аймактарды өнүктүрүүнү башкаруунун жаңы принциптерин киргизүү, өнүгүүнү жана турмуш-тиричиликти каржылоону пландоо жана өнүгүүнүн локалдуу программаларын түзүү сыяктуу жаңы принциптерге таянып айылдык округдарды ирилештирүү каралган. Бул идеяны ишке ашыруу үчүн мамлекеттик жумушчу комиссия түзүлөт, ал бийликтин бардык бутактарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрүнөн, көз карандысыз эксперттерден турат. Бардык коркунучтар жана тобокелдиктер талдоого алынат, мурдатан бери чечилбей келген маселелерди чечүүнүн кыйла оптималдуу жолдору иштелип чыгат.

7.22-милдет. *Негизги шаарлардын башкы пландарын иштеп чыгуу*

2023-жылга рыноктук экономикалык мамилелерге жана заманбап чакырыктарга шайкеш келген өсүш орундары болгон 20 шаардын башкы пландары иштелип чыгат жана бекитилет. Бул шаарлардын ар бири деталдуу пландоо пландары; инженердик-транспорттук инфраструктуранын перспективалуу пландары; аймактардын турак-жай, социалдык-маданий, коммуналдык-тиричиликтик чөйрөсүн өнүктүрүүнүн перспективалуу пландары менен бекемделген башкы өнүгүү планына ээ болот. Шаарларды өнүктүрүүнү пландоонун көрсөтүлгөн бардык элементтери шаарларды экономикалык адистештирүү, географиялык жана маданий-тарыхый өзгөчөлүктөрү менен тыгыз байланыштырылат.

7.23.-милдет. *Региондордун мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөргө жетүүлөрүн камсыздоо*

Жакынкы 3 жылда ар бир облустук, кийин ири райондук борборлордо «Калкты тейлөө борлорлору» ишке кирет, алар бир жумуш күнүнүн ичинде мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды алууга мүмкүндүк берет. 2023-жылга карата өлкөдө жаңы форматтагы 30га жакын калкты тейлөө борбору иштейт.

7.24-милдет. *Саламат шаарлар жана айылдар – саламат өлкө*

2023-жылга сергек жашоо мүнөзүн колдоо жана ооруларды алдын алуу, ошондой эле адамдын өзүнүн жана айланасындагылардын ден соолугун сактоого жана бекемдөөгө жоопкерчиликтүү мамилесин түзүү үчүн шарттар түзүлөт. Өзгөчө коомдук колдонуу жайларында, балдар арасында, аялдар жана жаштар арасында, «Түтүнсүз чөйрө» түзүлөт. Ден соолук жана саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүлөрү тууралуу маалымат порталы түзүлүүгө тийиш. Ден соолукту чыңдоо, активдүү жашоо мүнөзүн колдоо үчүн коомдук жана акысыз колдонуу жайлары уюшулат.

ЕАЭБ шартында алкогольдук жана тамеки өнөр жайына карата фискалдык саясатты кайра кароо зарыл. Коомдук саламаттык сактоо системасы анын негизги функцияларын, материалдык-техникалык жабдылышын, профессионалдык кадрдык камсыздоону кайра кароонун эсебинен оптималдаштырылат жана күчөтүлөт. Кийин «Саламат шаарлардын» эл аралык жана глобалдык тармагына интеграциялоо менен дени сак шаарлардын жана муниципалитеттердин улуттук тармагы түзүлөт. Райондук мамлекеттик администрацияларда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында, Өкмөттүн облустардагы ыйгарым укуктуу өкүлчүлүктөрүндө калктын коомдук саламаттыгын башкаруунун координациялык иши күчөтүлөт. Коомдук саламаттык маселелери калктын муктаждыктарын аныктоону баалоонун негизинде ЖӨБО социалдык-экономикалык өнүгүү пландарына милдеттүү түрдө киргизилүүгө тийиш. Калк үчүн «саламат жайлардын», «саламат шаарлардын», «саламат айылдардын» саны көбөйөт.

## 7.25.-милдет. *Аймактардын инфраструктуралык байланышы*

Кыргызстанда өлкөнүн аймактарынын байланыштуулугун камсыз кылган эл аралык жана республикалык маанидеги автомобиль жолдору гана сапаттуу болбошу керек. Өлкөнүн бардык региондору бири-бири менен үзгүлтүксүз транспорт коммуникациялары менен камсыз болууга тийиш. Төмөнкүлөр бир топ маанилүү долбоорлор болот: Түндүк – Түштүк жолдорун курууну аяктоо, Ысык-Көл көлүнүн айланасындагы алкактык жолду реабилитациялоо жана модернизациялоону ишке киргизүү. Ошону менен бирге мамлекет жыл сайын 550 км кем эмес ички автомобиль жолдорун оңдоо, ошондой эле 15тен кем эмес көпүрөнү куруу жана оңдоо жоопкерчилигин өзүнө алат. Ушунун эсебинен түштүк региондордон түндүккө карай жолдун аралыгы 300 км ашык аралыкка кыскарат. Беш жыл ичинде үзгүлтүксүз жүргүнчү каттамдар менен республиканын калктуу конуштарынын 95% камсыздалат.

## 7.26.-милдет. *Аймактарды өнүктүрүүнү ресурстук колдоо*

Региондорду, анын ичинде конкреттүү чек ара жанындагы аймактарды өнүктүрүүнү каржылоонун бирдиктүү мамлекеттик механизмдин түзүү үчүн каражаттар каралат. Региондорду өнүктүрүү боюнча социалдык өнөктөштүк фонду түзүлөт, фонддун уставдык капиталы өнүктүрүү боюнча өнөктөштөрдүн каражаттарын кошкондо 10 млн. АКШ доллары өлчөмүндө болот.

## **❖ Өнүгүүнүн артыкчылыктуу багыттары**

### 8.1.-милдет. *Өлкөнүн өнөр жайлык потенциалы*

Артыкчылыктуу багыттар катары жабдууларды өндүрүү жана майда машина куруу, айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү жана тамак-аш азыктарын өндүрүү, тигүү тармагы, жаңы касиеттер менен курулуш материалдарынын индустриясы болот. Артыкчылыктуу багыттарды колдоо үчүн Россия-Кыргыз өнүктүрүү фондунун, ошондой эле башка финансылык институттардын өзгөчө кредиттик линиялар бөлүнөт. Артыкчылыктуу тармактардын жана экономика секторлорунун продукцияларын экспорттоодо максималдуу көмөк көрсөтүү режими көрсөтүлөт.

### 8.2.-милдет. Агро өнөр жай комплексин өнүктүрүү

Айыл чарбасында жана кайра иштетүүдө тарыхый жана жаратылыштык артыкчылыктарга таянуу менен төмөнкү класстерлерди өнүктүрүүгө өзгөчө басым жасалат: жүн жана трикотаж, бал өндүрүү, интенсивдүү багбанчылык, балык чарбасын өстүрүү. Муну менен катар ички камсыздоо жана тышкы өлкөнүн экспорттук потенциалын кеңейтүү жагынан алганда элиталык урук өстүрүү жана асыл тукум өстүрүүнү өнүктүрүү стратегиялык маселе болуп саналат. Ушул багыттарда зарыл болгон шарттар бар.

Мамлекет тарабынан заманбап логистикалык борборлорду түзүү боюнча программа ишке ашырылат. Эл аралык деңгээлдеги борборлор төмөнкү даректерде жайгаштырылат: бири—өлкөнүн түштүгүндө («Түштүк»), экинчиси—өлкөнүн түндүгүндө («Түндүк»). Ошондой эле 2023-жылга ар бир региондун өзгөчөлүгүн эске алуу менен 7 региондук логистикалык борбор киргизилет. Финансылык колдоо мурдагыдай эле сакталат жана 3,3 млрд сомдон төмөн эмес деңгээлде өлкөнүн агроөнөр жай комплексин гана өнүктүрүү үчүн камсыздалат. Кооперацияны өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүлөт, бул максатта Айыл чарба жерлеринин мамлекеттик фондунун жерлери активдүү колдонулат, көп сандагы керектөөчүлөрү бар мекемелер үчүн айыл чарба продукцияларын кепилденген мамлекеттик сатып алуу системасы киргизилет, сырьену кайра иштетүүчүлөр менен жабдуучулардын кластердик өз ара аракеттенүүлөрүнө көмөк көрсөтүлөт.

### 8.3.-милдет. Текстиль жана тигүү өнөр жайын колдоо

«Легпром» Ассоциациясынын «Текстилдик жана тигүү өндүрүшү үчүн технополис» долбоорун ишке ашыруу үчүн Бишкекте 40,74 гектар аянтындагы жер участкасы жана 3,7 га аянт 49 жылдык мөөнөткө ижарага берилди. 40тан ашуун ишкер бул долбоорду жүзөгө ашырат, 10 миңден ашуун жумуш орду түзүлөт.



#### 8.4.-милдет. Туризмди өнүктүрүү

Бир нече геопарк ЮНЕСКО эгидасы менен түзүлгөн жана иштеген өзгөчө рекреациялык-туристтик аймактар түзүлөт. Бул багыт эл аралык туристтер арасында эң талап кылынуучу багыттардын бири. Каракол шаарынын базасында тоо лыжа жана Ош шаарынын базасында тарыхый-маданий адистешүү менен туристтик кластерлер киргизилет. Мамлекеттин ишинин башка багыттарынын алкагында туристтер үчүн бардык зарыл инфраструктура өнүгөт. Туристтердин коопсуздугун камсыз кылуу жана зарыл өзгөчө жардамдарды көрсөтүү боюнча иштер жүргүзүлөт. Беш жыл ичинде эл аралык туристтердин жыл сайын көлөмүнүн 5%га өсүүсү күтүлөт. Ички туризмди өнүктүрүү боюнча программа киргизилет.

#### **❖ Натыйжалуу жана адилет башкаруу**

9.1.-милдет. Башкаруу маданияты катары меритократияны киргизүү

Мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын кесипкөйлүгүнө жана натыйжалуулугуна негизделген меритократия маданияты катуу киргизилет. Мунун баары адилеттүү жана акыйкат тандоого ээ рынок, алдыга жылуу, кесипкөй кадрлардын туруктуулугун институционалдык бекемдөө менен жогорку мотивациянын объективдүү системасын киргизүү жана “карьералык лифтти” түзүү менен коштолууга тийиш. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматта өлкөнүн эң мыкты кадрлары иштөөгө жана азыркыдан эки эсе көп алууга тийиш. Натыйжалуу иштеп жаткан «Улуттук кадрлар резерви» киргизилүүгө тийиш, анын негизги функциясы болуп кыйла кесипкөй жана таланттуу кадрларды колдоо жана жылдыруу болот.

## 9.2.-милдет. *Мобилдүү жана компактуу мамлекеттик аппарат*

2020-жылга министрликтердин, ведомстволордун, мамлекеттик кызматчылардын саны олуттуу, анын ичинде жаңы технологияларды киргизүүнүн эсебинен кыскарат. Өкмөт компакттуу, кыйла ачык-айкын болот, кесипкөй жана жаш кадрлардан түзүлөт. Мамлекеттик башкаруу системасынын ишинин негизги принциптери болуп жалпы ачык-айкындык жана натыйжалуулук саналат. Мамлекеттин ролу акырындап учурдагы басым кылуучу кызматтардын провайдеринен жөнгө салуучуга өтөт, ал саясатты, ченемдерди жана алкактарды иштеп чыгат, кадрларды даярдайт жана кызматтарды керектөөчүлөрдүн укуктарын коргойт. Үч жылдан кийин мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр убакыттын реалдуу режиминде алуу мүмкүндүгү менен санарип форматта көрсөтүлөт.

## 10.1.-милдет. *Шайлоо процессинин инклюзивдүүлүгүн жогорулатуу*

Алдыдагы 2020-жылдагы парламенттик шайлоолорго инклюзивдүүлүккө багытталган комплекстүү чаралардын натыйжасында шайлоого КР жарандарын кеңири камтуу жана катышуусу камсыздалат. Өлкөнүн жарандарынын эсебин жакшыртуу, чет өлкөлөрдөгү мекендештерди тартуу жана шайлоо процесстеринин алкагында конституциялык укуктары жөнүндө маалымдоо. Шайлоо мезгилинде тиешелүү инфраструктура менен камсыздоо боюнча иштер жүргүзүлөт. Ошондой эле ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүү пландалууда.

## 10.2.-милдет. *Атаандаштык шайлоо механизмдерин өркүндөтүү*

Шайлоо процессинин бардык катышуучулары үчүн анын бардык стадияларында бирдей укуктар камсыз кылынат. Аны менен катар анык эмес жана жалган маалыматтарды таратууга жол бербөө тууралуу мыйзамдар күчөтүлөт. Коомдун талаптарына ылайык шайлоо процесстерине катышкан талапкерлердин бардык категорияларына талаптар күчөтүлөт. Шайлоо алдындагы программалардын маанисин жана алардын аткарылышы үчүн жоопкерчиликти күчөтүүдө зарылчылык болот.

### 10.3-милдет. *Парламентаризмди мындан ары өнүктүрүү*

2040-жылга толугу менен парламенттик демократияны куруу стратегиялык багыт болуп эсептелет. Кыргызстан оз жолун тандады. Бул максаттарда парламенттик типтеги саясий партияларды жарандардын кызыкчылыктарын билдирүү жана саясий жактан ишке ашыруу институту жана бийликтин өкүлчүлүк органдарын түзүү институттары катары өнүктүрүү боюнча олуттуу иш турат. Муну менен катар саясий институттарга алардын ачык-айкындыгы, шайлоо мыйзамдарын сактоо боюнча алардын жоопкерчиликтери, шайлоочуларды сатып алууга байланышкан коррупциялык схемаларга жол бербөө боюнча талаптар күчөтүлүүгө тийиш. Партияларды өлкөнүн жарандары добуш берген талапкерлердин тизмелерин карманууну милдеттендирген жоболор киргизилет.

### 10.4-милдет. *Шайлоолорду уюштурууну жана инфраструктураны уюштуруу жол-жоболорун жакшыртуу*

Мыйзамдын туруктуулугу жана унификациялоо маанилүү элемент болуп калат. Шайлоо өткөнгө чейин бир жыл калганда шайлоо жөнүндө мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүүгө болбой тургандыгы тууралуу принцип камсыз кылынат жана тиешелүү ченемдик укуктук актылар аркылуу ишке ашырылат. Шайлоолорду уюштуруунун жана өткөрүүнүн инфраструктурасын материалдык-техникалык жабдуу боюнча мамлекеттик колдоо көрсөтүлөт. Шайлоону уюштурууга катышкан бардык шайлоо комиссияларынын жана байкоочуларынын потенциалы көтөрүлөт.

#### **❖ Күчтүү жергиликтүү өз алдынча башкаруу**

### 11.1-милдет. *Өз ара аракеттенүү жана Ыйгарым укуктар менен жоопкерчиликти бөлүштүрүү*

Жергиликтүү мамлекеттик администрациялар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы функцияларды жана Ыйгарым укуктарды так бөлүштүрүү биринчи элемент болуп калат. Кийинки кадам – жергиликтүү өз алдынча башкарууну жөнгө салган мыйзамдарды күчөтүү, анын ичинде тармактык мыйзамдардын алкагы менен салыштырып күчөтүү болот.

Улуттук пландоонун системасын өзгөртүү үчүнчү кадам болуп калат жана конкреттүү аймактарды мейкиндикте өнүктүрүүгө таянуу принциби камсыз кылынууга тийиш.

### 11.2-милдет. *Региондорду башкарууну финансылык жактан борбордон ажыратуу*

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде бюджеттик саясат калдык принциби боюнча эмес, элдин муктаждыктарын камсыз кылуунун зарылдыгына негизделет. Өнүгүү бюджетинин бар болушу натыйжалуу бюджеттик процесстин негизги мүнөздөмөсү болот.

Тиешелүү башкаруу органдарына жүктөлгөн функцияларга ылайык республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин ортосунда кирешелерди бөлүштүрүү системасы өзгөрөт. Жергиликтүү бюджеттердин кирешелерин адилеттүү, түшүнүктүү жана натыйжалуу кылып теңдөөнү камсыз кылуу максатында теңдөөчү гранттарды эсептөөнүн методикасы кайра каралат. Жергиликтүү бюджеттердин аткарылышын пландоонун жана аткаруунун процесстерин маалыматташтыруу жана автоматташтыруу бюджеттер аралык мамилелердин натыйжалуулугуна таасирин тийгизүүчү маанилүү милдет болуп эсептелет.

### **❖ Укуктун үстөмдүгү жана мыйзамдуулук**

#### 12.1-милдет. *Сот системасынын ачыктыгы жана отчеттуулугу*

Жарандардын жана бизнестин сот системасына ишенимди көтөрүү максатында 2023-жылга карата системанын ачык-айкындыгы жана отчеттуулугу ишке ашырылат. Бул бардык инстанциядагы судья боюнча статистикалык маалыматтардын, экономикалык иштердин бардык материалдарынын (мыйзамда коргологон сырды камтыбаса) коомго жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу, коомдук мааниге ээ болгон сот системасынын токтомдорунун долбоорлорун жана башка чечимдерин жарыялоо жолу менен ишке ашырылат. Сот жыйналыштарын онлайн трансляциялоо судьялардын чечимдерин калыс кылат жана бийликтин сот бутагына элдин ишенимин көтөрөт.

12.2-милдет. Инсандын жана жеке менчиктин кол тийбестиги

Судьялар адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу менен инсандын эркиндигин, жеке менчиктин укуктарын мамлекеттик органдардын, биринчи кезекте укук коргоо органдарынын мүмкүн болуучу өзүм билемдигинен коргошу керек. 2023-жылга карата адам укугун камсыз кылуу максатында жазык укук блогунун кодекстери жана мыйзамдары толук көлөмдө колдонууга *киргизилет (имплементацияланат), каралган бардык* институттар жана механизмдер киргизилет.

12.3-милдет. Адистештирилген сотторду киргизүү

2023-жылга карата соттук иштердин кароонун сапатын жогорулатуу, жеткиликтүүлүгүн жана тездигин камсыз кылуу максатында адистештирилген – административдик, ювеналдык, инвестициялык ж.б. соттор уюштурулат. 5-6 жылдын аралыгында өлкө соттордун адистешүүсү принцибине толугу менен өтүшү пландалууда. Ошону менен бирге ага удаа бардык кадрдык жана инфраструктуралык ресурстарды даярдоо зарыл, ошондой эле ченемдик укуктук базаны кайра кароо керек.

12.4-милдет. Соттон тышкаркы жана сотко чейинки процесстердин механизмдерин кеңейтүү

Сот системасынын жүктөмүнүн кыйла азайышына медиация институттарын өнүктүрүү кирет, ал судьялардын жүктөмүн азайтууну шарттайт. Чарбалык жана экономикалык мүнөздөгү бардык талаш-тартыштар кеңешүүчү органдар тарабынан да (арбитраждар), ошондой эле соттор тарабынан да каралат. Талаш-тартыштарды чечүүнүн, өзгөчө салык жана бажы талаш-тартыштары боюнча чечүүнүн сотко чейинки механизмдерин киргизүү зарыл. Ошондой эле бейтарап сотторду өнүктүрүү керек.

12.5-милдет. Чечимдердин аткарылышынын натыйжалуулугун жогорулатуу

Соттук чечимдерди аткаруу көп жылдар бою өтө төмөн деңгээлде калууда. Ушуга байланыштуу жеке соттук аткаруучулар институтун киргизүү пландалууда. Жеке нотариустарга окшош жеке соттук аткаруучулар институтун киргизүү ушул шарттарда логикалуу жана натыйжалуу чечимдей көрүнөт. Соттук аткаруучулардын арасындагы атаандаштык соттук чечимдерди аткаруунун тездигин жана сапатын кыйла жогорулатат.

12.6-милдет. Соттук системаны автоматташтыруу

Соттун автоматташтырылган маалыматтык системасы ишке киргизилет. Сотко жарандык, экономикалык жана административдик иштер үчүн электрондук түрдө доо арыздарын берүүнүн, даттанууларды электрондук формада берүүнүн, документтердин көчүрмөлөрүн алуунун жана иштин материалдары менен таанышуунун жөнөкөйлөштүрүлгөн жол-жоболору киргизилет. Соттук актылардын мамлекеттик реестри түзүлөт, ага сот системасынын санариптештирилген архивдери кирет. Кылмыштардын жана жоруктардын (КЖБР) жана жазанын (ЖБР) бирдиктүү реестри (укуктук статистиканы кармоочу катары КР Башкы прокуратурасында) түзүлөт. Соттордо аудио жана видеожазуу аркылуу соттук процесстерди фиксациялоо үчүн техникалык каражаттар киргизилет. Ушуларды ишке ашыруу үчүн системанын бардык катышуучулары бир улуттук тармакка интегрирленет жана санариптик инфраструктураны жаңылоо камсыз кылынат.

## ❖ **Өлкөнүн коопсуздугу**

### 13.1-милдет. Коррупциянын түп-тамырынан жоюу

Коррупцияга каршы жана коррупциогендик негиздерди жок кылуу боюнча күрөш жигердүү уланат. Коррупция менен байланышкан кылмыштар үчүн жаза мыйзам менен катууланат, алар оор мамлекеттик кылмыштарга таандык кылынат жана эң катуу жазаланат. Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун гана эмес, ошондой эле негизги мамлекеттик чечимдерди кабыл алуунун бүткүл процессин антикоррупциялык талдоо жүргүзүү үчүн антикоррупциялык экспертизалоо системасын киргизүү кийинки багыт болот. Мамлекеттик кызматчылар жыл сайын берүүчү декларациялардагы маалыматты текшерүүнүн натыйжалуу механизми мамлекеттик кызматчылардын мүлкү боюнча маалыматты ачуу жолу менен (аларга карата банктык, салыктык, бажы купуясын кошпогондо) киргизилет. Бул маалыматтар жалпыга жеткиликтүү болушу керек. Бул чаралар менен Кыргызстан 2023-жылга карата Transparency International индекси боюнча 50 өлкөнүн катарына кирет.

### 13.2-милдет. “Коопсуз жол” долбоорун ишке ашыруу

2023-жылга карата жол кыймылынын катышуучуларынын коопсуздугу жогорулайт, өлүм жана ЖТК натыйжасында жол-транспорттук травматизмдин деңгээли эки эсе кыскарат. Чаралардын комплекси шаарларда жана негизги автомобиль трассаларында жол инфраструктурасын ыңгайга келтирүү, республикалык жана облустук деңгээлдеги шаарларда “Коопсуз шаар” долбоорун ишке киргизүү, тийиштүү укук коргоо кызматтарынын реформалоо жана алардын ишмердигинин негизин алдын-алууга, жол-транспорт кыймылынын бардык катышуучуларынын маданиятын жана даярдык деңгээлин жогорулатууга буруу.

### 13.3-милдет. Радикализмдин жана экстремизмдин таркалышын алдын-алуу

Улуттук коопсуздукка ички коркунучту түзгөн факторлордун категориясына азыркы учурда калктын маданий-билим жана интеллектуалдык потенциалынын төмөндөшүнөн улам республикадагы диний кырдаал коомдун жашоо-турмушунун айрым чөйрөлөрүнө чет өлкөлүк салттуу эмес диний агымдардын таасиринин кайсы-бир деңгээлде күчөшү менен мүнөздөлөт. Коомдо туруктуулукту жана коопсуздукту камсыз кылуу үчүн медиа-ресурстарды колдонуу менен комплекстүү системалуу маалыматтык-түшүндүрүү иш жүргүзүлөт, жамааттарда, жогорку окуу жайларда, коомдук билим берүү мекемелерде, ошондой эле мамлекеттик-муниципалдык кызматчылардын, укук коргоо органдарынын, дин кызматчыларынын, алыскы же “жабык” аймактык жамааттарда жашаган жана коомдук иш-чараларга жеткиликтүүлүгү чектелүү калктын аярлуу катмарынын, тактап айтканда жаштардын жана аялдардын арасында радикалдык идеологияларды болтурбоо максатында өлкөнүн диндеринин салттуу баалуулуктары илгерилетилет.

### 13.4-милдет. Армияны модернизациялоо

Мамлекет Куралдуу Күчтөрдү уюштуруучулук жактан түзүлүшүн кошуундарды жана бөлүктөрдү курал-жарактын жана күжүрмөн техниканын жаңы түрлөрү менен кайра куралдандыруунун жана жаңы (модернизацияланган) негизги үлгүлөрдүн үлүшүн 20-30%га күтүүнүн эсебинен аскерлердин күжүрмөн даярдыгын жогорулатуу жолу камсыз кылат. Мамлекет жаштарда патриотизмге тарбиялоо жагына жана анын ролуна өзгөчө көңүл бурат. Жарандарды аскердик-патриоттук тарбиялоонун (мектепке чейинки мекемелерден тартып) жана тийиштүү социалдык кепилдиктери, милдеттенмелери жана жарандарга талаптары менен калкты аскердик даярдоонун бирдиктүү (өтмө) системасы түзүлөт. Мамлекеттин аймагын материалдык-техникалык жабдуу боюна региондордо иш улантылат. Кризистик кырдаалдарды алдын-алуу жана чечүү, ички коркунучтарды превентивдүү нейтралдаштыруу максатында кризистик кырдаалдарга интегрирленген чара көрүү системасы түзүлөт.



## ❖ **Прагматикалуу тышкы саясат**

### 14.1-милдет. Мамлекеттик чек араны делимитациялоо жана демаркациялоо

Чектеш мамлекеттер менен ынак коңшулук мамилелерди өнүктүрүүгө, туруктуулукту жана коопсуздукту камсыз кылууга өзгөчө маани берүү менен Кыргыз Республикасынын улуттук таламдарын эске алып, кыргыз-өзбек жана кыргыз-тажик мамлекеттик чек арасын делимитациялоо жана демаркациялоо боюнча иш жигердүү жүргүзүлөт.

### 14.2-милдет. Экономикалык дипломатияны чыңдоо

Тышкы саясатта негизги артыкчылыктардын бири Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүктүрүү үчүн жагымдуу тышкы шарттарды түзүү, улуттук экономикалык кызыкчылыктарды коргоо жана илгерилетүү болуп саналат. Экономикалык дипломатия маселелерин натыйжалуу ишке ашыруу ата мекендик продукцияны чет өлкөлөргө илгерилетүүгө көмөк көрсөтүүгө, чет өлкөлүк инвестицияларды, алдыңкы технологияларды жана инновацияларды улуттук экономикага тартууга, Кыргыз Республикасынын туристтик потенциалын өнүктүрүүгө, ошондой эле чет өлкөдөгү мекендештердин инвестицияларын Кыргызстанга тартуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталат.

### 14.3-милдет. Эл аралык позициясын билдирүү

Кыргызстан кайталангыс маданий көп түрдүүлүк, демократиялык өнүктүрүүнү жактоочулук, укуктук өлкөнү куруу жана эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерин жана нормаларын урматтаган өлкө катары имиджин бекемдөө, ошондой эле прагматикалуу жана ырааттуу тышкы саясатты жүргүзүү жолу менен тең укуктуу эл аралык кызматташтык боюнча иштерди улантат. Кыргыз Республикасы тышкы саясий курсун түзүүдө өлкөнү өнүктүрүүнүн стратегиялык максаттарын жана өзүнүн улуттук таламдарын коргоону жетекчиликке алат.

#### 14.4-милдет. Визалык мыйзамдарды жана жол-жоболорду оптималдаштыруу

Визалык саясатты оптималдаштыруу жана либералдаштыруу, чет өлкөлүк жарандардын өлкөнүн аймагына кирүүсүнүн жана болуусунун уруксат берүү системасынын натыйжалуу укуктук системасын түзүү боюнча, анын ичинде электрондук визаларды берүү системасынын алкагында комплекстүү иштер улантылат. Визасыз жүрүү режимине кирген өлкөлөрдүн тизмеси кеңейтилет, төмөнкү категориялар: Кыргызстанда окуган студенттер, улуттук бизнес менен иштиктүү экономикалык байланышы бар же өлкөдө экономикалык ишти пландаштырган бизнесмендер; жогорку квалификациялуу адистер жана инженерлер, ошондой эле илимий жана билим берүү чөйрөсүнүн өкүлдөрү үчүн бардык визалык жол-жоболор оптималдаштырылат. Визалык саясат туристтик тармакты өнүктүрүүгө жана ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын коопсуздук, укук тартиби жана тышкы саясий багытынын маселелерин эске алуу менен жалпысынан улуттук экономиканы өнүктүрүүгө дем берүүгө багытталат.

#### ❖ **Өлкөнүн санариптик трансформациясы**

#### 15.1-милдет. Заманбап маалыматтык-коммуникациялык инфраструктураны түзүү

Санариптик МКТ-инфраструктураны (телекоммуникациялык тармак, маалыматтарды иштеп чыгуу борбору, көмүскөдө катылуу технологиялар, маалыматтарга жана кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүүлүк борборлору, санариптик платформалар), кеңири тилке байланышы, жарандардын бардык категориялары үчүн байланыш кызматынын жеткиликтүүлүгү, өзгөчө керектөөлөрү менен топту кошо алганда, жетүүдө санариптик ажырымдан арылуу, стандартташтыруу; шайкештик жана функционалдык айкашуу жана радиожыштык спектрин пайдаланууну башкаруу кошо алганда түзүү жана өнүктүрүү. Ар бир айылга чейин кеңири тилкелүү оптика-булалуу тармак жеткирилет, бири калбастан бардык социалдык объекттер (ооруканалар, айыл өкмөттөрү, почта бөлүмдөрү ж.б.) тез ылдамдыктагы интернет тармагына жеткиликтүүлүгү болот.

### 15.2-милдет. Ачык санариптик коомду түзүү

Бүткүл өлкө боюнча санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр жана жарандар жана бизнес үчүн муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр ишке киргизилет, ал өзүнө санариптик өкмөтү жана санариптик жергиликтүү өз алдынча башкарууну, санариптик парламентти жана санариптик сот адилеттик системасын камтыйт. Жер-жерлерде социалдык чөйрөдө – саламаттыкты сактоодо жана билим берүүдө санариптик кызмат көрсөтүлөт. Өзгөчө керектөөсү бар адамдар үчүн максималдуу инклюзивдүүлүктү камсыз кылуу пландалууда. Санариптик коммерция, санариптик финансы, санариптик айыл чарба менен байланышкан экономикалык долбоорлор ишке киргизилет. Мейкиндик маалыматтардын улуттук инфраструктурасын түзүү боюнча жана онлайн чөйрөдө жергиликтүү санариптик контентти өнүктүрүүнү дем берүү боюнча иш жүрөт.

### 15.3-милдет. Потенциалды жана өнөктөштүктү жогорулатуу

Адамдык жана институционалдык потенциалды түзүү жана маалымдарлыкты жогорулатуу – мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын, калктын, жарандык коомдун институттарынын, академиялык жана билим берүү мекемелеринин, бизнес жанга эксперттик коомчулуктун потенциалын жана маалымдарлык деңгээлин жогорулатуунун комплекстүү программаларын түзүү.

Коюлган максаттарга максималдуу натыйжа менен жетүү жана бардык тартылган тараптардын кызыкчылыктарын эске алуу менен аракеттерди координациялоо максатында өнөктөштүктү – процесстин бардык катышуучулары (жарандык жана бизнес-коомчулук, академиялык жана илимий чөйрө, өнүктүрүү боюнча эл аралык өнөктөштөр ж.б.) менен өз ара аракеттенүүнү өнүктүрүү.

## ❖ **Жарандык коомду өнүктүрүү**

### 16.1-милдет. Жарандык сектор менен өнөктөштүк

Жарандык коомдун институттарына максималдуу колдоо көрсөтүлөт, улуттук таламдарды козгогон чечимдерди иштеп чыгуу, кабыл алуу жана контролдоо процессине жарандар жана коомчулук үчүн жеткиликтүүлүк камсыз кылынат. Жарандык сектор чечимдерди кабыл алууда жана ишке ашырууда катышуу үчүн белгилүү-бир жоопкерчилик менен өнүктүрүү субъектиси катары каралат. Жарандык секторго жана коомчулукка башкаруунун бардык деңгээлдеринде, экология жана курчап турган чөйрө, ресурстарды бөлүштүрүү, келечекти түзүү сыяктуу маанилүү темалар боюнча стратегиялык маанилүү мамлекеттик чечимдерди кабыл алууда катышуу боюнча көп ыйгарым укуктар берилет. Ошондой эле мамлекеттик саясатты ишке ашыруунун натыйжалуулугуна баа берүү, коррупциянын болушу жогору тобокелдиктеги зоналарга коомдук контролдоо жана аймактарды өз алдынча башкаруунун мүмкүнчүлүктөрү берилет.

### 16.2-милдет. Кыргыз Республикасынын шайлоо жөнүндө 2018-2020 жылга мыйзамдарына жакшыртуу.

Жарандык коомдун катышуусунда 2018-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын шайлоо жөнүндө мыйзамдарын өркүндөтүү стратегиясы иштелип чыкты, анын негизги максаты болуп КР жарандарынын шайлоого жана шайланууга өздөрүнүн конституциялык укуктарын жүзөгө ашырууларына жетүүлөрүн бирдей жана тоскоолдуктарсыз камсыз кылуу, ошондой эле жарандарга эркин жана аң сезимдүү эрк билдирүүлөрүнө шарттарды түзүү болуп саналат.

## 6.2 Региондук өнүктүрүүнүн практикалык кадамдары

### Бишкек шаары

Шаар борбор катары шаардык турмуштун бардык заманбап стандарттарына жооп бериши керек. Транспорттук инфраструктураны жакшыртуу, турак-жай коммуналдык чарбаны, абаттоону жаңыртуу талап кылынат. Шаар таза, жашоо үчүн ыңгайлуу жана комфорттуу болууга тийиш. Жарандардын жана коноктордун социалдык жашоо-турмушунун көп түрдүүлүгүн кеңейтүү боюнча чаралар көрүлөт. Укук тартибин жана жарандардын коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндө маселе курч турат. Борбордун келечеги анын базасында эл аралык регионалдык финансылык жана логистикалык борборду түзүү менен байланышкан.

- ✓ Шаардык тез медициналык жардам системасын модернизациялоо.
- ✓ Үй-бүлөлүк медициналык **15** борборду модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.
- ✓ Жогорку деңгээлде кечиктирилгис жардам көрсөтүү үчүн заманбап жабдуулары менен көп профилдүү оорукананы модернизациялоо.
- ✓ Бишкек шаарында Германия Өкмөтү финансылаган перинаталдык борборду куруу.
- ✓ Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо министрлигинин Улуттук госпиталынын нейрохирургиялык борборун куруу.
- ✓ Кыргыз жүрөк хирургиясы жана органдарды трансплантациялоо илимий-изилдөө борборун заманбап медициналык жабдуу менен жабдуу.
- ✓ Медициналык тез жардамдын шаардык балдар клиникалык ооруканасынын хирургиялык корпусун куруу.
- ✓ “Саламат шаар” долбоорун ишке киргизүү.
- ✓ **25** жаңы аянтчаны, парктык зонаны түзүү жана акысыз колдонуу үчүн көчөдө машыгуучу жабдуулары менен жабдуу.

✓ Кошумча мектепке чейинки мекемелерди куруу (курулушу) үчүн шарттар түзүлөт, ага болгон муктаждык **67** МЧМди түзөт.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Заманбап стандарттар боюнча биргелешкен жалпы билим берүү мектебин куруу (Газпром).

✓ Интернетке **2** жалпы билим берүү мектебин кошуу.

✓ **13** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын борборлорун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу **15** жаңы конушта түзүү.

✓ **4 754** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ Музыкалык жана жарык берүү жабдуулары жаңыланып, Ч. Айтматов атындагы Орус драма театрында оңдоо-реставрациялоо иштери жүрөт.

✓ “Ак-Кула” ипподромун реконструкциялоо.

✓ 2023-жылдын аягына карата энергия компанияларынын техникалык жоготууларын **11,6 %га** чейин кыскартуу.

✓ **15** жаңы конушка газ берүү жана **1** заманбапавтогаз компрессордук станцияны ишке киргизүү.

✓ Кошумча **4** млрд сом суммасына ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.

✓ Шаардык суу агызуу системасын реабилитациялоо.

✓ Жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.

✓ “Коопсуз шаар” долбоорун ишке киргизүү.

✓ Жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.

✓ Биметаллдык алюминий радиаторлорун чыгаруу боюнча завод.

✓ Электромобилдерди жыйноо жана өндүрүү боюнча заводду куруу.

## Баткен облусу

Негизги мамлекеттик инвестициялар сугат жана ирригациялык системаларды калабына келтирүүгө жана курууга багытталууга тийиш. Ошондой эле транспорттук жана энергетикалык инфраструктураны курууга жана модернизациялоого салым кылынышы керек. Коңшулар менен чек араларды делимитациялоо жана демаркациялоо боюнча иштерди улантуу маанилүү.

✓ **7** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.

✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.

✓ **13** мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канаатандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Интернетке **153** мектепти кошуу.

✓ Баткен шаарында “Газпром-балдарга” программасы боюнча ден соолукту чыңдоочу-дене тарбия комплексин куруу.

✓ “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.

✓ **7** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.

✓ **8** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **14** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу түзүү.

✓ **257** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ **5300** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.

✓ Кошумча **800** млн сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.

✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,6 %га** чейин кыскартуу.

✓ **107** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Баткен, Кызыл-Кыя, Исфана, Сүлүктү шаарларында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **12,06** миң га көбөйтүү.

✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.

✓ Баткен жана Кызыл-Кыя шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.

✓ Баткен шаарында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.

✓ Баткен шаарында, ошондой эле Баткен-Ош автомагистралында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.

✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.



## Жалал-Абад облусу

Мамлекеттик инвестициялар региондогу гидроэнергетикалык артыкчылыкты күчөтүүгө багытталууга тийиш. Облус энергетикалык флагман болуп эсептелет, ошондуктан буга өбөлгө түзүү керек. Чакан гидроэнергетикага инвестицияларды тартуу зарыл. Облуста башка мүмкүнчүлүктөр көп, ушуга байланыштуу жеке инвесторлорду тартуу үчүн өзгөчө шарттарды түзүү зарыл. Көпчүлүк облустар сыяктуу эле облустун башка региондор жана тышкы дүйнө менен транспорттук байланышын күчөтүү керек.

✓ **16** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.

✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.

✓ 11 мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канааттандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Интернетке **165** мектепти кошуу.

✓ Баткен шаарында “Газпром-балдарга” программасы боюнча ден соолукту чыңдоочу-дене тарбия комплексин куруу.

✓ **17** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ **2064** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ Жалал-Абад шаарында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.

✓ **15** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **25** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.

✓ Жалал-Абад балдар психоневрологиялык социалдык мекемесинин базасында ДМЧ балдар үчүн Республикалык реабилитациялык борборду курууну аяктоо.

- ✓ **5005** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.
- ✓ Кошумча **2,5** млрд сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.
- ✓ Үч-Коргон жана Токтогул ГЭСтерин реконструкциялоо жана модернизациялоо.
- ✓ Казарман ГЭСтеринин каскадын куруу.
- ✓ Жаңы гидроэнергетикалык объектерге инвестицияларды издөө жана тартуу.
- ✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,6 %га** чейин кыскартуу.
- ✓ **2** калктуу конушка газ берүү.
- ✓ Иркештам-Ош-Бишкек, Жалал-Абад-Маданият трансулуттук автомагистралдарынын участкторун реабилитациялоо жана куруу.
- ✓ **134** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Жалал-Абад, Токтогул, Майлуу-Суу, Кербен шаарларында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **26,09** миң га көбөйтүү.
- ✓ Жалал-Абад шаарында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.
- ✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.
- ✓ Жалал-Абад жана Токтогул шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.
- ✓ Жалал-Абад шаарында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ Жалал-Абад шаарында, ошондой эле Бишкек-Ош автомагистралынын участогунда жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.
- ✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.
- ✓ Таш-Көмүр шаарында металлургиялык кремнийди өндүрүү боюнча заводду иштетүү.
- ✓ Тамак-аш тузун өндүрүү боюнча комплексти куруу.

## Ысык-Көл облусу

Ысык-Көл облусунун адистешүүсү анын табигый-климаттык өзгөчөлүктөрү менен аныкталган. Облуста туристтик кластер катары өнүгүүгө басым коюлушу керек. Туристер үчүн жагымдуулукту күчөтүү максатында транспорттук инфраструктураны өнүктүрүү керек, биринчи кезекте алкактык автожолду, ошондой эле башка тейлөө инфраструктурасын өнүктүрүү зарыл. Ысык-Көлдүн кайталангыс биосфералык аймак экендигин эске алып, экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жана аны сактоо боюнча негизги иштер жүрүшү керек.

✓ Каракол шаарында медициналык тез жардам системасын модернизациялоо.

✓ **8** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.

✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.

✓ Каракол, Чолпон-Ата, Балыкчы шаарларында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.

✓ **13** мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канаатандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Интернетке **37** мектепти кошуу.

✓ **15** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **20** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.

✓ **9** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ **1190** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ Тарыхый эстеликтерди сактоо жана жаңылоо. Курманжан Датка атындагы Көчмөн цивилизация борборун өнүктүрүү.

✓ **3230** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.

✓ Кошумча **1** млрд сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.

✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,2 %га** чейин кыскартуу.

✓ **41** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Балыкчы, Чолпон-Ата, Каракол шаарларында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **10,58** миң га көбөйтүү.

✓ Каракол жана Чолпон-Ата шаарларында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.

✓ “Ысык-Көл” аэропортун модернизациялоо.

✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.

✓ Каракол жана Балыкчы шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.

✓ Каракол, Чолпон-Ата жана Балыкчы шаарларында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.

✓ Каракол, Чолпон-Ата, Балыкчы шаарларында, ошондой эле Бишкек-Каракол маршруту боюнча автомагистралында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.

✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.

✓ Каракол шаарындагы борбору менен адистештирилген тоо-лыжа туристтик кластерин түзүү.

✓ Балыкчы шаарында эт иштетүүчү ишканаланы куруу.

## Нарын облусу

Транспорттук магистралдарды: автомобиль жана темир жолдорун өнүктүрүү стратегиялык жактан маанилүү. Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолун курууну баштоо келечекте континенттин товардык агымдарын аныктайт жана өлкөнүн бардык региондору үчүн өнүгүүгө түрткү берет. Облуста гидроэнергетика, мал чарбасы жана кайра иштетүү чөйрөсүндөгү инвестициялык долбоорлорду баштоого түрткү берүү максатка ылайыктуу болуп эсептелет.

- ✓ **5** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.
- ✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.
- ✓ Нарын шаарында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ **5** мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канаатандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.
- ✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.
- ✓ Интернетке **59** мектепти кошуу.
- ✓ Нарын шаарында “Газпром-балдарга” программасы боюнча ден соолукту чыңдоочу-дене тарбия комплексин куруу.
- ✓ **7** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.
- ✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **15** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.
- ✓ **3** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.
- ✓ **590** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.
- ✓ “Таш-Рабат” тарыхый эстелигин калыбына келтирүү жана жаңылоо, жаңы заманбап “Кийиз музейин” түзүү.

- ✓ **5451** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.
- ✓ Кошумча **600** млн сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.
- ✓ Ат-Башы ГЭСин реконструкциялоо жана модернизациялоо.
- ✓ Жаңы гидроэнергетикалык объекттерге инвестицияларды издөө жана тартуу.
- ✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,2 %га** чейин кыскартуу.
- ✓ Торугарт-Нарын-Бишкек трансулуттук автомагистралынын участогун реабилитациялоо жана куруу.
- ✓ Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолун курууну баштоо.
- ✓ **42** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Нарын шаарында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **10,14** миң га көбөйтүү.
- ✓ Нарын шаарында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.
- ✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.
- ✓ Нарын жана Кочкор шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.
- ✓ Нарын шаарында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ Нарын жана Кочкор шаарларында, ошондой эле Бишкек-Торугарт маршруту боюнча автомагистралында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.
- ✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.
- ✓ Сүттү кайра иштетүү боюнча заводду куруу.

## Ош шаары жана Ош облусу

Ош шаары Фергана өрөөнүнүн региондук борбору боло турган потенциалы бар. Бул үчүн ири объекттерди: алкактык жолду, Ош шаарынын аэропортун, региондук билим берүү жана медициналык борборлорду курууга жана модернизациялоого инвестицияларды тартуу талап кылынат. Облус транзиттик жолдун бир бөлүгү болуп эсептелет, ошондуктан транспорттук инфраструктураны модернизациялоого жана калыбына келтирүүгө каражаттар табылышы керек.

- ✓ Ош шаарында медициналык тез жардамдын системасын модернизациялоо.
- ✓ **21** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.
- ✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.
- ✓ Ош шаарында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ **31** мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канааттандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.
- ✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.
- ✓ Интернетке **195** мектепти кошуу.
- ✓ Ош шаарында “Газпром-балдарга” программасы боюнча ден соолукту чыңдоочу-дене тарбия комплексин куруу.
- ✓ **25** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.
- ✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **30** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.
- ✓ **26** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.
- ✓ **4439** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.
- ✓ “Сулайман-Тоо”, “Өзгөн” тарыхый эстеликтерин калыбына келтирүү жана жаңылоо.

- ✓ **2150** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.
- ✓ Кошумча **3** млрд сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.
- ✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,6 %га** чейин кыскартуу.
- ✓ Бир калктуу конушка газ берүү.
- ✓ Иркештам-Ош-Бишкек трансулуттук автомагистралынын участокторун реабилитациялоо жана куруу.
- ✓ Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолун курууну баштоо.
- ✓ “Ош” аэропортун модернизациялоо.
- ✓ **121** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Ош, Кара-Суу, Өзгөн, Ноокат шаарларында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **13,44** миң га көбөйтүү.
- ✓ Ош шаарында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.
- ✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.
- ✓ Ош жана Өзгөн шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.
- ✓ Ош шаарында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ Ош шаарында, ошондой эле Ош-Иркештам, Ош-Бишкек маршруту боюнча автомагистралында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.
- ✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.
- ✓ Ош шаарындагы борбору менен адистешкен маданий-тарыхый туристтик кластерди түзүү.
- ✓ Минералдык жер семирткичтерди өндүрүү боюнча заводду куруу.
- ✓ Кара-Суу шаарындагы пахта тазалоочу заводду реконструкциялоо.



## Талас облусу

Облустун өнүгүүсү агроөнөр жай комплексин өнүктүрүү менен тыгыз байланышкан. Облустун энергетикалык көз карандысыздыгын камсыз кылуу үчүн чакан жана орто гидроэлектр станцияларын курууга инвестициялар тартылат. Жол жаатында региондор аралык жана мамлекеттер аралык жолдордун абалы жакшыртылууга тийиш.

✓ **5** үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.

✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.

✓ Талас шаарында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.

✓ **6** мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канаатандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Интернетке **27** мектепти кошуу.

✓ **10** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **15** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.

✓ **9** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ **270** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ “Манас күмбөзү” тарыхый эстеликтерин калыбына келтирүү жана жаңылоо.

✓ **2680** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.

✓ Кошумча **600** млн сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.

✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,6 %га** чейин кыскартуу.

✓ Суусамыр-Талас-Тараз трансулуттук автомагистралынын участкаларын реабилитациялоо жана куруу.

✓ **36** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Талас шаарында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.

✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **5,01** миң га көбөйтүү.

✓ Талас шаарында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.

✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.

✓ Талас шаарында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.

✓ Талас шаарында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.

✓ Талас шаарында, ошондой эле Талас-Бишкек, Талас-Тараз маршруту боюнча автомагистралында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.

✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.

✓ Төө буурчакты кайра иштетүү боюнча заводду куруу.

## Чүй облусу

Ишкердиктин активдүүлүгү, инфраструктуралык тармактардын топтолушу, Казакстандын рыногу менен жакындыгы облусту өнүктүрүү үчүн өзгөчө мүмкүнчүлүктөрдү берет. Тейлөө инфраструктурасын, социалдык инфраструктураны өнүктүрүүнү, эл аралык автомобиль жана темир жол магистралдарын сапаттуу кармап турууну улантуу зарыл. Кайра иштетүүдө кошумча нарк салыгынын чынжырчасын ишке киргизүү менен Токмок-Бишкек-Кара-Балта географиялык линиясы боюнча мейкиндик кластерин түзүү максатка туура келет.

✓ **13**үй-бүлөлүк медицина борборун модернизациялоо жана аларды заманбап жабдуулар менен жабдуу.

✓ Кечиктирилгис жардамды жогорку деңгээлде көрсөтүү үчүн көп профилдүү оорукананы заманбап жабдуу менен модернизациялоо.

✓ Токмок шаарында “Саламат шаар” долбоорун иштетүү.

✓ 16 мектепке чейинки кошумча мекемелерге болгон муктаждыкты канааттандырууга багытталган курулуш иштерин колго алуу.

✓ “Келечектин мектеби” улуттук долбоорунун алкагында инновациялык мектепти иштетүү.

✓ Интернетке **52** мектепти кошуу.

✓ Токмок шаарында “Газпром-балдарга” программасы боюнча ден соолукту чыңдоочу-дене тарбия комплексин куруу.

✓ **25** аянтчаны, парк зонасын түзүү жана акысыз пайдалануу үчүн көчөдө машыгуучу жабдууларды орнотуу.

✓ Оор турмуштук жагдайда калган үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн, жооптуу ата-энелердин, улгайган адамдардын, ДМЧАлардын, ДМЧА балдардын **23** борборун ЖӨБОго өткөрүп берүү механизми аркылуу айыл өкмөтүнүн деңгээлинде түзүү.

✓ **32** балдардын интернат мекемесин аккредитациялоо.

✓ **2064** үй-бүлө мамлекеттик ипотекалык кредиттөө программасынын алкагында турак жай шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк алат.

✓ “Бурана” тарыхый эстелигин калыбына келтирүү жана жаңылоо.

- ✓ **2700** гектар жаңы сугат жерди кошумча пайдаланууга берүү пландалууда.
- ✓ Кошумча **2,5** млрд сом суммасында ЧОБду колдоонун атайын программасын бөлүү.
- ✓ 2023-жылдын аягына карата энергетика компанияларында техникалык жоготууларды **11,6 %га** чейин кыскартуу.
- ✓ **14** калктуу конушка газ берүү жана **1** заманбап автогаз компрессордук станциясын иштетүү.
- ✓ “Манас” аэропортунун ишин модернизациялоо жана кеңейтүү.
- ✓ **107** айылда таза суу берүүнүн системасын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Кара-Балта, Кант, Токмок шаарларында таза суу жана канализация системаларын куруу жана реабилитациялоо.
- ✓ Тоодогу жаңы токой массивдерин отургузуу жана аянтын **4,2** миң га көбөйтүү.
- ✓ Кара-Балта жана Токмок шаарларында жаңы технологиялар боюнча таштанды полигонун түзүү.
- ✓ Шаарлар үчүн башкы пландарды жана келечектүү пландарды даярдоо жана бекитүү.
- ✓ Токмок жана Кара-Балта шаарларында “Калкты тейлөө борборлорун” иштетүү.
- ✓ Токмок жана Кара-Балта шаарларында “Коопсуз шаар” долбоорун иштетүү.
- ✓ Токмок жана Кара-Балта шаарларында, ошондой эле Бишкек-Ош, Бишкек-Нарын маршруту боюнча автомагистралдарында жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кылган жол инфраструктурасын жаңылоо.
- ✓ Бир заманбап адистештирилген логистикалык борборду түзүү.
- ✓ Ветеринардык препараттарды өндүрүү боюнча цехти иштетүү.
- ✓ Жарылуучу заттарды өндүрүү боюнча заводду куруу жана иштетүү.
- ✓ Текстиль жана тигүү өндүрүшү үчүн технополистин долбоорун ишке ашыруу.
- ✓ Кафель заводун иштетүү.
- ✓ Асфальт-бетон заводун жана майдалоочу комплексти иштетүү.

## **VII. Өнүгүүнү башкаруу**

### **7.1 Өнүгүүнү башкаруу системасын трансформациялоо**

Өлкөнү өнүктүрүүгө мүмкүндүк берген негизги факторлор болуп башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү жана бул системанын ири, анын ичинде өлкө үчүн социалдык долбоорлорду/программаларды иштеп чыга алгандыгы эсептелет. Бузулган элементтерди калыбына келтирүү, эң негизгиси өнүгүүнү башкаруунун функциясын түзүү аркылуу башкаруу системасын трансформациялоо жүргүзүлөт.

#### **Өнүгүүнү башкаруунун жаңы системасы**

Стратегиялоонун улуттук мейкиндигин калыбына келтирүү башкарууга тиешеси аз стратегиялоонун башка жүздөгөн документтерин тазалоодон башталат. Ошондуктан 2040 стратегиясына чейинки кабыл алынган бардык документтер (программалар жана стратегиялар) алардын шайкештиги предметине кайра каралат (колдонулбайт деп табылат).

Экинчиден, стратегиялоо чөйрөсүн монополиядан арылтуу керек, бул үчүн катышууну каалагандарга ушул процесстин ачыктыгы камсыз кылынат. Мындан тышкары процесстин катышуучуларынын активдүүлүгүн жана субъективдүүлүгүн көтөрүүгө түрткү берүүчү механизмдер иштелип чыгат, алар процеске өздөрүнүн программалары/долбоорлору жана ресурстары менен кошулууга тийиш. Мамлекет стратегиялоонун интеллектуалдык продукттарына туруктуу сурамды уюштурат.

Стратегиялоонун көп субъективдүү мейкиндигин уюштуруу үчүн физикалык тармак түзүлөт. Өз ара аракеттенүү орундары тиешелүү Жоболор менен мыйзамдаштырылат, байланыштар макулдашылган Протоколдор менен түзүлөт. Натыйжаларды талкуулоонун предметтери, эрежелери жана белгилөөнүн ыкмалары аныкталат.

“Таза-Коом” ресурсунун базасында “Өнүгүүнү башкаруунун жана келечектеги башкаруунун улуттук тармактары” делген социалдык тармак түзүлөт жана иштейт.

Тармак Кыргызстандын тарыхый өнүгүүсүнүн максаттарын, маанилерин, келечектерин иштеп чыгуу жана кабыл алуу, мындай кыймылды, анын ичинде улуттук программаларды ишке ашыруунун принциптүү мамилелеринин маселелери боюнча коомдук дискуссиялык жана макулдашуучу аянтча катары иштейт. Университеттер, секторалдык жана кесиптик коомдор, кызыкчылыгы боюнча, аймактык коомдор жана башка жарандык коомдун институттары, бизнес-ассоциациялар, коомдук кыймылдар, партиялар жана башкалар тармактын түйүндөрү болуп калды. Бардык жарандар жана уюмдар да тармактын материалдарын талкуулоого катыша алат.

Стратегиялык документтерди даярдоонун жана кабыл алуунун, ошондой эле аны бюджеттик процесс менен байланыштыруунун бирдиктүү регламентин иштеп чыгууну жана бекитүүнү, документтердин форматын, анын катышуучуларын, жол-жоболорун, тартибин жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзамы кабыл алынат. Бул мыйзам Кыргызстанда мейкиндикте, аймактарда пландоону караган комплекстүү пландоонун системасын курууга багытталат.

Пландоонун комплекстүү системасы мамлекеттик бюджеттик инвестицияларды, бюджеттер аралык мамилелерди башкаруунун негизи болуп калат жана инвесторлор менен жарандар үчүн багыт болот.

Стратегиялык документтерди иштеп чыгуу жана муну бюджеттик процесс менен байланыштыруу жагында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин жана КР Өкмөтүнүн регламенттерине өзгөртүүлөр киргизилет. Өнүгүүнүн натыйжалуу институттарын, өнүгүүнүн максаттары боюнча коомдук негизги топтордун пикирлерин эске алуунун механизмдерин түзүү, саясий институттардын (парламенттин, өкмөттүн, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын) функцияларын жана аларга жетишкендиги жана жетишпегендиги үчүн жоопкерчилигин аныктоо зарыл.

Программаларды жана стратегияларды талкуулоо стадиясында чагылдыруу, аларды ишке ашырууну колдоо боюнча маалыматтык өнөктүк ЖМКда уюштурулат.

Программаларды жана стратегияларды мониторингдөө жана баалоо системасы киргизилет. Коомдук да, кесиптик да жактан жүрөт. Баалоо натыйжалары милдеттүү түрдө ачык жарыяланат жана кызыкдар тараптар талкуулаган предмет болот. Баалоонун жыйынтыгы боюнча өнүгүү программаларын оңдоо боюнча чечимдер кабыл алынат. Мамлекеттик органдын жана анын жетекчилеринин ишин баалоо өнүгүү программаларын ишке ашырууну баалоонун натыйжасы менен тикелей байланышта болот. Бул максаттар үчүн зарыл ЧУАлар кабыл алынат жана финансы ресурстары каралат.

### **Өнүгүүнү башкаруу институттары**

25 жылдык реформалардын практикасы көрсөткөндөй, күнүмдүк оперативдик башкаруунун жана өнүгүүнүн функцияларын бир эле институттарга жүктөө биринчи функциянын аткарылбай калуусуна, ал эми экинчи функциянын каралбай калганына алып келди. Ошондуктан өнүгүүнү башкаруунун атайын институттарын долбоорлоо, андан соң түзүү зарыл.

Мамлекеттик, региондук же муниципалдык деңгээлде кабыл алынган кандай гана стратегиялык же концептуалдык документ болбосун анда негизги элемент катары санариптик өнүгүү камтылууга тийиш. Бюджетти түзүүнүн принциптеринин өзгөрүүсү эл аралык донорлордун каражаттарынын эсебинен, ушул максаттагы өздүк каражаттарга артыкчылык берүү менен өнүгүү долбоорлорун каржылоого ырааттуу өтүүнү камсыз кылат.

Кандай гана болбосун эл аралык милдеттемелерди, саясий, экономикалык же каржылык милдеттенмелерди кабыл алуу стратегиялык документте жазылган өнүгүүнүн максаттарын ишке ашырууга кошуучу салымына жараша бааланат.

Жаңы негиздерге ылайык Туруктуу өнүктүрүү боюнча улуттук кеңеш (ТӨУК) өзгөртүп түзүлөт. Кеңештин статусу “Стратегиялык башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен аныкталат. ТӨУК коомдо макулдашылган Кыргызстандын тарыхый өнүгүүсүнүн максаттарын, маанилерин, келечегин жана мындай кыймылды ишке ашыруу боюнча принциптүү мамилени, ошондой эле улуттук программаларды иштеп чыгат. ТӨУК өнүгүүнү башкаруунун жана келечекти башкаруунун өлкөлүк системасындагы (тармагындагы) негизги түйүндү түзөт.

Улуттук программаларды ишке ашыруу үчүн программанын зарыл болгон долбоордук пакетин жана сметалык документтерин иштеп чыгуу практикасы киргизилет.

## **7.2 Стратегиялоонун технологиясы**

Стратегиялоонун каражаттарын пайдаланууга жаңы мамилелер аныкталат жана колдонулат, алар татаал, көп фактордуу динамикалуу системалардын белгисиздиги, так эместиги, өзгөрүүсү менен иштөө технологияларына негизделет.

Илимий, эксперттик же талдоочулук интеллектуалдык продукттарга мамлекет заказ берет жана туруктуу сурам жаратат жана бул максатты 2020-жылдагы бюджеттен баштап тиешелүү түрдө каржылоону бөлүп берет. Өнүгүүнүн бардык актуалдуу багыттары боюнча системалуу изилдөөлөр уюмдар жана чыгармачыл топтор тарабынан жүргүзүлөт. Изилдөөлөрдү жүргүзүүнү мамлекет тендер аркылуу мамлекеттик сатып алуулар жол-жоболору боюнча сатып алат.

Изилдөөнүн тематикасын ТӨУК аныктайт. Үзгүлтүксүз негизде стратегиянын багыттары боюнча өнүгүүнүн 3-5, 10 жана 25 жылдык мезгилине илимий жактан негиздүү болжолдорго заказ берилет.

Мамлекеттик башкаруунун системасында программалардын технологиясы жана долбоордук иш өздөштүрүлөт. “Максаттар/натыйжалар боюнча башкаруунун” инструменттери, программаларды мониторингдөө жана баалоо системасы киргизилет. Стратегиялык документтерди иштеп чыгуу процесси тиешелүү регламенттерди өзгөртүү аркылуу бюджеттик процесс менен байланыштырылат.

Максаттар/натыйжалар боюнча башкарууну жүргүзгөн улуттук программалардын дирекцияларында программалык каржылоо каржылоонун артыкчылыктуу принциби катары киргизилет.

## **7.3. Мониторинг жана баалоо**

2040-жылга өнүгүүнүн күтүлүп жаткан абалына жетүү ар бир этаптагы өзгөрүүлөрдү башкарууга, артыкчылыкты сапат жагынан аныктоого, ар бир коюлган максатты так жана отчетту берип аткарууга жараша болот.



Коюлган максаттардын жана милдеттердин ченелүүсү, прогреске мониторинг жүргүзүү, индикаторлорду кылдат кароо, ошондой эле тышкы өзгөрүүлөргө байланыштуу түзөтүүлөрдү киргизүүгө жана өз убагында чара көрүүгө мүмкүндүк берген өзгөрүүлөрдү башкаруу системасы Стратегиянын негизги талабы катары каралат.

Стратегияда коюлган милдеттердин аткарылышына жеке жана институттук жоопкерчиликтиң инструменти камтылууга тийиш.

#### **7.4. Күтүлгөн натыйжалар**

Кыргызстандын ар бир жараны жашоосунун реалдуу түрдө жакшырганын сезиши керек. Документти ишке ашыруунун жыйынтыгы боюнча төмөнкү натыйжаларга жетишилет:

**Биринчи.** Үй-бүлөнүн ай сайын кирешеси 2023-жылы 450 АКШ доллары деңгээлинде болушу керек жана ар бир үй-бүлө өзүнүн турак жайын сатып алууга, жакындарынын ден соолугуна кам көрүүгө, балдарын сапаттуу окутууга жөндөмдүү болууга тийиш.

**Экинчи.** Улуу муундагыларды жакшы багуу, татыктуу пенсия менен камсыз кылуу жана үй-бүлөдөгү жакшы камкордук аркылуу 2040-жылга карата биздин жарандардын өмүрүнүн узактыгы 80 жылды түзөт деп күтүлүүдө.

**Үчүнчү.** Жеке кирешелердин жогору болушу жана өз жолун табуунун мүмкүндүгү эмгекке орноштуруунун кеңири мүмкүнчүлүгү менен камсыз кылынат, кайсыл жерде болбосун иш менен камсыз кылуунун деңгээли жогору болот.

**Төртүнчү.** Коопсуздук жана эртеңки күнгө болгон ишеним коомдук коопсуздукту камсыз кылуунун кеңири чаралары менен кепилденет. Кылмыштуулуктун саны кыскарат жана транспорттук коопсуздук жаатындагы укук бузууларды азайтууга өзгөчө көңүл бурулат.

**Бешинчи.** Үй-бүлөнүн бакубаттыгын жана туруктуулукту камсыз кылуу жогорку баалуулуктун бири болуп калат, ал материалдык, руханий, дене боюнунун бакубаттыгы менен байланышкан чаралардын комплексин кабыл алуунун эсебинен ишке ашат, анын натыйжасында ажырашуулардын саны 2023-жылы 30 %га кыскарат.

**Алтынчы.** Мамлекеттик кызматтын сапатын жакшыртуунун жана коррупцияга каршы аёсуз күрөшүүнүн натыйжасында коррупция кыскарат, ал эми элдин мамлекеттик органдарга болгон ишеними 65 %га чейин өсөт.

**Жетинчи.** Өлкөдө туткан динине, этностук таандыктыгына, жарандык позициясына, турмуштагы активдүүлүгүнө карабастан жарандык укуктар камсыз кылынат, бул жарандарыбызга адамды комплекстүү өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүнө болгон ишенимин арттырат.

**Сегизинчи.** Кыргызстан эл аралык аренада заманбап жана тең укуктуу өнөктөш катары таанылат, муну Кыргызстандын Глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүүлүк индекси сыяктуу көпчүлүк эл аралык рейтингдердеги ээлеген орду айгинелеп калат, биз бул индекс боюнча 70 ийгиликтүү өлкөнүн тизмесине, ал эми “Бизнес жүргүзүү” индекси боюнча дүйнөнүн алдыңкы 40 өлкөсүнүн катарына киребиз.